

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MUHAMMED EBU ŞEHBE'NİN HADİSÇİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Bünyamin BURSA

DENİZLİ, 2023

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

MUHAMMED EBU ŞEHBE'NİN HADİŞÇİLİĞİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bünyamin BURSA

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Osman ORUÇHAN

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Enstitü Bilim Dalı: Hadis

“Bu tez sınavı 22.11.2023 tarihinde çevrimiçi olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Doç. Dr. Osman ORUÇHAN	BAŞARILI
Prof. Dr. Hüseyin AKYÜZ	BAŞARILI
Doç. Dr. Sefa ATİK	BAŞARILI

BEYAN

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Bünyamin BURSA

2023

ÖNSÖZ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a, Salat'u-Selam onun Rasûlüne, ehline ve ashâbına olsun.

Rasulullah'ı (s.a.v.) Müslümanlar, dinin yegâne tebliğcisi kabul ettiği için söylemiş olduğu sözler, yapmış olduğu davranışlar da asırlardır önemini korumuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemi ve daha sonraki dönemlerde insanlar hadisleri öğrenmek için pek çok meşakatlere katlanmış olup bunun sonucunda devasa genişlikte İslam ilimleri oluşmuştur. İslâmî ilimlerin çok farklı coğrafyaya yayılması, farklı düşüncelerin ve farklı bakış açılarının bu sistemle yoğrulmasına vesile olmuştur. Hadis ilmi de Rasulullah'a (s.a.v.) isnad edilen sözlerin sıhhatini belirleme hususunda oluşturulmuş ve zaman içinde sistemleşmiş bir ilimdir.

Hadis İlmi gelişimine devam ederken farklı yönlerden eleştiri ve önerilere muhatap olmuş olup bu süreç geçmişten günümüze devam etmiştir. Yapılan bu eleştiri ve öneriler de sürekli değerlendirmelere tabi tutulmuştur.

Geçmişte âlimlerin oluşturmuş olduğu hadisleri anlama yöntemlerine günümüzde, çok farklı yönlerden eleştiriler olmuştur. Bu eleştirilere cevap veren, onları değerlendirmeye tabi tutan muâsır âlimlerden bir tanesi de Mısırlı Muhammed Ebu Şehbe'dir.

Birçok alanda eser te'lif etmiş olan Muhammed Ebu Şehbe, en fazla yöneldiği ilimlerden biri de Hadis ilmidir. O, hadis ilimlerine ve meselelerine yönelik eleştirilere karşı genellikle önceki âlimlerin vermiş olduğu hükümleri/cevapları savunmuş ve onları müdafaa konumunda bulunmuştur.

Geçmiş âlimleri savunurken ara ara günümüz biliminden de yararlanan, geçmiş ile şimdiki zamanı mezcetmeye çalışmış bir âlim olan Ebu Şehbe'nin, ülkemizde hadisçiliğini ve güncel hadis meselelerine yaklaşımını ele alan, tamamlanmış bir çalışma bulunmamaktadır.

Biz de çalışmamızda çok yönlü bir âlim olan Ebu Şehbe'nin genel anlamda hadisçiliğini ve bir takım hadis meselelerine bakışını ele aldık.

Çalışmamızın birinci bölümünde Muhammed Ebu Şehbe'nin kimliği, eğitim durumu ve yazdığı eserler hakkında bilgilerine yer verilecektir. İkinci bölümde; Ebu Şehbe'nin, sahabe dönemine ve sahabenin adaletine, hadis ilminin yazıya geçirilmesinin caizliliği tartışmalarına, sahabe sonrası âlimlerin hadisleri muhafaza hususundaki gayretlerine dair bakışı ele alınacaktır. Üçüncü bölümde; Ebu Şehbe'ye göre hadis ve sünnetin dindeki konumu, isnadın önemi, mana ile rivayet, mevzû hadislerin oluşum ve zararları, zayıf hadisin naklinin ve amelin edilmesinin caizliliği gibi bir takım hadis usulü meselelerine dair yaklaşımı verilecektir. Dördüncü bölümlerde ise tartışılan bazı hadislere dair bakışı incelenecektir.

Tezin Başlığı: Muhammed Ebu Şehbe'nin Hadisçiliği	
Tezin Yazarı: Bünyamin BURSA	Danışmanı: Doç. Dr.Osman ORUÇHAN
Kabul Tarihi:	Sayfa Sayısı: 94+vii
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri	Bilimsel Dalı: Hadis
<p>Bu çalışmamızda Mısırlı âlim Muhammed Ebu Şehbe'nin hadisçiliğini inceledik. Ebu Şehbe'nin son dönemlerde yoğun geçen hadis tartışmalarının içinde etkin rol oynayanlardan biri olması bizi böyle bir çalışma yapmaya sevk etti.</p> <p>Çalışmanın birinci bölümünde Ebu Şehbe'nin hayatı, eserleri ve vefatından bahsedildi. İkinci bölümde Ebu Şehbe'nin hadis tarihi, sahabenin adaleti, hadis yazımının caizliği meselelerine ve sahabe sonrası hadis çalışmalarına bakışı verildi. Üçüncü bölümde onun hadis-sünnet tanımları, hadislerin dindeki konumuna bakışı, çokça tartışılan mana ile rivayet ve zayıf hadisle amel gibi meselelere bakışı verildi. Dördüncü bölümde ise gündemde tartışılan bazı hadislere dair Ebu Şehbe'nin yaklaşımı ve değerlendirmelerine yer verildi.</p>	
Anahtar Kelimeler: Ebu Şehbe, Hadis, Sünnet.	

Title of the Thesis: Muhammed Ebu Şehbe'nin Hadisçiliği	
Author: Bünyamin BURSA	Supervisor: Doç. Dr.Osman ORUÇHAN
Date:	Nu. of pages: 94+vii
Department: The Basic Islamic Sciences Subfield: Hadith	
<p>In this study, we examined the scholarship of the Egyptian scholar Muhammad Abu Shahba in the field of hadith. Abu Shahba's active involvement in recent intense hadith discussions inspired us to undertake such a study.</p> <p>The first section of the study covers Abu Shahba life, his works, and his passing. The second section explores Abu Shahba's perspective on the history of hadith, the justice of the Companions, the writing and transmission of hadiths, and the post-Companion era of hadith studies. The third section delves into his definitions of hadith and Sunnah, along with his perspective on the role of hadiths in religion. It also addresses his stance on contentious matters like hadith interpretation and the use of weak hadiths, while the fourth section presents Abu Shihab's approach and evaluations of debated hadiths.</p>	
Keywords: Abu Shahba, Hadith, Sunnah.	

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED EBU ŞEHBE’NİN HAYATI, EĞİTİMİ VE ESERLERİ

1.1. İsmi ve Nesebi	3
1.2. Doğumu, Yetiştirilmesi ve İlmi Hayatı	3
1.3. Mısır	4
1.4. Vefatı	5
1.5. Eserleri	5

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED EBU ŞEHBE’NİN HADİS TARİHİNE BAKIŞI

2.1. Sahabe Dönemi	7
2.1.1. Sahabenin Hadis Nakline Verdiği Önem	9
2.1.2. Sahabenin Adaleti	15
2.2. Ebu Şehbe’ye Göre Sahabe Sonrası Hadis Âlimleri	17
2.2.1. Muhaddislerin Hadis Tenkidi Konusuna Yaklaşımları	17
2.2.2. Hadisleri Anlamadaki Gayretleri	20
2.2.3. Muhaddisleri Hadislerin Sened ve Metinlerini İncelemedeki Yöntemi	21
2.2.4. Hadislerin Sıhhatini Belirlemede Müteahhir Dönem Âlimlerinin Yetkinliği	24
2.2.5. Rihleler	24

2.2.6. Hadis Tasnif Sistemi	25
2.2.7. Hadis Musannifleri	27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHAMMED EBU ŞEHBE NAZARINDA HADİS VE SÜNNET

3.1. Hadis ve Sünnet Tanımı	44
3.2. Hadis ve Sünnetin Dindeki Yeri	44
3.2.1. Delil Olarak Gösterdiği Âyetler	45
3.2.2. Delil Olarak Gösterdiği Hadisler	48
3.3. İsnad ve Önemi	52
3.4. Mana ile Rivayet	54
3.5. Mevzu Hadis	57
3.5.1. Mevzu Hadisin Ortaya Çıkışı	58
3.5.2. Hadis Uydurmaya Sevk Eden Etkenler	59
3.6. Zayıf Hadisin Nakli ve Onunla Amel Edilmesi Meselesi	75

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EBU ŞEHBE'NİN TARTIŞILAN BAZI HADİSLERE DAİR YAKLAŞIMI

4.1. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Sihar Yapıldığına Dair Hadis	78
4.2. Sinek Hadisi	81
4.3. İsrâiliyyât Hristiyan Kaynaklarından Alındığı İddia Edilen Hadisler	85
SONUÇ	89
KAYNAKÇA	91
ÖZGEÇMİŞ	94

KISALTMALAR

a.mlf.	:aynı müellif
b.	:bin, ibn
b.y.	:basım yeri yok
bk.	:bakınız
çev.	:çeviren
dr.	:doktor
doç.	:doçent
dip.	:dipnot
h.	:hicri
hz.	:hazreti
nşr.	:neşreden
ra.	:radıyallahu anh
s.a.v.	:sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	:tahkik eden
v.	:vefatı
yy.	:yüzyıl

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN KONUSU

Tüm ilmi disiplinlerin sağlam ve sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi için geçmişte o konu hakkında yazılanların iyi bir şekilde derlenip değerlendirilmesi gerekmektedir.

Hadis-sünnet tartışmalarının yoğun olarak gerçekleştiği zamanlardan biri 20.yy, ülkelerden biri ise Mısır'dır. Bizim de çalışma konumuz 20. yy'da Mısır'da yaşayan, bu tartışmaların içinde aktif olarak bulunan ve son dönemlerde müsteşriklere reddiye hususunda sünni çevrede olumlu etki bırakmış olan Muhammed Ebu Şehbe'nin hadis anlayışını incelemek olacaktır.

Çalışmamızda Ebu Şehbe'nin hadis alanında yazdığı eserlerden, onun hadis anlayışı ve bazı hadis meselelerine yaklaşımından bahsedilecektir.

Muhammed Ebu Şehbe yazdığı eserlerde hadis tartışmaları kapsamında pek çok konuda görüş belirtmiş ve eser kaleme almıştır. Bu konuların tamamını incelemek bir tezin sınırlarını aşacağından biz burada onun tartıştığı bazı örnekler üzerinden görüşlerini ve yaklaşımlarını tespit etmeye çalışacağız. Böylece hadis tartışmalarının fazlaca yaşandığı Mısır'da, bir akademisyenin duruşu tespit edilmiş olacaktır.

II. ÇALIŞMANIN AMACI

Çalışmamızın amacı, onun hadis ilmine, tarihine ve genel olarak hadisçiliğine dair bakışını incelemektir. Ebu Şehbe hakkında İslam ülkelerinde “*Doktor Muhammed Ebu Şehbe ve Cuhûdühû fi's-sünneti'n-nebeviyye*”¹ ve “*ed-Doktor Muhammed Ebu Şehbe Hayâtühû ve Êsêruhû*”² adlı çalışmalar yapılmıştır. O, Türkiye'de kısmen tanınan çağdaş bir akademisyen olsa da araştırdığımız kadarıyla hakkında Türkçe'de pek çalışma bulunmamaktadır.³ Biz de çalışmamızda onun

¹ Mahmud Rahme tarafında Kahire Usûlü'd-din fakültesinde Yüksek lisans tezi olarak hazırlanın bu çalışmaya ulaşamadık.

² Ahmet Mustafa Fadlî tarafından hazırlanmış bir çalışmadır. Buna çalışmaya da ulaşamadık.

³ Devam eden bazı çalışmalar: Hacı Eşref Gökçe, *Muhammed Ebû Şehbe ve “el-Vasît fi Ulûm ve Mustalahi'l-Hadîs” Adlı Eserinde Hadis Metodolojisi*; Ayşe Gülsüm Uçar, “*Muhammed Ebu Şehbe'nin Hadisçiliği*”. Yeni tamamlanmış bir çalışma ise: Muhammet Sıddık Boyacılar,

hadis-sünnet anlayışını incelemeye çalışacağız. Özellikle günümüzde gündemde tartışılan birtakım hadis meselelerine dair yaklaşımını ortaya koymaya çalışacağız. Bunu yaparken Ebu Şehbe'nin geçmiş âlimlerle benzer olan yönlerine ve ayrıldığı yönlerine yer yer değineceğiz. Değinilen bu meseleler sonunda yakın dönem Mısırlı akademisyenlerden olan Ebu Şehbe'nin hadis anlayışı ve tartışılan hadislere yaklaşımını anlaşılmış olacaktır.

III. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamızda Ebu Şehbe'nin ulaşabildiğimiz eserleri gözden geçirilerek genel hatlarıyla bir çerçeve oluşturulmuştur.

Ebu Şehbe, genel olarak kendi görüşünü belirtmeden önce farklı âlimlerden nakiller yapmaktadır. Biz de zaman zaman bu nakillere çalışmamızda yer verdik.

Ebu Şehbe'nin İbnü's-Salah (v. 643/1245), İbn Hacer (v.852/1449) ve Süyûtî (v.911/1505) gibi âlimlerden çokça yararlandığını görünce onların eserlerine de atıf yaparak benzerliklerini ve farklılıklarını ifade etmeye çalıştık.

Onun görüşlerini kendi anlatımımızla aktardığımızda düz yazı ile ama eserlerinden doğrudan bir söz veya hadis ve ayet nakledeceğimizde ise bunları italik olarak verdik.

IV. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI

Ebu Şehbe'nin ileride zikredeceğimiz üzere hadis konusunda pek çok eseri bulunmaktadır. Biz de çalışmamızı, Ebu Şehbe'nin hadis usulü alanında en kapsamlı eseri olan *el-Vasît fi ulûmi'l-hadîs* isimli eseri başta olmak *Â'lâmu'l-muhaddisîn, fi rihâbi's-sünneti'l-kütübi's-sihâhi's-sitte, Difâ'un 'ani's-sünneti ve raddi şübehi'l-müsteşrikîn ve'l-kütübi'l-mu'âsirîn* eserleri üzerinde gerçekleştirdik.

Bununla birlikte Ebu Şehbe'nin, eserlerini yazarken yararlandığını gördüğümüz veya geçmiş dönemde Ebu Şehbe'nin söylediklerine benzer görüşlerde olan İbnü's-Salâh, İbn Hacer ve es-Süyûtî gibi âlimlerin kitaplarına da atıfta bulunarak Ebu Şehbe ile benzer ve farklı olan yönlerine işaret ettik.

Muhammed Ebu Şehbe ve Hadis İlmindeki Yeri (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023)

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED EBU ŞEHBE’NİN HAYATI, EĞİTİMİ VE ESERLERİ

1.1. İsmi ve Nesebi

Ebu Şehbe künyesiyle anılan yazarın, geleneksel Arap usulüyle tam adı Muhammed b. Muhammed b. Süveylim’dir. Üç çocuğuna (Rıza, Ebubekir, Ömer) nispetle farklı künyeleri bulunsa da en çok Ebu’s-Sâdât künyesini sevdiğini ifade etmektedir.⁴ Mensup olduğu aile at biniciliğinde mahirdir ve savaşçı bir geleneğe sahiptir. Ailenin kökleri Bahîra⁵ kentinin köylerine dağılmış olup daha sonra ailenin bazı fertleri Kefru’ş-şeyh’e ve Garbiye şehrine göç etmiştir.⁶

1.2. Doğumu, Yetiştirilmesi ve İlmî Hayatı

Muhammed Ebu Şehbe 15 Eylül 1914 yılında Mısır’ın Desuk kentine bağlı olan Minyetu Cenah köyünde dünyaya geldi. Doğduğu gün babası onu Kur’an öğrenmesi ve Ezher’de ilim okuması için adadı. Dört yaşına gelince onu küttâb diye isimlendirilen medrese hocalarına verdi. Burada okuma-yazma, dine ait bazı temel bilgiler ve siyeri öğrenmenin yanı sıra 9 yaşında Kur’ân’ın yarısını ezberlemiş ardından ilkokula kaydolup Kur’an eğitimini burada tamamlayan Ebu Şehbe, 12 yaşlarında buradan mezun olmuştur. 1925-1930 yılları arasında Desuk şehrinde, 1930-1935 yılları arasında ilmî ve dinî eğitim veren bir enstitüde okumuştur. 1935 yılında ise Ezher Üniversitesi Usulü’-d-din Fakültesi’ne kaydolmuştur. Bu fakülteyi 1939 yılında bitiren Ebu Şehbe, aynı yıl Tefsir ve Hadis bölümüne yüksek lisansa başladı. 1944 yılında Yüksek lisansını, iki sene sonra da doktorasını sunup üstün başarı ile eğitimini tamamladı. Usûlü’-d-din fakültesine öğretim üyesi olarak atanan Ebu Şehbe önce doçent ardından da profesör ünvanını aldı. Ekim 1969 Asyut’da Ezher’e bağlı olarak açılan Usulü’-d-din Fakültesi’ne dekan olarak atandı.⁷

⁴ Muhammed b. Muhammed Ebu Şehbe, *es-Sîretü’n-nebeviyye fî davi’l-kurâni ve’s-sünne*, (Dimeşk: Dâru’l-kalem, 1412/1992), 1/10.

⁵ Mısırda bulunan bir şehir.

⁶ Muhammed b. Muhammed Ebu Şehbe, *el-Medhal li dirâseti’l-kur’âni’l-kerim*, (Riyad: Dâru’l-livâ, 1987), 495.

⁷ Ebu Şehbe, *el-Medhal*, 495.

Ders vermek, din eğitiminin ıslah ve geliştirilmesi için yapılan çalışmalara katıldığı Suudi Arabistan'da dört yıl kalmıştır. Ebu Şehbe ilk olarak 1963 yılında Bağdat Üniversitesi Şeri'at Fakültesinde, 1966 yılından itibaren de üç yıl Umman Ümmü Derman Şeri'at Üniversitesinde misafir hocalık yapmıştır. O, bazı eserler telif etmenin yanı sıra Mısır, Suudi Arabistan, Irak ve Sudan'da konferanslara ayrıca radyo ve televizyon programlarına katılmıştır. Özellikle tefsir, ulûmu'l-kuran, hadis, usûl'ü hadis gibi alanlarda kitaplar yazmıştır.⁸ Bunlara ek olarak Müsteşkililerin etkisi ile hadisleri eleştirdiklerini düşündüğü Ebu Reyeye, Ali Hasan Abdülkadir, Ahmed Emin, Ali Hasan Abdülkadir gibi yazarlara da cevap vermek amacıyla *Difâ'un 'ani's-sünneti ve reddi şübehi'l-müsteşrikîn ve'l-kütübi'l-mu'âsırîn*⁹ adlı eseri yazmıştır.

Araştırmamızda Ebu Şehbe'nin hocaları ve talebeleri hakkında pek bilgiye ulaşamadık. Fakat Ebu Şehbe *es-Sîretü'n-nebeviyye* isimli eserinde kendisinin yanlısını düzelten Muhammed Hıdr Hüseyin (v.1958) isminde bir hocasından övgüyle bahsetmektedir.¹⁰ Talebeleri olarak ise Nureddin Itr söyleyebilir.¹¹

1.3. Mısır

Mısırlı düşünürler İslam âleminin güçlü devletlere göre geri kaldığını düşünüp bunun çözümü için yeni arayışlara girdiler. İslami ilimler de bu arayışlardan nasibini aldı. Yenilik arayışlarının İslami ilimlere yansısıyla şu görüşler revaç buldu: Geleneksel mirasın sorgulanması, ilk kaynaklara dönüş, içtihadın teşvik edilmesi, taklidin yerilmesi vb.¹²

Bu temel fikirler çerçevesinde Mısır'da pek çok farklı görüş ve gruplar oluştu. Ezher Üniversitesi'nin fikri yapısında oldukça etkili olan Cemaleddin Afgânî (v.1897), Abduh (v.1905) ve Reşid Rıza (v.1935) gibi ilim adamları geleneksel

⁸ Ebu Şehbe, *el-Medhal*, 496.

⁹ Bu eser dilimize *Sünnet Müdafası* ismiyle Mehmet Görmez ve M.Emin Özafşar tarafından çevrilmiştir.

¹⁰ Ebu Şehbe, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/21.

¹¹ Muhammed Mücîr el-Hatîb, "Vemîdu'z-zikrayât mea üstâzi'l-ecyâli'l-'allâmeti'l-muhaddis Nureddin Itr", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 45 (2021), 213.

¹² Adil Öztekin, *Modern Dönem Hadis Çalışmalarında Metin Tenkidi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 295.

mirasın sorgulanması ve nasların yeniden gözden geçirilmesi görüşlerini fazlaca desteklerken bunların karşısında bulunanlar ise bunlara son derece karşı durmuştur.

İki farklı grupta bulunan ilim adamlarının tartışmaları ilmî konularda oldukça etkisini göstermiştir. Nasların anlaşılması, onlardan çıkarılan hükümler, hükümlerin değişmesi vb.

Ebu Şehbe'nin bu iki gruptan ikinci grupta olduğu kanaatindeyiz. O, daha çok nasların yeniden yorumlanmasını desteklemeyip sahabeden bize geldiğini ifade ettiği bilgiler-yargıların benimsenmesi ve geçmiş âlimlerin ittifakla kabul ettiklerinin kabul edilmesini savunmaktadır.

O, hadislere yeni olarak getirilmeye çalışılan ve onların reddine kadar giden düşüncelere sürekli reddiyelerde bulunanların içinde olmuştur. Bu süreçte bazen ilkesel olarak sünnet savunusu yapmıştır bazen ise belli hadisler hakkında savunusu yapmıştır.

1.4. Vefatı

Ebu Şehbe 15 Temmuz 1983 Cuma günü vefat etmiştir. Cenazesi Ezher Üniversitesi'nden uğurlanmıştır. Cenazesine birçok Ezher âlimi ve talebesi katılmış olan Ebu Şehbe, Mısır'da aile kabristanlığına defnedilmiştir.¹³

1.5. Eserleri

a) Tefsir

- 1- *el-Medhal li dirâseti 'l-kur'âni 'l-kerim*
- 2- *el-İsrâiliyyât ve 'l-mevdûât fi kütübi 't-tefsîr*
- 3- *Tefsîru sûreti 'l-vâkı 'a*

b) Siyer

es-Sîretü 'n-nebeviyye fi dav'î 'l-kur'ani ve 's-sünne

c) Fıkıh

- 1- *el-Hudûd fi 'l-İslâm*

¹³ İslamweb.net, “الشيخ محمد أبو شهبة.. فارس من فرسان السنة“ (Erişim 9 Haziran 2023).

2- *er-Ribâ fi nazmi'l-İslâm*

d) Hadis

Tezimizin konusu Muhammed Ebu Şehbe'nin Hadisçiliği olduğu için onun hadis eserlerinin içeriği hakkında kısaca bilgi vermeye çalışacağız.

1- *Fi usûli'l-hadis*: 1962 yılında hadis usulü meselelerini içeren küçük bir risaledir.

2- *'Ulûmu'l-hadis*: 1966 yılında Hadis usulü meselelerini, hadis yazım-aktarımlarını ve muhaddisin gözetmesi gereken kuralları içeren küçük bir risaledir.

3- *el-Vasît fi ulûmi'l-hadîs*: Bu kitabı *fi Usûli'l-hadis* ve *'Ulûmu'l-hadis* isimli kitaplarını birleştirip bir takım eklemeler yaparak yazmıştır. Bu kitap ulaşılabildiğimiz kadarıyla Ebu Şehbe'nin en kapsamlı hadis usulü eseridir. Eserde klasik hadis usulü konularının neredeyse her birine değinilmekte olup bununla birlikte tartışılan hadisleri de başlıklar altında ele alıp değerlendirmeler yapmıştır. Bu eser, çalışmamızda fazlaca yararlandığımız bir eserdir.

4- *Â'lâmu'l-muhaddisîn*: Esere hadislerin dinde kaynak olması, ilk asırda hadis yazımı ve sahabenin hadislere verdiği önem gibi konuları işlediği ve farklı dönemlerde yaşamış belli başlı önemli âlimlerin hayatlarını ve eserlerini zikrettiği bir kitaptır.

5- *fi Rihâbi's-sünneti'l-kütübi's-sihâhi's-sitte*: Bu kitabında da hadislerin dinde kaynak olması, ilk asırda hadis yazımı ve sahabenin hadislere verdiği önem gibi konuları incelemiştir. Kütüb-i Sitte kitaplarını ve müelliflerini tanıtmıştır.

6- *Difâ'un 'ani's-sünneti ve raddi şübehi'l-müsteşrikîn ve'l-kütübi'l-mu'âsirîn*: Ebu Reyeye, Ali Hasan Abdülkadir, Ahmed Emin gibi yazarların müsteşriklerden alarak ileri sürdükleri görüşlere reddiye olarak yazılan eserdir.

7- *Şerhu'l-muhtâr min Sahihi Müslim b. el-Haccâc*.

8- *Risâle fi'l-isrâ ve'l-mi'râc*: Eserine peygamberliğin gerekliliği, mucize ve rasulün tanımı gibi konularla başlamaktadır. İkinci olarak İsrâ ve Miraç olayının hangi yıllarda olduğu, uyanıkken mi uykuda iken mi gerçekleştiği ve bu yolculuk esnasında gerçekleşen olaylardan bahsetmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED EBU ŞEHBE’NİN HADİS TARİHİNE BAKIŞI

Bu bölümde Ebu Şehbe’nin sahabe’nin hadis öğrenimi nakline verdiği önem incelenmeye çalışılacaktır. Üzerinde tartışmalar yapılan, sahabe’nin adaleti ve hadislerin yazılmasının yasaklanması konularında onun ve kendinden önceki âlimlerin görüşlerine yer verilecektir. Son olarak da sahabe sonrası âlimlerin hadis nakline verdikleri önem ve bu dönemde telif edilen bazı eser-müellifler Ebu Şehbe’nin nazarından incelemeye çalışılacaktır.

2.1. Sahabe Dönemi

Ebu Şehbe sahabeyi “*iman ederek Hz. Peygamber (s.a.v.) ile bir araya gelen ve imanlı bir şekilde ölen kişiler*”¹⁴ şeklinde tanımlar ve bu manayı destekler tarzda İbn Hacer’in şu sözünü nakleder: “*Hz. Peygamber’den ayrılmayıp onunla beraber savaşa katılan veya onun sancağı altında canını veren sahabilerin; sürekli beraber bulunmayan veya sadece bir defa huzurunda bulunanlardan yahut onunla kısa bir süre görüşüp konuşan, onu bir defa yakın ve uzaktan gören ya da çocukken görenden daha üstün olduklarında hiçbir şüphe yoktur. Ancak hepsi de sahâbî olma şerefini haizdirler. Hz. Peygamberden bizzat hadis işitmeyenlerin hadisleri, rivayet yönünden mürsel kabul edilirler. Bununla birlikte bunlar da onunla (Peygamberi görmekle) sahâbî olma şerefine nail oldukları için sahabeden sayılırlar.*”¹⁵

Sahabe Hz. Peygamber’den (s.a.v.) dini bilgileri bizzat dinleyerek alırdı. Farklı hayat meşgaleleri sebebiyle doğrudan almaya imkânı olmayanlar ise bizzat dinleyenlerden alıyordu. Efendimizden uzak olanlar ise elçiler/heyetler göndererek vahyi öğrenmeye çalışıyorlardı.¹⁶

Sahabe hadisleri öğrenme ve öğretme meselesine son derece önem vermiş olup gitmiş oldukları yerlerde medreseler oluşturmuşlar, aldıkları hadisleri halka

¹⁴ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, çev. Mehmet Görmez - M.Emin Özafşar (Ankara: Rehber Yayıncılık, 1990), 1/179.

¹⁵ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/180.

¹⁶ Muhammed b. Muhammed Ebu Şehbe, *el-Vasît fi ‘ulûmi ve mustalahi’l-hadîs*, (Cidde: ‘Âlemü’l-ma’rife, 1983), 49.

aktarmışlardı. Böylece Hicaz, Kufe vb. pek çok medreseler oluşmuş ve hadisler yayılma sahası bulmuştu.¹⁷

Ebu Şehbe, sahabenin hadisleri doğru bir şekilde öğrenme hususunda titiz davrandıklarına dair şu olayı nakleder: “*İbn Şihab’ın Kabîsa b. Züeyb’den rivayet ettiğine göre bir nine Ebu Bekir’e (ra) gelip kendisi için miras paylaşmasını istedi. Hz. Ebu Bekir de ‘senin için Allah’ın kitabında bir hüküm bilmiyorum ve Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) senin durumun için söylemiş olduğu bir sözünü de bilmiyorum.’ dedi. Sonra Hz. Ebu Bekir halka bu meseleyi sordu. Mugîre b. Şu’be kalktı ve ‘Ben Rasulullah’dan (s.a.v.) nineye altıda bir pay verdiğini duydum.’ dedi. Ebu Bekir (ra) de ‘senin yanında şahidin var mı?’ diye sordu. Muhammed b. Mesleme benzer bir şekilde şahitlik yaptı. Ebu Bekir (ra) de bu hükmü uyguladı.*”¹⁸

Ebu Şehbe Hz. Ömer’in de rivayette ihtiyatlı olduğuna dair şu olayı zikreder: “*Ebu Saîd el-Hudri’den nakille: Ebu Musa el-Eş’ari Hz. Ömer’e (ra) kapı arkasından üç defa selam vermişti. Hz. Ömer de izin vermeyince Ebu Musa geri döndü. Hz. Ömer arkasından birini gönderdi ve niçin döndüğünü sordu. Ebu Musa Rasulullah’dan (s.a.v.) ‘Sizden biri üç defa selam verdiği halde kendisine izin verilmemişse geri dönsün.’ sözünü işittiğini söyledi. Hz. Ömer de ‘Ya Rasulullah’ın (s.a.v.) böyle dediğine dair delil getirirsin ya da ben sana yapacağımı bilirim.’ dedi. Bu olay üzerine Ebu Musa biz mescidde otururken rengi atmış bir şekilde yanımıza geldi. Dedik ki ‘Ne bu halin, ne oldu?’ O da bize durumu anlattı ve ‘bu hadisi aranızda duyan var mı?’ dedi. Dedik ki ‘Evet hepimiz duyduk’. Ebu Musa ile bir adamı Hz. Ömer’in yanına gönderdiler. Ona durumu anlattı. Sonra Hz. Ömer Ebu Musa’ya ‘Her ne kadar sana güvensen de bu Rasulullah’ın (s.a.v.) hadisi olduğu için iyi araştırmak istiyorum.’ dedi.*”¹⁹ Yine Ebu Şehbe önde gelen sahabeden biri olan Abdullah İbn Mes’ud’un şu sözünü nakleder: “*Senin, bir kavme akıllarının almayacağı şeyleri anlatman (rivayet etmen) onlar için ancak bir fitne olur.*”²⁰

Ebu Şehbe’nin bu ifadelerinden anlıyoruz ki sahabe Hz. Peygamber’den (s.a.v.) dini öğrenmeye gayret ediyor kendileri bizzat duymadıkları meseleleri de araştırıp

¹⁷ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 60.

¹⁸ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 61.

¹⁹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 62.

²⁰ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 63.

onu duyan diğer kimselere sorarlardı. Sahabe arasında duyma ve anlama hususunda farklılıkların olduğu ve hepsinin aynı şekilde hadislerin öğrenim ve aktarımına fazlaca yönelmediği de göz ardı edilmemesi gereken meseledir.

2.1.1. Sahabenin Hadis Nakline Verdiği Önem

Muhammed Ebu Şehbe'ye göre sahabe hadislerin nakline ve anlaşılmasına büyük önem vermiştir. Bunun önemli sebeplerinden biri hadislerin dindeki yeri ve Kur'an'ın sünnete verdiği değerdir. Ona göre sahabe, Kur'an'a gösterdiği önemi hadislerin anlaşılması ve vürûd sebeplerinin öğrenilmesine de göstermiştir.²¹

Ebu Şehbe, sahabenin sünnete fazlaca önem verdiği ve ondan hiçbir şeyi kaçırmamak için aralarında nöbetleştiklerine dair Hz. Ömer'in Buhârî'nin *es-Sahîh*'inde geçen²² şu sözünü zikreder: “*Benî Ümeyye b. Zeyd mahallesindeyken Ensar'dan bir komşum vardı. Rasulullah'ın meclisine sırayla bir gün o, bir gün de ben giderdik. Ben gittiğim vakit o gün gelen vahiy ve diğer şeyleri ona bildirirdim, o gittiği zaman aynı şeyi bana yapardı.*”²³

O, sahabenin hadisleri öğrenme ve nakletmeleri hususunda Hz. Peygamber tarafından teşvik edildiklerine dair de şu hadisi örnek verir: “*Benim sözlerimi işitip, belleyen ve onları işittiği gibi başkalarına aktaranın Allah yüzünü ağartsın. Çünkü kendisine bilgi ulaştırılan nice kimseler vardır ki, o bilgiyi bizzat işitenden daha iyi kavrar.*”²⁴ Ebu Şehbe son derece gayretli olan sahabenin dünya ve ahiret menfaatlerini birleştirip orta yol tuttuklarını; ne dünyalarının onları dinlerinden ne de dinlerinin onları dünyalarından alıkoymadığını ifade eder.²⁵ Ebu Şehbe öğrenilen ilmin gizlenmesine dair Rasulullah'ın (s.a.v.) şu hadisini²⁶ de

²¹ Muhammed Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, (Kahire: Merkezü kütübî'ş-şarkî'l- evsat 1962), 14; a.mlf., Ebu Şehbe, *Difâ'un 'ani's-sünne ve raddü şübehi'l-müsteşrikîn ve'l-küttâbü'l-mu'âsrîn*, (Kahire, Mektebetü's-sünne 1989), 18; a.mlf., *fî rihâbi's-sünneti'l-kütübî's-sihâhi's-sitte*, (Kahire: Mecme'u'l-buhûsi'l-islamiyye, 1995), 20.

²² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-buhârî*, (Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1423/2002), “Kitabu'l-ilm”, 27.

²³ Ebu Şehbe, *Fi rihâbi's-sünneti'l-kütübî's-sihâhi's-sitte*, 20.

²⁴ Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü ebi Dâvûd*, nşr. Abülmâlik Mücahit b. Muhammed Yunus (Riyad: Dâru's-selâm, 1420/1999), “Kitabu'l-ilm, 10; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle 1436/2015) “İlim”, 7; Muhammed b. Yezid b. Mace Ebu Abdillâh el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mace* (Beyrut.: Dâru'l-fikr, 1424/2003), “Kitâbü's-sünne”, 18.

²⁵ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafası*, 1/60.

²⁶ Tirmizî, “İlim”, 3; Ebu Davud, “İlim”, 9.

nakletmektedir: “Her kim ilmi gizlerse kıyamet gününde ağzına ateşten bir gem vurulur.”²⁷

Ebu Şehbe, sahabenin dini öğrenme hususunda son derece gayret gösterdiğini ve öğrendiklerini aktarma hususunda vârid olan hadislerin de onları tebliğe zorladığını ifade etmektedir.

a) Hadislerin Yazılması Meselesi

Hadislerin kayda geçirilip geçirilmediği konusu hadis tarihinde tartışılan konulardandır. Ebu Şehbe hadislerin üç gerekçeden dolayı yazılmadığını söyler. O, söz konusu üç gerekçeyi şöyle sıralar:

1. Okuma yazma oranının az olup yazı malzemesinin bulunamaması.

2. Güçlü ve kıvrak hâfizalarına olan güvenlerinin yazıya olan güvenlerinden daha fazla olması

3. Hadis yazımının nehyine dair hadislerin var olması.²⁸

Ebu Şehbe bu konuda hadis yazımını yasaklayan hadislerin yanı sıra serbest bırakan rivayetlerin de var olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bazı sahabenin hadis yazmasına izin vermesi, bu nehyin kat’î ve her durum ve koşulda var olmadığına delalet etmektedir.²⁹

Ebu Şehbe, hadislerin yazılması konusunu aşağıda ele alacağımız üzere üç başlıkta incelemiştir. Onun konuyu ele aldığı üç başlık şu şekildedir: Hadislerin yazılmasını serbest bırakan rivayetler, Hadislerin yazılmasını yasaklayan rivayet, Hadislerin yazılmasını serbest bırakan ve yasaklayan rivayetler arasındaki tearuzun giderilmesi.

aa) Hadislerin Yazılmasını Serbest Bırakan Rivayetler

Ebu Şehbe, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde hadislerin yazıldığına delalet eden rivayetleri şu şekilde sıralamaktadır:

²⁷ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/61.

²⁸ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 51; a.mlf., *Sünnet Müdafaası*, 1/63; Ebu Şehbe, *A’lâmu’l-muhaddisîn*, 61-62.

²⁹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 52.

a- Hz. Ali'ye (ra) yanında Kur'an'dan başka Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen bir şeyin var olup olmadığı soruldu. O: *"Hayır! Canlıyı yaratan, tohumu yaran Allah'a yemin olsun ki, (bizim yanımızda) Kur'an'dan başka sadece kendi kitabını anlama hususunda Allah'ın bir kuluna verdiği anlayış ve bir de şu sayfadakiler var."* dedi. (Râvi) Hz. Ali'ye *"O sayfada neler var"* deyince o, *"Diyet, esirlerin salıverilmesi ve bir kâfire karşılık Müslümanın öldürülmemesi (ile ilgili hükümler) vardır."* diye karşılık vermiştir.³⁰

b- Buhârî, Ebu Hureyre'den (ra) şöyle rivayet eder: *"Rasulullah'ın (s.a.v.) ashabı arasında Abdullah b. Amr b. As hariç benden daha çok hadis bilen yoktu. Çünkü o hadisleri yazıyor ben ise yazmıyordum."*³¹

c- Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde tahric ettikleri bir hadis şu şekildedir: Ebu Şah el-Yemânî Fetih günü Hz. Peygamber'den (s.a.v.) kendisi için hutbeyi yazmasını istedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: *"Ebu Şah için yazın."*

d- Buhârî'nin Enes'den (ra) tahric ettiği bir rivayete göre Ebu Bekir (ra) onu Bahreyn'e gönderince ona şunu yazdı: *"Bismillahirrahmanirrahim. Bu Allah'ın Teâla'nın rasulüne, rasulünün de Müslümanlara farz kıldığı bir sadaka (zekât) farizâsıdır. Müslümanlardan her kim onu gereği gibi isterse onu ver. Bunun haricinde isteyenlere ise verme."* Bu rivayet de sahabenin zekât farizâsı vb. meselelerle alakalı olarak hadis yazdığına delalet etmektedir.

e- Ebu Davud'un Abdullah b. Amr b. As'dan tahric ettiği bir rivayete göre: Dedim ki: *"Ya Rasulallah ben senden bir şeyler duyuyorum ve yazıyorum."* Rasulullah (s.a.v.) da: *"Evet"* dedi. Bunun üzerine dedim ki: *"Öfkeli ve mutlu ânınızda da mı?"* Rasulullah (s.a.v.): *"Evet. Ben o iki durumda da haktan başkasını söylemem."* buyurdu. Ebu Şehbe bunu naklettikten sonra Abdullah b. Amr b. As'ın hadisleri yazıyla kaydettiği ve *es-Sâdika* isimli bir sahifesinin olduğunu söylemiştir.³²

f- Tirmizi'nin Ebu Hureyre'den (ra) tahric ettiği bir rivayete göre Ensardan bir adam Rasulullah'ın (s.a.v.) meclisinde oturur hadis dinlerdi. Hadisler hoşuna

³⁰ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 52-53; a.mlf., *Sünnet Müdafaası*, 17.

³¹ Buhârî, "Kitâbu'l-ilm", 39.

³² Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 17; a.mlf., *Sünnet Müdafaası*, 1/62.

gider ama ezberleyemezdi. Bu durumu Rasulullah'a (s.a.v.) şikâyet etti. Rasulullah da "Elinden yardım al." buyurdu.³³

Ebu Şehbe tüm bu rivayetlere dayanarak hadislerin yazılmasının mübahlığını hatta bizzat vaki olduğunu ifade etmektedir.

Yazım hakkındaki tartışmalar Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemine hasır. Yazımın mübahlığına delalet eden nasların gerek sıhhatine gerek de delaletine bakınca bu vakıanın inkâr edilemeyecek şekilde caizliği ortaya çıkmaktadır.

Bu konuda ilk derli toplu hadis usulü olan Râmhürmüzi'nin (v. 360/971) *el-Muhaddisü'l-fâsıl* adlı eserinde de göreceğimiz üzere Ebu Şehbe'nin yukarıda verdiği örnekler dışında daha pek çok sahabe ve tabiin sözleri bu kitapta özel başlıklar altında yer verilmektedir.³⁴

ab) Hadislerin Yazılmasını Yasaklayan Rivayet

Ebu Şehbe, Müslim'in *Sahih*'inde Ebu Saîd el-Hudri'den (ra) tahriç ettiği şu rivayet, hadis yazımının yasak, Kur'an yazımının ise serbest olduğuna işaret ettiğini ifade etmektedir:

-Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Benden Kur'an dışında bir şey yazmayın, her kim Kur'an dışında bir şey yazmışsa onu imha etsin." Ebu Şehbe bu hadisten dolayı seleften bazı kimseler hadis yazımını hoş görmediğini ifade etmiştir.³⁵ İleride geleceği üzere Ebu Şehbe bu hadisin merfu' ve sahih bir hadis olduğu görüşündedir.³⁶

Ebu Şehbe'nin hadis yazımı konusunda sadece bu hadisi örnek vermesinin sebebi; yasaklama ile ilgili rivayetler arasında ihticaca bu hadisin elverişli olmasıdır. Zira bu konuda Tirmizi'nin *es-Sünen*'inde³⁷ ve Râmhürmüzi'nin eserinde zikrettiği başka rivayetler de bulunmaktadır.³⁸

³³ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 17.

³⁴ Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd er-Râmhürmüzi el-Fârisî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*, thk. Dr. Muhammed Accac el-Hatîb (b.y.: Dâru'l-fikr, 1404/1984), 363-378

³⁵ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 16; a.mlf., *fi rihâbi's-sünne*, 23; a.mlf., *Difâ'un*, 19.

³⁶ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 57.

³⁷ Tirmizi, "İlim", 11.

³⁸ Râmhürmüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 379-381.

ac- Hadislerin Yazılmasını Serbest Bırakan ve Yasaklayan Rivayetler Arasındaki Tearuzun Giderilmesi

Ebu Şehbe, yukarıdaki iki maddede dile getirilen; Hz. Peygamber'in, hadislerin yazılmasına dair izin verdiği veya yasakladığına dair tearuzun/çelişkinin giderilmesi konusunda şu görüşleri zikretmektedir:

1) Bu gruptaki âlimler, bu konudaki müsaadenin -Ebu Şah'ın durumunda olduğu gibi- unutma ihtimali olan kimselere verildiğini ifade etmiştir. Unutma ihtimali olmayan kimselere yazma izninin verilmemesi ise yazıya yönelip de ezberi terk etmemeleri içindir. Ebu Şehbe bu grupta olan âlimlerin ismi zikretmemiştir. Suyuti bu maddeyi sayarken örnek olarak Evzai'yi (v.157/774) vermektedir.³⁹

2) Bu gruptaki âlimler, hadis yazımının yasaklanma sebebinin, Kur'an ile hadislerin birbirine karışmasından korkulması olduğunu ifade etmiştir. Bunlara göre bir diğer korku da insanların Kur'an'ı bırakıp hadislerle meşgul olacaklarına dair olan korkudur. Bu yüzden bu görüşte olan âlimlere göre bir kimse okuma yazma biliyorsa ve Kur'an'la işigali bırakıp hadislere yönelmesinden korkulmuyorsa o kimsenin hadis yazmasına izin verilmiştir. Abdullah b. Amr b. As ve Hz. Ali (ra) bu özelliklere sahip oldukları için onlara izin verilmişti.⁴⁰

3) Bu gruptaki âlimler, Müslim'in tahriç ettiği gelen Ebu Saîd hadisinin merfu' gibi gözükken mevkuf bir rivayet olduğu dolayısıyla illetli bir hadis olduğu görüşünü benimsemiştir. Suyuti de bu hadisin illetli olduğunu ve hadisin merfu değil mevkuf olduğunu ifade etmiştir. Bununun Buhârî'nin de görüşü olduğunu ifade etmiştir.⁴¹

Fakat Ebu Şehbe, Suyuti gibi bu kısımdaki âlimlerin görüşünü isabetli bulmamış olup hadisin şüpheye mahal kalmayacak derecede (merfu') sahih olduğunu ifade etmektedir.⁴²

³⁹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi takrîbi'n-nevâvî*, thk. Muhammed Avvame (Medine: Dârü'l-yüsr; Dârü'l-minhâc, 2016/1437), 4/354.

⁴⁰ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 57.

⁴¹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 4/355.

⁴² Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 57.

4) Bu gruptaki âlimlerin görüşü hadislerin yazılmasına izin veren rivayetlerin, nehyeden rivayeti neshettiği yönündedir. Bu âlimler ilk dönemde kitabetin (hadislerin yazılarak kayda geçirilmesinin) nehyedilme sebebinin insanların Kur'an'ı bırakıp hadislerle iştigal etmelerine dair bir korkunun bulunması ve hadislerin Kur'an'la karışma ihtimalinin olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra ise bundan emin olunca yazmayı mübah kılan hadislerle nehyeden hadis nesh edilmiştir.

Ebu Şehbe'nin bu meselede zikrettiklerini daha önce Süyûtî *Tedribü'r-râvî* isimli eserinde zikretmiştir.⁴³ Süyûtî'de olup Ebu Şehbe'nin eserine almadığı diğer bir görüş ise nehyedilenin, *hadislerin Kur'an ile aynı sayfaya yazılması* şeklinde olduğudur. Suyuti bunun gerekçesi olarak da sahabenin Kur'an'ın tefsirini duyunca yazmaya çalıştığı ve bundan dolayı da karışma ihtimalinin oluşacağını ifade etmektedir.⁴⁴

Ebu Şehbe, hadis yazımını nehyeden rivayetlerin neshedildiği görüşünün doğru olduğunu ve mübah kılan hadislerin, nehyeden hadislere göre muahhar olduğunu ifade etmektedir. O, bu görüşü destekleyen birtakım karineler zikreder. Bunların bazıları şu şekildedir: Abdullah b. Amr'ın hadis yazdığını söyleyen Ebu Hureyre'nin (ra) son zamanlarda (Hz. Peygamber'in vefatına yakın) İslam'a girmesi, Ebu Şah'ın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) fetih yılında yani h.8. yılda gelmesi ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yazı için kâğıt isteğinin vefatından hemen önce olması.⁴⁵ Ebu Şehbe, şayet Ebu Saîd'in (ra) hadisi, mübah kılan hadisten sonra olsaydı bunu tüm sahabenin yakinen bileceğini çünkü böyle bir şeyin onların gözünden kaçmış olamayacağını ifade etmektedir.⁴⁶

Sonuç itibariyle Ebu Şehbe'ye göre her ne kadar Hz. Peygamber (s.a.v.) ahirete irtihal ettiğinde hadis yazarların yazmayanlardan az olduğu sabit ise de o süreçte yazının mübahlığına dair icmanın oluştuğudur.⁴⁷

⁴³ Süyûtî, "*Tedribü'r-râvî*, 4/354-355.

⁴⁴ Süyûtî, "*Tedribü'r-râvî*, 4/354.

⁴⁵ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 57.

⁴⁶ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 57.

⁴⁷ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 57-58.

Yazımın yasaklandığına işaret eden rivayetlerin -her ne kadar çok az da olsa- sahihliği düşünülse dahi Ebu Şehbe'nin bu hadislerin neshedildiğine dair getirdiği karineler de göz önünde bulundurularak "Hadislerin Kur'an ile karışmaması için yazımının yasaklandığı" gerekçesi gayet makul gözükmektedir.

2.1.2. Sahabenin Adaleti

Ebu Şehbe sahabenin adil olmasından kastedilen mananın; onların sahip oldukları iman kuvveti, takva, mürûet, yüce ahlak gibi vasıflar olup önemsiz şeylerle iştilal ve Rasulullah'a (s.a.v.) kasten yalan isnad etmeme olduğunu söyler.⁴⁸ Yoksa sahabenin adaleti denilince tüm günahlardan korunmuş, hatâ ve unutmadan masum olduklarına dair bir mananın anlaşılması gerektiğini ve ilim ehlinde hiçbir kimsenin bu manada bir adaleti savunmadığını söylemektedir.⁴⁹ Ebu Şehbe sahabîlerin âdil olduklarının bizzat Allah (cc) tarafından bildirildiğini ifade etmektedir. Bu düşüncesini de "*Böylece biz sizi vasat bir ümmet kıldık...*"⁵⁰ Ayeti ile temellendirmektedir. O, buradaki vasat kelimesinin seçkin ve adil manalarına geldiğini söylemektedir.⁵¹ Başka bir ayette de "*Biz sizi insanlar arasından çıkarılmış en hayırlı ümmet kıldık. Zira siz iyiliği emreder, kötülükten sakındırır ve Alah'a iman edersiniz.*"⁵² buyurulmakta olup bu iki ayetin de ilk muhatapları sahabiler olduğu için onların üstün olduklarının anlaşıldığını söylemektedir. Ebu Şehbe'nin sahabenin adaletine delil getirdiği diğer ayetler şunlardır: "*Muhacirlerden ve Ensârdan (İslâm'a girmekte) ilk öne geçenler ile bunlara güzelce tâbî olanlar... Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan râzı olmuştur.*"⁵³, "*Allah ağacın altında sana biât eden müminlerden râzı olmuştur...*"⁵⁴, "*Muhammed, Allah'ın resûlüdür, onunla beraber bulunanlar kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında merhametlidir...*"⁵⁵ Ebu Şehbe bu ve daha birçok ayette sahabenin tezkiye edildiğini, güzel vasıflarla anıldığını ifade etmektedir.⁵⁶

⁴⁸ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/181.

⁴⁹ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/181

⁵⁰ Bakara 2/143.

⁵¹ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/181

⁵² Al-i İmran 3/110.

⁵³ Tevbe 9/100.

⁵⁴ Fetih 48/18.

⁵⁵ Fetih 48/29.

⁵⁶ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/181

Ebu Şehbe sahabenin üstünlüklerine dair şu hadisleri zikretmektedir: “*Ashabıma sövmeyin nefsim elinde olan Allah’a andolsun ki sizden biriniz Uhud dağı kadar altın infak etse onlardan birisinin verdiği bir ölçek hatta yarı ölçek derecesine ulaşmaz.*”⁵⁷ Diğer bir hadiste “*İnsanların en hayırlısı bana yakın olandır, sonra da onları takip edenlerdir...*”⁵⁸ Bir başka hadiste “*Ashabım konusunda Allah’tan korkunuz, onlara kin beslemeyiniz, onları seven beni sevdiği için sever onlara buğzeden bana buğzettiği için buğzeder, onlara eziyet eden bana eziyet etmiş olur. Bana eziyet eden Allah’a eziyet etmiş olur. Allah’a eziyet edeni Allah hemen cezalandırır.*”⁵⁹ Ebu Şehbe ayet ve hadislerle sahabenin takvasına işaret ettikten ve güzel vasıflarla donatılmış olduğunu zikrettikten sonra sahabe hakkında Ebu Zur’a er-Râzî’nin şu sözünü nakleder: “*Sahabeyi ayıplayan birisini görürsen bil ki o zındıktır. Zira Resül hak, Kuran hak, getirdiği hükümler de haktır. Bütün bunlar sahabe vasıtasıyla bize geldiğine göre bunların (zındıklar ve benzerleri) maksatları bizim şâhidlerimizi (sahabe) cerhederek kitap ve sünneti iptal etmektir. Onlar cerhedilmeye daha layıktırlar zira onlar zındıklardır.*”⁶⁰

Tarihte sahabeyi kötüleyen kimselerin genelde Ehl-i Sünnet dairesinde bulunmaması bu nakledilen sözün doğruluğunu göstermektedir.

Ebu Şehbe, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’in -az da olsa-bazı sahabilerin rivayetleri için başkalarına müracaat etmesi veya ikinci bir şahit istemesini sahabiler hakkında cerhlerin bulunduğu veya güvenilir kimseler olduklarına dair bir iddiaya dayanak yapılamayacağını söylemektedir. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’in bu tutumları hadisler hakkında yakîn hâsıl etmek içindir. Ebu Şehbe bu görüşünü Hz. Ömer’in, naklettiği hadis için bir şahit getirmesini istediği Ebu Musa el-Eş’arî’ye (ra) söylediği şu sözünü delil olarak sunmaktadır: “*Ben seni itham etmiyorum ancak bu (söylediğin) Rasulullah’ın hadisidir.*”⁶¹

⁵⁷ Buhârî, “Fedâilü eshâbi’n-nebi”, 5; Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, el-Câmi’u’s-sahîh, thk. Ebü Kuteybe Nazar Muhammed el-Fârîyâbî (b.y.:1427/2006), “Fedâilü’s-sahâbe”, 54.; Tirmizî, “Menâkıb”, 132; İbn Mâce, “Kitâbü’s-sünne”, 20; Ebu Dâvud, “Kitâbü’s-sünne”, 11.

⁵⁸ Buhârî, “Şehâdât”, 9; Müslim, “Fedâilü’s-sahâbe”, 52; Tirmizî, “Menâkıb”, 129; İbn Mâce, “Şehâdât”, 27.

⁵⁹ Tirmizî, “Menâkıb”, 132

⁶⁰ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/184

⁶¹ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/184.

Sahabenin güvenilirliğine dair Ebu Şehbe'nin vermiş olduğumuz görüşlerinde dikkat çeken iki önemli nokta vardır:

1) Ebu Şehbe'nin -daha önce de ifade ettiğimiz üzere- sahabe ifadesi ile kastettiği, mümin olarak Hz. Peygamber'i (s.a.v.) gören kişilerdir. Dolayısıyla sahabe arasında bulunan ama münafık olan kimseler sahabe kavramının içinde olmayıp sadece fiziki olarak sahabe arasındadır.

2) Sahabenin adaleti konusunda da Ebu Şehbe onların günahlardan berî olduğunu iddia etmeyip aksine onların Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kasten yalan isnad etmelerinin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Bu nedenle sahabeden hadis nakleden kimselerin insan olmaları hasebiyle unutmama, yanlışlık veya hata etmelerini de mümkün görür.

Ebu Şehbe'nin sahabenin adaletine dair zikrettiği ayet ve hadislerin bazılarının konuya delaleti hususunda farklı tartışmalar vardır. Özellikle bu ayetleri Muhammed Mustafa el-Âzamî (v.2017) eserinde güzel bir şekilde incelemektedir. Ve el-Âzamî'nin ulaştığı sonuç da Ebu Şehbe ile aynı yönde olup sahabenin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yalan söylememesi hususunda adil olduklarıdır.⁶²

2.2. Ebu Şehbe'ye Göre Sahabe Sonrası Hadis Âlimleri

Ebu Şehbe'nin penceresinden sahabenin hadislere verdiği öneme kısaca değinilmiştir. Şimdi Ebu Şehbe'nin, hadislerin nakli hususunda -önem bakımından sahabeden sonra gelen âlimlerin yani tabiin ve sonraki âlimlere karşı bakışı ele alınacaktır. Burada her bir tabakayı müstakil başlık altında zikretmek yerine tek başlıkta ele alınması daha uygun olacaktır.

2.2.1. Muhaddislerin Hadis Tenkidi Konusuna Yaklaşımları

Muhaddislerin hadislerin sahih bir şekilde nakledilebilmesi için birtakım şartları ileri sürdüklerini söyleyen Ebu Şehbe, konulan bu şartları şu şekilde sıralar: Ravinin Müslüman olması, mükellef olması, âdil ve zâbit olması.

⁶² Meselenin detayları için bk. Muhammed Mustafa el-Âzamî, “*Menhecü'n-nakd 'inde'l-muhaddisîn ve yelihi 't-temyîz'*”, (b.y.: Mektebetü'l-Kevser, 1990/1410), 103-126.

a- Müslüman olması: Ebu Şehbe'nin bu şarttan kastettiği râvinin Allah'a, meleklerine, kitaplarına, rasullerine, ahiret gününe inanması; dinin kurallarını kabul etmesi ve bunlara uygun amel etmesidir. Bu yüzden o, kâfir bir kimsenin rivayetinin kabul edilmeyeceğini fakat hadisi aldığı anda Müslüman olmayıp naklettiği anda Müslüman ise rivayetinin kabul edilebileceği yönünde görüş beyan etmektedir.⁶³

b- Mükellef olması: Bu şart buluş çağına erip âkıl, bâliğ olmakla gerçekleşir. Çocuğun ve mecnunun rivayeti kabul edilmez. Ebu Şehbe bu şartların konulma sebeplerini, çocuğun şer'an sorumluluğunun olmadığı; akılsız bir kimsenin, anlayış ve doğruyu yanlıştan ayırt edebilme kabiliyetinin olmadığı şeklinde temellendirmektedir. O, çocuğun yaşını selefi salihinin beş ile sınırlandırdığını ifade etmektedir.⁶⁴

c- Âdil olması: Takva ve mürûeti muhafaza edebilme kabiliyetidir. Ebu Şehbe buradaki takvayı, dinde emredilenleri yapmak ve yasaklanan şeylerden uzak durmak yani büyük günah işlememesi, küçük günahta ısrar etmemesi ve de bid'atçı olmaması şeklinde açıklar. Ebu Şehbe bid'atçı olmamasını şart koşmasının sebebi olarak onun, nefesine göre yol alacağı ve kendi mezhebini ve bid'atini desteklemek için çalışacağını ifade eder. O, bid'at sahibinin rivayetini mutlak olarak reddeden âlimlerin olduğunu ifade etmekle beraber doğru olanın, tafsilata gidilmesini; şayet bid'atine davet ediyorsa rivayetinin kabul edilmeyeceğini, davet etmiyorsa kabul edileceğini söyler. İbnü's-Salah'ın⁶⁵ da bu görüşü benimsediğini söyleyen Ebu Şehbe ekser âlimlerin bu görüşte olduğunu belirtir.⁶⁶

Mürûeti ise şu şekilde açıklar “*Riayet edildiğinde insanı güzel ahlak ve adalet sahibi kılan edep kurallarıdır.*”⁶⁷. Ebu Şehbe'ye göre değersiz bir şey çalmak gibi insanın zelliliğine delalet eden küçük hatalar ve ayıp karşılanacak şeyler yapması mürûetini yok etmektedir. Mesela değersiz bir şey çalmak, yolda bevletmek,

⁶³ Ebu Şehbe, *Difâ'un*, 28; a.mlf., *Sünnet Müdafaası*, 75; a.mlf., *el-Vasît*, 85.

⁶⁴ Ebu Şehbe, *Difâ'un*, 28, a.mlf., *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 37.

⁶⁵ İbnü's-Salâh Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, “*Ulûmu'l-hadîs*” (Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1986/1406), 114-115.

⁶⁶ Ebu Şehbe, *Difâ'un*, 28; a.mlf., *el-Vasît*, 85.

⁶⁷ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/76.

edepsizce şakalar yapmak gibi. “Adalet” şartında erkek-dişi, hür-köle, gören-âmâ ayrımı yoktur.⁶⁸

d- Zâbit olması: Bu kavram, hadisleri ezberinde muhafaza ve yazı ile muhafaza olarak ikiye ayrılır. Ebu Şehbe bunlardan birincisini “*Râvinin, bir hadisi şeyhinden duyduğu zamandan rivayet edeceği zamana kadar zihninde canlı bir şekilde tutabilmesi.*” şeklinde; ikincisini ise “*Hadisleri yazmış olduğu kitabını yazdığı andan nakledeceği âna kadar değişiklikten koruması.*”⁶⁹ olarak açıklar. Ebu Şehbe âlimler tarafından ezberden nakilde bulunma hususunda icmanın olduğunu, yazmak suretiyle nakilde bulunmaya ise bazı imamlar tarafından karşı çıkıldığını ifade etmiştir. O, yazıyla zabtedilen hadislerin nakli hususunda cumhur âlimlerin, râvinin o hadisi ezberlemiş olma şartı ile kabul ettiklerini zikreder.⁷⁰

Bir râvinin zabtının sağlam olup olmadığı ise Ebu Şehbe’ye göre diğer sağlam râvilerin rivayetleri ile karşılaştırılarak öğrenilir. Şayet naklettiği hadislerin büyük çoğunluğu mana ile dahi olsa meşhur hadis âlimlerinin rivayetine muvafık düşüyorsa o râvi zabt sahibidir. Râvide bazen hatanın bulunması onun zabtına hâlel getirmemekle birlikte bu hataların fazla olması durumunda zabtında bozukluk olduğu için naklinde tek kaldığı hadislerle tam bir şekilde itimad edilemez.⁷¹

Yukarıda sayılan şartlar bir hadiste eksiksiz bir şekilde bulunursa Ebu Şehbe o hadisin sahih vasfını alacağını söyler. Bu, âlimler arasında ittifak edilen bir konu olmakla beraber bu şartların uygulanması ve detayları hususu tek düze olmayıp pek çok ihtilaf vaki olmuştur.

Hadislerin ehil kimselerden alınması gerektiğini vurgulayan Ebu Şehbe, sahabe sonrası hadis âlimlerinin, bu konuya dair sözlerini sıralar:

a- İbn Sîrîn (v.110/729) hadis ilmi hakkında der ki: “*Bu ilim dinin kendisidir, dininizi kimden aldığınıza iyi bakınız.*”

b- Malik b. Enes (v.179/795) der ki: “*Biz bu mescitte ‘falan Rasulullah’ın şöyle dediğini nakletti’ diye (hadis rivayet eden) nice insanlarla karşılaştık.*

⁶⁸ Ebu Şehbe, *Difâ’un*, 29, a.mlf., *A’lâmu’l-muhaddisîn*, 38.

⁶⁹ Ebu Şehbe, *Difâ’un*, 29; a.mlf., *Sünnet Müdafaası*, 1/76-77.

⁷⁰ Ebu Şehbe, *Difâ’un*, 29; a.mlf., *Sünnet Müdafaası*, 1/76-77.

⁷¹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 92-93.

Bunların her biri beytü'l-mâli teslim edecek kadar emin insandı, ama ben onlardan hiçbir hadis almadım. Çünkü bu işin ehli değillerdi."⁷²

c- Süleyman b. Musa (v.634/1237) da şöyle der: *"Hadis imamları şöyle derlerdi; ilmi, hadisleri rivayet yolu ile değil de (orada burada buldukları) sayfalardan elde eden kimselerden almayın. Zira bunlar hadisleri birbirinden temyiz edemezler, kelimelerin yazılışında yanlışlığa düşer ve çok hata ederler."*⁷³

Ebu Şehbe'ye göre bir kimse hadisçilerin tenkid metodlarını, cerh ve ta'dil yollarını, râvinin gerçek durumunu öğrenmek için yaptıkları araştırmaları, zan ve töhmet altında bulunan râvilerin rivayetlerinde yapılan incelemeleri bilse, sika olmak için konulan şartları taşıyan bir kimsenin yalan söylemesinin neredeyse imkânsız olduğuna ikna olur.⁷⁴

Hadis ilminde bulunan ravi değerlendirmeleri subjektiftir. Durum böyle olunca bir insan için hiçbir zaman "asla yalan söylemez" şeklinde yakînî (%100) bir yargıda bulunmak mümkün değildir. Bu yüzden hadislerin sıhhati için ravi hakkında konulan şartlar o ravinin yakînî bir şekilde yalan söylemediğini değil galibi zanna (en fazla %99) göre yalan söylemediği sonucuna ulaştırır. Ebu Şehbe'nin de "neredeyse" ifadesi bunu yansıtır olabılır.

2.2.2. Hadisleri Anlamadaki Gayretleri

Ebu Şehbe isim vermeden bazı kimselerin hadisçiler hakkında "manâlarını anlamadan sadece nakil işlemi yaparlar" ithamını değerlendirmiştir. Hadisçilerin yaptıklarının sadece nakil olmadığını hatta hadisin ilim dalı olmasında en çok emeği geçen Malik, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim ve diğer Kütüb-i Sitte yazarları gibi kimselerin fıkıh ve dirayet ehli olduğunu ifade eder.⁷⁵ Ebu Şehbe âlimlerin, hadislerin sadece manasına değil onun çıkan hükümlere da önem verilmesi gerektiğini ifade eden sözlerini nakleder. Bu ifadelerden bazıları şunlardır:

a- Ahmed b. Hasan et-Tirmizi; Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediğini işitmiştir: *"Benim yanımda hem hadisçi hem de fakih olan kimse, hadis ezberleyip de fakih olmayan kimseden daha üstündür."*

⁷² Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 64.

⁷³ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaaası*, 1/78-79.

⁷⁴ Ebu Şehbe, *Difâ'un*, 29.

⁷⁵ Ebu Şehbe, *Difâ'un*, 31.

b- Hâkim, Abdulaziz b. Yahya'nın: “*Sufyan b. Uyeyne bize şöyle dedi; ‘Ey hadis ehli! Hadislerin manasını iyi öğrenin, ben otuz sene hadislerin manalarını anlamakla uğraştım.’ dediğini rivayet eder.*”

Ebu Şehbe hadislerin manasına bakmadan sadece nakletmekle ilgilenen kimselerin daha sonraki dönemlerde ortaya çıktığını da ifade etmektedir.⁷⁶

2.2.3. Muhaddisleri Hadislerin Sened ve Metinlerini İncelemedeki Yöntemi

Ebu Şehbe, hadis âlimlerinin sened tenkidine çok önem verdiklerini hatta bu konuya ilave edilecek bir şeyin olmadığını söyler.⁷⁷ Hadis âlimleri râviler hakkında muhtelif eserler telif etmiştir. Bazı âlimler sadece sika râvileri, bazıları sadece zayıf râvileri bazıları ise herhangi bir ayırım yapmaksızın tüm râvileri barındıran eserler telif etmiştir.

Ebu Şehbe sened hususunda artık ilave edilecek bir şeyin olmadığını söylerken râvilerin ekseri hakkında bir yargıda bulunduğunu düşünüyoruz. Nitekim günümüzde yapılan araştırmalarla Nuh b. Ebi Meryem isimli ravi hakkında geçmişte var olan genel kanaatin aksine sonuçlar çıkmıştır.⁷⁸

Ebu Şehbe, âlimlerin sadece sened tenkidi ile yetinmeyip metin tenkidine de önem verdiklerini ve bu yüzden de akla, hisse, Kur'an'a ve meşhur sünnete aykırı olup makbul tevil ile tevil edilme imkânı olmayan hadislerin mevzu ve münker değerlendirildiğini ifade eder.⁷⁹ Hadis âlimlerinin metin tenkidi yaptığına örnek olarak ise, İbnü'l-Kayyim'in (v.751/1350) “*Göz ağrısından Cebrail'e şikâyet ettim bana Mushaf'a bakmamı önerdi*” rivayetini değerlendirirken “*Hz. Peygamber'in zamanında mushaf var mıydı ki bakılsın?*” dediğini nakleder. Ebu Şehbe, “*Cebrail Miraç gecesinde bana bir ayva verdi, ben de yedim. Hatice o zaman Hz. Fatıma'ya hamile idi.*” rivayeti hakkında İbn Hacer'in uydurma hükmünü verdiğini, hadisin metnini eleştirip Hz. Fatıma'nın Miraç'tan önce dünyaya geldiğini ifade ettiğini

⁷⁶ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/81.

⁷⁷ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 77; a.mlf., *Difâ'un*, 30.

⁷⁸ Ahmed Nâim Babanzâde, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1982), 1/285.

⁷⁹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 77; a.mlf., *Fi rihâbi's-sünne*, 52.

zikretmektedir.⁸⁰ Ebu Şehbe âlimlerin metin tenkidi yaptıklarına dair vermiş olduğu diğer bir örnek ise İbnü'l-Kayyim'in “*Bir adam hadis rivayet ederken aksırırsa bilin ki o doğrudur.*” şeklinde olan rivayet hakkında “*Bazıları bu hadisin senedini doğrulasa da insan hissi bunun yalan olduğuna şهادet ediyor. Çünkü biz, çok aksıran fakat yalan söyleyen insanlar görüyoruz. Şayet bir hadisi bir kişi rivayet ederken aksırırsa yine de sıhhatine karar verilemez.*” dediğini ifade etmiştir.⁸¹ Dolayısıyla Ebu Şehbe zikretmiş olduğu bu örneklerle âlimlerin, hadislerin sadece senedine değil metnine de bakıp eleştirilerde bulduklarını ifade etmek istemiştir.

Hadis metinlerinin tenkidi meselesinde derli toplu kurallar ve şartlar ortaya konulmadıkça girmemek daha doğrudur. Bu göz önüne alınınca âlimlerin metin tenkidinden çok isnad tenkidine yönelmeleri daha doğru gözükmektedir.

Ebu Şehbe her ne kadar metin tenkidinin yapıldığını söylese de isnad tenkidinin metin tenkidinden daha fazla yapıldığını kabul etmektedir.⁸² Çünkü o, hadislerin sıhhatini belirlemede râvinin zabt, hıfz, emanet ve adalet şartlarının bulunması durumunda o kimsenin yalan söylemesi imkânsız derecesinde olmasa da oldukça uzak olduğunu kabul etmektedir. Ebu Şehbe, metnin anlaşılmasında dikkat edilecek hususları şu şekilde sıralar:

a) İlk olarak hadisin manasının müteşâbih olması. Bir hadis müteşâbih ise onu insan aklının idrak etmesi düşünülemez. Bunun manasını yalnız Allah ve onu tebliğ eden Rasulü bilir. Bize düşen onun manasını Allah'a havale ederek varit olduğu gibi kabul etmektir. Bu yüzden müteşâbih hadislerde metin tenkidi yapılması anlamsızdır. Ebu Şehbe Allah'ın (cc) sıfatları ile alakalı olan hadislerin bu kısımda olduğunu belirtir.⁸³

b) Hadis metninin mecazî manalar içermesi. Bazen bir hadisin hakiki manası düşünüldüğünde akla ve hisse ters olabilir. Ama o hadisten mecazî bir mana kastedildiği ortaya çıkarsa onun manası doğru olabilir. Ebu Şehbe burada güneşin battıktan sonra arşın altında secde ettiğini bildiren hadisi örnek verir ve şöyle der:

⁸⁰ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *İthâfî'l-mehera bi fevâidi'l-mübtakire min etrâfi'l-aşera*, (Medine: Mücemmau'l-Melik Fehd li Tıbâati'l-Mushafi's-Şerîf, 1415/1994), 5/267.

⁸¹ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafası*, 1/99.

⁸² Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafası*, 1/100.

⁸³ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafası*, 1/101.

“...Şayet bu hadisi hakiki manasına hamledecek olursak hadiste verilen bilginin doğru olmadığı söylenebilir, eğer mecazî olarak mana verecek olursak belîğ bir ifade olduğu ortaya çıkar. Zira güneşin secdesi yüce Allah’ın iradesine boyun eğerek seyrine devam etmesi ve Allah’ın yerleştirdiği sağlam sistemden şaşmayarak, kesintisiz ara vermeden devam etmesidir. Bu tür hadislerle, yaratıkları âlemlerin Rabbi’ne boyun eğmeye teşvik kastedilir. Son derece azametli bir yapıya sahip olan güneş, Allah’ın iradesine boyun eğiyorsa zayıf bir yaratık olan insanın -özellikle güneşe ibadet edenlerin- O’na inanması ve boyun eğmesi elbette gerekir. Bu üslup oldukça yaygındır.... Bu tür belîğ temsiller hiçbir şüpheye maruz kalmayan ve bize mütevâtir olarak gelen Kur’an-ı Kerim’de de mevcuttur. ‘Şimşek, Allah’ı hamd ile tesbih eder.’⁸⁴ âyetinde görüldüğü üzere. Dolayısıyla bu gibi ifadelerin hadislerde kullanması da ilk defa yapılan bir şey değildir.”⁸⁵

Ebu Şehbe bu örnekle lafzında mecaz bulunan hadislerle metin tenkidinin yapılmasının yanlış olduğunu ifade etmektedir.

c) Ebu Şehbe hadis metninin bazen gaybî bir haber olmasından dolayı zâhire kıyas edip aklın yargısıyla reddetmenin insafsızlık olduğunu, cennet ve cehennem özellikleri hakkında varit olan hadislerin de bu kabilden olduğunu ifade eder.⁸⁶

d) Ebu Şehbe son madde olarak hadis metninin gün geçtikçe ilmî hakikatle ortaya çıkacak Nebvî bir mucize içeren hadis olabilme ihtimalinin de olacağını zikreder. Bu maddeye örnek olarak da “Köpek birinizin kabını yalarsa biri toprakla olmak üzere yedi kez yıkasın.” hadisini örnek verir. Devamında bazı tabiplerin köpeğin artığını temizleme hususunda toprağın önemli bir fonksiyonunun olduğuna dikkat çektiklerini ve burada nebevî bir mucize olduğunu ifade eder.⁸⁷ Bu konuda yapılmış olan güncel çalışmalarda da bu yönde görüşler belirtilmiştir.⁸⁸

İlmi hakikatler hadislerin sıhhatini destekliyor olabilir ama bu gibi bilimle alakalı meselelere bakılarak hadislerin sıhhati hususunda hüküm vermenin her

⁸⁴ Ra’d 13/13.

⁸⁵ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/102.

⁸⁶ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/103.

⁸⁷ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/103.

⁸⁸ Beyânelislam.net, “الشبهة السابعة الطعن في الإعجاز العلمي لحديث ولوغ الكلب في الأنينة” (Erişim 9 Haziran 2023.)

zaman doğru olmayacağı söylenebilir. Zira bilimsel verilerin değişebilirliği söz konusu olduğu için bunlara dayanarak hadislerin sıhhati hakkında hüküm vermek çok doğru gözükmemektedir.

2.2.4. Hadislerin Sıhhatini Belirlemede Müteahhir Dönem Âlimlerinin Yetkinliği

Ebu Şehbe'nin naklettiğine göre İbnü's-Salah (v. 643/1245) kendi döneminde ve sonraki dönemlerde sadece senede bakarak önceden verilen hükümlere aykırı bir hüküm verilemeyeceği görüşünü benimsemiştir. Nevevî (v. 676/1277) ise İbnü's-Salâh ile aynı görüşte değildir. Nevevî, hadis tenkidinde uzman olan kişilerin hadis tenkidi yapabileceği görüşündedir.⁸⁹

Ebu Şehbe, İbnü's-Salah'ın bu görüşü benimsemesinin sebebi olarak fıkıh konusunda içtihad kapısının kapanmasına bu meseleyi kıyas etmesi olduğunu belirtir. O, İbnü's-Salah'ın bu görüşünün doğru olmadığını ve nasıl ki şu an gücü yeten kimseye fıkhıta içtihad kapısı açık ise hadisin sıhhatini tespit de kapının açık olduğunu ifade eder.⁹⁰

Her bir hadis için olmasa da günümüzde ilmî eserlere ulaşım imkânının artması önceki dönemlerde gözden kaçmış olan bir meseleyi gün yüzüne çıkarmamıza vesile olabilir. Bu yüzden hadislerin sıhhatini tespit hususunda da içtihad kapısının açık olduğu bariz bir gerçektir.

2.2.5. Rihleler

İslam ilim tarihinde rihleler çok büyük öneme sahiptir. Bu ilim yolculukları bazen günlerce bazen de aylarca sürebilmektedir. Hatta kendilerine sika kimselerden ulaşan hadislerde bile yetinmeyip vasıtasız bir şekilde bir önceki raviden almaya çalışmışlar.⁹¹

Ebu Şehbe sahabeden Cabir b. Abdullah el-Ensâri'nin (ra) Şam'da bulunan Abdullah b. Üneys'ten hadis almak için bir aylık yolculuk yaptığını⁹² ve Ebu Eyyûb el-Ensari'nin (ra) de Mısır'daki Ukbe b. Âmir el-Cühenî'ye sadece bir hadisi

⁸⁹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 233-234.

⁹⁰ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 234.

⁹¹ Ebu Şehbe, *Fi rihâbi's-sünne*, 39.

⁹² Bu hadis için bk. Buhârî, "İlim", 19.

dinlemek için gittiğini⁹³ İslam ilim tarihinde yapılan rihlelerin öncüsü olarak nakleder.

Ebu Şehbe önceki âlimlerin bu rihlelere çok önem verdiğini ve bunların sayılarının binleri bulduğunu ifade etmektedir.⁹⁴

İslam İlim tarihinde rihlelerin önemi oldukça büyük olup bu konuda eserler yazılmıştır. Onların en önemlisi de Hatîb el-Bağdâdî'nin *er-Rihle fi talebi 'l-hadîs* adlı eseridir.

2.2.6. Hadis Tasnif Sistemi

Hadisler, h.1. ve 2. asırda tedvin edildikten sonra 2. asırdan başlamak üzere âlimler tarafından çeşitli tasnif yöntemleri kullanılarak kitap haline getirilmiştir.

Ebu Şehbe âlimlerin tasnif etmiş olduğu eserleri yöntemleri açısından şu başlıklar altında toplamıştır:

1) 'Ale'l-ebvâb (Konu odaklı kitaplar): Bu tür kitaplar barındırmış olduğu hadisleri konularına göre sınıflandırarak ele alır. Kitâbü's-salât/Namaz bölümü, Kitâbü'z-zekât/Zekât bölümü vs. Ebu Şehbe'nin ifade ettiğine göre bu tür kitaplar, hadis araştıran kimsenin bir meseleyi daha kolay bulmasını sağlamak ve özellikle fakihlerin içtihad ederken konu ile ilgili hadisleri bulmasını kolaylaştırmak için tasnif edilmiştir. Malik'in *el-Muvatta* adlı eseri bu yöntemle te'lif edilen ilk eserlerdendir.⁹⁵ Hadisleri 'Ale'l-ebvâb tasnif edenlerden bazıları -Buhârî ve Müslim gibi- eserlerine aldığı hadislerde sahih olma şartını koymuş olup diğerleri ise -ashâbü's-sünen gibi- sadece sahih hadisleri değil bunun dışındaki bazı hadisleri de eserlerine almışlardır.⁹⁶

2) 'Ale'r-ricâl (Râvi odaklı kitaplar): Bu yöntemi esas alan kitaplar hadisleri herhangi bir konu sistematığı olmaksızın barındıran eserlerdir. Bunlarda sahih, zayıf ve mevzu olarak her türlü hadis bulunabilmektedir. Ebu Şehbe, bu şekilde

⁹³ Ebu Şehbe, *Fi rihâbi's-sünne*, 39.

⁹⁴ Ebu Şehbe, *Fi rihâbi's-sünne*, 41.

⁹⁵ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 32-33.

⁹⁶ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 33; Ebu Şehbe, *el- Vasît*, 81.

hadisleri tasnif eden kimselerin de farklı yöntemler izlediğini ifade eder ve o farklılıkları şu şekilde sıralar:

a) Sahabe isimlerine göre yapılan sıralama. Bu kitapların tertibi sahabenin İslam'a giriş sıralarına göre oluşturulmuştur. Bu tür kitaplarda kişi sıralaması şu şekildedir: Aşere-i Mübereşşere, Bedir'de bulunanlar, Hudeybiye'de bulunanlar, Hudeybiye ile Mekke'nin fethi arasında Müslüman olanlar, fetihden sonra Müslüman olanlar... Ebu Şehbe bu tür tasnif edilen kitaplara örnek olarak da Ahmed b. Hanbel'in (v.241/855) *el-Müsned* adlı eserini vermektedir.⁹⁷

b) Kabilelere göre yapılan sıralama. Bu sıralamada önce Beni Haşim'e mensub olan raviler bulunmaktadır. Ardından ona yakınlığına göre diğer kabilelere mensup raviler sıralanmıştır.⁹⁸

c) Alfabetik bir şekilde isimlerin sıralanması ile oluşturulanlar. Ebu Şehbe bu yöntemle yazılan eserlerin istifadesinin en iyi ve en kolay olduğunu ifade eder.⁹⁹ Bu kısma örnek olarak ise et-Taberânî'nin (v.360/791) *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'ini vermektedir.

3) Emirler, nehiyeler, haberler, mübahlar ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fiilleri şeklinde bir sıralama takip eden eserler. Ebu Şehbe bu şekilde yazılan kitapların karmaşık olduğunu ve hadis bulmanın zor olduğunu ifade eder.¹⁰⁰ Bu yöntemi İbn Hibban (v. 354/965) *Sahih*'inde uygulamıştır.

4) Mu'allel hadisler alanında yazılmış olanlar. Ebu Şehbe bu kısmı, en önemli tasnif yöntemlerinden biri olarak görür. Sebep olarak da bu kitaplarda hadislerin tüm tariklerinin ve râvi ihtilaflarının toplandığını ifade ettikten sonra bu tasnifler sonucunda muttasıl sayılan bazı hadislerin mürsel, merfû' sayılanların da mevkuf olduğunun ortaya çıkmasının söz konusu olabildiğini ifade eder.¹⁰¹

⁹⁷ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 33.

⁹⁸ Ebu Şehbe buna bir örnek vermemiştir.

⁹⁹ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 33.

¹⁰⁰ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 33.

¹⁰¹ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 33-34.

5) Alfabetik olarak tasnif edilen eserler. Bu eserler alfabede olan her bir harfin altına o harfle başlayan hadisleri sıralama yöntemi kullanılarak tasnif edilmiştir. Es-Süyûtî'nin (v.911/1505) *el-Câmi'u's-sagîr* adlı eseri bu türden bir eserdir.

6) Hadislerin belli bir kısmını alınarak oluşturulan eserler. Etraf Kitapları dediğimiz bu literatür, hadislerin sadece belli bir kısmını zikredip ardından tüm isnatlarını toplar. Bu kitaplar bir nevi hadis sözlüğüdür. Hadisin baş kısmını ve kaynağını verir. Bunlara örnek olarak ise Hafız İbn Hacer'in *İthâfî'l-Mehere bi etrâfî'l-aşere* isimli eseri verilebilir.

7) Belli bir konu veya bir râvinin naklettiği rivayetlerin araştırılması ile yazılan kitaplar. Burada Ebu Şehbe Buhârî'nin *Raf'u'l-Yedeyn fi's-Salât* adlı eserini örnek olarak vermektedir.¹⁰²

2.2.7. Hadis Musannifleri

Yukarıda da belirttiğimiz gibi hadisleri toplamak için birçok hadis yolculukları yapılmıştır. Âlimler, yapmış oldukları bu yolculuklar sonunda elde etmiş oldukları hadisleri kitaplara geçirmişlerdir. Ancak her bir âlim topladığı tüm hadisleri bir kitapta toplamayı amaçlamamıştır. Bilakis hadisleri farklı amaçlarla yazıya aktardıkları için amaçlarına uygun hadisleri eserlerine almayı tercih etmişlerdir. Ebu Şehbe ikinci asır, üçüncü asır, dördüncü asır ve sonrası diye üç başlıkta müellifleri sınıflandırarak incelemiştir. Biz ise iki ve üçüncü asırda kitap yazmış olan âlimler ve eserlerinden kısaca bahsedeceğiz. Eserleri hakkında tartışmalar yapılmışsa onları Muhammed Ebu Şehbe'nin nasıl değerlendirmiş olduğuna bakacağız.

a) II. Asır

Ebu Şehbe bu dönemde Mamer b. Raşid (v.153/770), Evzâî (v.157/774), Hammad b. Seleme (v.167/784) gibi pek çok kişinin hadisleri tedvin ettiğini ifade etmektedir.¹⁰³ O, bu kitaplar elimize ulaşmadığı için sadece Malik'i ve eserini tanıtmaktadır.

¹⁰² Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 34.

¹⁰³ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 22.

İmam-ı Malik

Asıl adı Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî olan âlim, h.93¹⁰⁴ yılında dünyaya geldi. Medine’de büyüdüğü için orada olan birçok sahâbîden ilim ehli kimselerden ders aldı.¹⁰⁵

Ebu Şehbe’ye göre Malik sadece hıfzından rivayet edenleri kabul ettiği için müteşeddid bir âlimdir.¹⁰⁶ O, Malik’in rivayetleri kabul hususunda hassaslığına dair onun şu sözlerini nakleder:

- *Biz bu mescitte ‘falan Rasulullah’ın şöyle dediğini nakletti’ diye (hadis rivayet eden) nice insanlarla karşılaştık. Bunların her biri beytü’l-mâlî teslim edecek kadar emin insanlardı, ama ben onlardan hiçbir hadis almadım. Çünkü bu işin ehli değillerdi.*

- *İlim şu dört kişi haricindekilerden alınır: Sefih, bid’atine çağıran bid’atçı, her ne kadar Rasulullah’a (s.a.v.) yalan söylemekle itham edilmemiş olsa da insanlarla konuşurken yalan söyleyen kişi, ne taşıdığını ve neyi naklettiğini bilmeyen âbid ve fâdıl kişi.*¹⁰⁷

O, *el-Muvatta* adlı eserini ‘ale’l-ebvâb yöntemine göre tasnif etmiştir. Kitabına sadece merfû’ hadislerle değil, sahabe sözleri ve tabiin fetvalarına yer vermiştir. Kitabını genel olarak konu başlarında Rasulullah’dan (s.a.v.) gelen rivayeti, akabinde sahabe sözü ve devamında da tabiin fetvası olacak şekilde düzenlemiştir.¹⁰⁸

Şâfiî, Malik’in yazmış olduğu *el-Muvatta* hakkında şunları söylemektedir: “*Yeryüzünde Allah’ın kitabından sonra en sahih kitap Malik’in kitabıdır.*”¹⁰⁹

b) III. Asır

Hadislerin tasnifi hususunda en çok ön plana çıkan dönemdir. Önceki dönemlerde daha çok ‘ale’r-ricâl yöntemiyle hadislerin tedvini-toplanması söz

¹⁰⁴ H.95 ve 97 olduğuna dair rivayetler de vardır.

¹⁰⁵ Ebu Şehbe, *A’lâmu’l-muhaddisîn*, 45.

¹⁰⁶ Ebu Şehbe, *A’lâmu’l-muhaddisîn*, 47.

¹⁰⁷ Ebu Şehbe, *A’lâmu’l-muhaddisîn*, 47-48.

¹⁰⁸ Ebu Şehbe, *A’lâmu’l-muhaddisîn*, 52-53.

¹⁰⁹ Ebu Şehbe, *A’lâmu’l-muhaddisîn*, 54.

konusu iken bu dönemde, toplanan hadislerden istifadenin kolay olması için yapılan tasnifler söz konusudur. Ebu Şehbe en önemli ve en meşhur eserlerin bu sırada yazıldığını ifade etmektedir.¹¹⁰

ba) Ahmed b. Hanbel

III. Asırda ön plana çıkan isimlerden biri Ahmed b. Hanbel'dir. Onun asıl adı Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî el-Mervezî'dir. O, 20 Rebülevvel h.164 yılında doğdu. Ebu Şehbe İbn Hanbel'in doğduğu yerin Bağdat ve Merv olması hususunda ihtilaf olduğunu ifade etmekle birlikte Bağdat'ta ikamet ettiği bilinen bir gerçek olup orada pek çok âlimden de ders almıştır. Ebu Şehbe onun sadece kendi beldesinde kalmayıp Kûfe, Basra, Mekke, Medine, Yemen, Şam ve Cezîre gibi birçok İslam memleketine gidip oralarda ilim aldığını ifade etmektedir.¹¹¹

Ebu Şehbe'nin ifade ettiği üzere Ahmed b. Hanbel devlet başkanlarından gelen hiçbir hediyeyi kabul etmez, devlet başkanlarından hediye kabul eden oğlunun tandırında pişen ekmeği yemezdi. Hatta evinin o oğluna açılan kapısının kapanmasını emretmişti.¹¹²

Ahmed b. Hanbel'in en önemli ve meşhur eseri *el-Müsned*'dir. Ahmed b. Hanbel bu eserini 'ale'l-ricâl şeklinde tasnif etmiştir. Eserinde herhangi bir konu gözetmeksizin her bir sahabenin hadislerini peş peşe yazmıştır. Mesela bir sahabenin namaz, zekât ve alışveriş vb. konulardaki hadislerini bitirdikten sonra diğer sahabenin hadislerine geçmektedir.

Eserlerini ale'r-ricâl yöntemiyle tasnif etmeyi tercih eden âlimler sahabeyi kendi içinde sıralama hususunda farklı yöntemler izlemiştir. Bazı müellifler sahabeyi alfabetik olarak sıralama yöntemini takip etmiştir ki, Taberânî *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inde bu yöntemi izlemiştir. Bazıları sahabeyi kabilelerine göre sınıflandırarak zikrederken bazıları da fazilet sırasına göre; Aşare-i Mübeşşere ve onlardan sonra gelenler şeklinde sıralamıştır. Nitekim Ahmed b. Hanbel eserini bu şekilde tertip

¹¹⁰ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 71.

¹¹¹ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 71.

¹¹² Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 72-73.

etmiştir.¹¹³ Eserinde on bini mükerrer olmak üzere toplam kırk bin hadis bulunmaktadır.¹¹⁴

Ebu Şehbe muhtemelen eski kaynaklarda geçen kırk bin sayısını aynen aktarmaktadır yoksa günümüzde numaralandırılarak neşri yapılan *el-Müsned*'lerde bu sayı farklıdır. Şuayb el-Arnaût neşrine göre 27.647, Hamza Ahmed el-Zeyn'e göre 27.718, Beytü'l-efkâri'd-düveliyye'nin tek ciltlik neşrine göre ise 28.199'dur.¹¹⁵

Ebu Şehbe hadis sayısı görüşünde Suyuti'nin nakline uymaktadır. Suyuti (Ebu'l-Mehâsin) el-Hüseynî'nin (v.765/1364) *et-Tezkira fî ricali'l-aşera* adlı eserinden nakille tekrarlarıyla bu sayının kırk bin olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁶ Farklı yazma nüshaların esas alınması veya iki hadisin tek hadis zannedilmesi sebeplerden dolayı sayımlarda farklılığın olması yadırganacak bir şey değildir.

Ebu Şehbe, Süyûti'nin, *Müsned'deki* tüm hadislerin makbul olduğu ve içinde bulunan zayıf hadislerin dahi hasen seviyesine yakın olduğunu iddia ettiğini nakleder.¹¹⁷ O, Süyûti'nin görüşünü tam isabetli bulmayarak bu konuda İbn Kesir'in (v.774/1373) Ebû Mûsâ Muhammed b. Ebî Bekir'den (v.581/1185) naklettiği şu sözünü zikrederek Süyûti'yi eleştirir: “*Müsned'deki tüm hadislerin makbul veya hasene yakın olduğunu söylemek zayıf bir görüştür. Çünkü onda zayıf hatta mevzu hadisler bulunmaktadır. Merv ve Askalan gibi şehirler hakkında nakledilen hadisler bunlara örnek olarak gösterilebilir...*”¹¹⁸ Bu konuda Hafız 'Irâki'nin (v.806/1404) de görüşünü aktaran Ebu Şehbe, *Müsned*'te sahih, hasen, zayıf hatta uydurma hadislerin olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁹

Ebu Şehbe, Ahmed b. Hanbel'in, eserine mevzu hadis almasının sebeplerini şu ihtimallere dayandırır:

¹¹³ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 77.

¹¹⁴ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 74.

¹¹⁵ M. Yaşar Kandemir, “el-Müsned”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları 2006), 32/104.

¹¹⁶ Süyûti, “*Tedribü'r-râvî*”, 3/61.

¹¹⁷ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 82.

¹¹⁸ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 82.

¹¹⁹ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 82.

1) Ahmed b. Hanbel hadisleri yazarken sadece sahih veya zayıf hadisleri toplama gibi bir amacı yoktu. O, hadislerini ayrı ayrı kâğıtlara müsvedde şeklinde yazmıştı. Daha sonra onları ayıklama niyetinde idi ama bu niyetini gerçekleştirilmeden vefat etmişti. Oğlu Abdullah'a da kitabında bulunan sened ve metin yönünden münker ve şazz hadisleri çıkarmasını emretmişti. Oğlu bu seçme esnasında belki bazı mevzu hadisleri yanlışlıkla bırakmış olması mümkündür.

2) Ahmed b. Hanbel'in rivayetleri seçerken tesâhülde bulunduğu hadisler, fedâil hadisleridir. Diğer konularda böyle bir şey söz konusu değildir. İbn Hanbel'den de helal-haram konulu hadislerde seçimi sıkı tuttıklarını, fedâil konularında ise gevşek davrandıklarını ifade eden sözler nakledilmiştir. Dolayısıyla Ahmed b. Hanbel eserine aslında bir hadisin mevzu olduğunu bilerek almamıştır. Bilakis İbn Hanbel'in eserine aldığı hadis, kendine göre sahih iken diğer cerh ta'dil âlimine göre mevzu olması söz konusudur.¹²⁰

3) Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah ve oğlunun talebesi olan Ebu Bekr el-Katî'î (v.378/988-89) tarafından *Müsned*'e ilave edilen birtakım rivayetler vardır.¹²¹ Elimizde bulunan *Müsned* nüshasının hepsini bizzat Ahmed b. Hanbel yazmadığı için, içinde mevzu hadislerin var olması da mümkündür.

Ebu Şehbe, *Müsned*'de bulunan herhangi bir hadisin Ahmed b. Hanbel'e mi ait olduğu yoksa oğlu ya da onun talebesi tarafından eklenen bir hadis mi olduğunun şöyle anlaşılacağını ifade etmektedir: *Eğer senedin başında "Abdullah bize nakletti: Babam bana nakletti ki..." gibi bir ifade varsa bu hadis bizzat Ahmet b. Hanbel'in naklettiği hadistir. Eğer senedin başında "Abdullah bize nakletti: Bize falanca nakletti ki..." gibi bir ifade varsa bu hadisi de Ahmed b. Hanbel'in oğlunun eklediği bir hadis olduğu anlaşılır. Eğer senedin başında "Bize falanca nakletti ki..." diye bir ifade olup Abdullah veya babasının ismi geçmeden nakledilmişse o zaman da Ebu Bekr el-Katî'î'nin eklediği hadis olduğu anlaşılır.*¹²²

¹²⁰ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 84-85.

¹²¹ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 85.

¹²² Dip. Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 88.

Ebu Şehbe, rivayetleri ayırt etme bağlamında böyle ayırt edici bir özellik vermiş olsa da yine de *Müsned*'de olan her hadisin sıhhatinin öğrenilmesi için araştırılması gerekmektedir.

bb) Bakî b. Mahled

Ebu Şehbe, asıl adı Ebû Abdîrrahmân Bakî b. Mahled b. Yezîd el-Kurtubî (v.276/889) olan musannif hakkında bazı bilgiler verdikten sonra onun *el-Müsnedü'l-kebîr* isminde bir eser te'lif ettiğini ve eserde sahabenin hadislerini alfabetik olarak naklettiğini ifade etmiştir. Bakî b. Mahled, eserinde sahabenin naklettiği hadisleri karışık olarak değil konu konu düzenleyerek sıralar. Ebu Şehbe, İbn Hazm'ın Bakî'nin eserini İbn Hanbel'in eserinden daha üstün gördüğünü, Zehebi'nin de İbn Hanbel'in eserini daha üstün gördüğünü nakletmektedir. Ve eser elimizde olmadığı için kıyaslama yapmanın da mümkün olmadığını ifade etmektedir.¹²³

bc) Buhârî

Ebu Şehbe, Buhârî'nin kimliği, öğrenim hayatı ve ahlaki özelliklerine dair bazı bilgiler verir. Ona göre Buhârî'den önceki hadis musanniflerinin sadece sahih hadisleri bir eserde tasnif etme gibi bir amaçları olmamış olup kitapları sahih, zayıf ve hasen olarak her türlü hadis barındırırdı. Sahih hadisleri toplama işine ilk giren Buhârî oldu. Ebu Şehbe, Buhârî'nin de ifade ettiği üzere *es-Sahîh*'ine aldığı hadisleri altı yüz bin hadis arasından seçmiş ve on altı yılda tamamlamıştır.¹²⁴

Ebu Şehbe'nin ifade ettiği üzere Buhârî, eserine aldığı hadislerde gözettiği şartları detaylı bir şekilde zikretmemiştir. Kitabını hangi yöntemle yazdığını daha sonraki âlimler kitabına aldığı hadisleri tek tek inceleyerek belirlemeye çalışmıştır.¹²⁵

Buhârî, eserini *Kitap* adını verdiği ana başlıklara ayırmıştır. *Kitâbu's-salat*, *Kitâbu'z-zekât* vb. bunların alt başlıklarını da *Bab* diye isim vermiştir. *Bâbu fadli'l-*

¹²³ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 105-106.

¹²⁴ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 117-118.

¹²⁵ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 118.

'ilm, bâbu lâ yukbelü salâtün bi gayri tuhûr vb. Buhârî'nin *es-Sahih*'inde kitap sayısı doksan yedi, bab sayısı ise üç bin dört yüz ellidir.¹²⁶

Buhârî kitabında bazen aynı hadisi birkaç defa zikretmiştir. Bazı âlimler bunu eleştirirken bazıları ise bu tekrarların belli bir amaca binaen zikredildiğini ifade etmiştir. Ebu Şehbe ise *es-Sahih*'te bulunan tekrarların sebeplerini maddeler halinde sıralamıştır. Bunlardan önemli olanları şu şekilde sıralayabiliriz:

1) Buhârî, bazı hadislerin tek kanaldan varit olmadığını ifade etmek için aynı hadisin farklı sahabiden gelen rivayetini de zikrederek o hadisi tekrarlar. Bu işlem sadece sahabe tabakası için olmayıp sonraki tabaka râvileri için de söz konusudur.

2) Aynı hadisi farklı tariklarla getirerek hadisin sıhhatini ve kuvvetini arttırmayı amaçlamıştır.

3) Bazı râvilerin tam bazılarının ise kısaltarak naklettiği hadislerde, râviler üzerinde oluşan şüphenin kalkmasını amaçlamıştır.

4) An'ane yöntemiyle nakledilen bir hadisi başka yerde tekrar etmesinin sebebi ise an'ane ile rivayet eden râvinin başka bir tarikta sema'nın varlığını sarahaten zikrettiği içindir.¹²⁷

Buhârî, kitabına mu'allak hadisler alması hususunda birtakım eleştirilere maruz kalmıştır. Mu'allak hadis ıstılahen "*senedinin baş tarafında bir veya daha fazla ravi eksik olarak rivayet edilmiş hadis*"¹²⁸ demektir. Hadis usûlü kaidelerine göre mu'allak hadis, senedinde ravi düşmesi olduğu için zayıf hadisin bir çeşididir. Ebu Şehbe, Buhârî'nin eserinde geçen mu'allak rivayetleri değerlendirirken birkaç başlık altında toplar.

Ebu Şehbe'ye göre Buhârî'nin eserindeki mu'allak hadisler merfû' ve mevkuf olarak; cezm sigası ve temriz sigasıyla gelmiştir.

Merfû' olarak gelenleri Ebu Şehbe, ikiye ayırır. 1- Buhârî'nin, kitabının başka yerinde mevsul olarak zikrettikleri. 2- Sadece mu'allak olarak zikrettikleri.

¹²⁶ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 123.

¹²⁷ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 126.

¹²⁸ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 126.

Birinci kısımdaki rivayetleri zikretme sebebi, kitabın hacminin büyümemesidir. O, kitabının bir yerinde zikredilen bir hadis diğer yerde tamamının zikredilmesinde bir fâide hâsıl olmayacaksa orada tekrar tamamını zikretme gereği görmemiştir.¹²⁹

İkinci kısımdaki rivayetleri zikretme sebebine gelince bunların bazısını cezm sîgâsıyla bazısını da temrîz sîgâsıyla zikretmiştir. Cezm sîgâsıyla zikrettiklerinin sıhhatinde ta'lik yaptığı kimseye kadar herhangi bir sıkıntı söz konusu değildir. Bunların bazıları Buhârî'nin şartına uyar bazıları ise uymaz. Şartlarına uyanları mu'allak olarak almasının sebebi ihtisar içindir.¹³⁰ Şartına uymayanları kitabına almasının sebebi ise ya başka âlimlere göre sahih olduğu, ya ihticaca mahal olan hasen bir hadis olduğu için ya da hadisin zayıflığı ravilerinin mecruhluğu sebebiyle değil de senedde olan kopukluk sebebiyle olmasıdır.¹³¹

Ebu Şehbe, Buhârî'nin eserine muallak olarak aldığı başka âlimlerin sahih görmüş olduğu hadise örnek olarak şu hadisi verir: “*Aişe (ra) dedi ki: Hz. Peygamber (s.a.v.) her an Allah'ı zikrederdi.*”¹³² Ebu Şehbe, bu hadisi bazı âlimlerin sahih gördüğünü onlardan birinin de Müslim¹³³ olduğunu ifade etmektedir.¹³⁴

Ebu Şehbe, Buhârî'de¹³⁵ ihticaca mahal olan hasen hadise örnek olarak şu rivayeti¹³⁶ verir: “*Behz ibn Hakîm babasından, o dedesinden, o da Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakille dedi ki: Allah utanılmaya insanlardan daha layıktır.*”¹³⁷

Ebu Şehbe, Buhârî'nin temrîz sigası ile naklettiği mu'allak hadislerin sahih olduğunun kesin bir şekilde ifade edilemeyeceğini çünkü bunların içinde sahih, hasen ve zayıflığı tolere edilemeyecek hadislerin de var olduğunu ifade etmektedir.¹³⁸ Buhârî'nin bunları eserine niçin aldığını zikreden Ebu Şehbe, asıl

¹²⁹ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 128-129.

¹³⁰ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 129.

¹³¹ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 129.

¹³² Buhârî, “*Kitâbü'l-ezân*”, 19.

¹³³ Müslim, “*Kitâbü'l-hayz*”, 30.

¹³⁴ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 130.

¹³⁵ Buhârî, “*Kitâbü'l-gusl*”, 20.

¹³⁶ Ebu Davud, “*Kitâbü'l-ammâm*”, 3; İbn Mace, “*Kitâbü'n-nikâh*”, 28.

¹³⁷ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 130.

¹³⁸ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 130-131.

itibariyle hasen hadis olup Buhârî'nin muallak olarak aldığı rivayete şunu örnek verir: “Zikredildi ki Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Osman'a (ra) şöyle buyurmuş: “Satacağın zaman tartarak sat, alacağın zaman tartarak al.”¹³⁹

Ebu Şehbe merfû' olan hadisler hakkında vermiş olduğu bu detaylı bilgilerden sonra Buhârî'nin eserine almış olduğu hadislerin çok azı hariç diğerlerinin makbul olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁰

Ebu Şehbe, Buhârî'nin mevkuf olarak zikrettiklerinde ise bazılarının Buhârî'nin şartına uyduğunu bazılarının uymadığını ifade etmektedir. Ebu Şehbe, Buhârî'nin başka bir yolla zayıflığı tolere edilmeyecek olan hadisleri cezm sigası ile zikretmediğini ifade etmektedir. Ve o, Buhârî'nin mevkufu kitabına alma sebebinin ise âlimler arasında ihtilafı olan meselelere kendi tercih ettiği görüşe uygun sahabe ve tabiin sözlerinden delil getirmek olduğunu ifade eder.¹⁴¹

Ebu Şehbe tüm bunları zikrettikten sonra Buhârî'nin *Sahih* 'ini yazmadaki asıl amacının müsned, sahih ve merfu hadisler olduğu, mu'allak hadislerin ise bunların içinde bulunmadığını zikreder. O, Buhârî'nin kitabının isminde bulunan *sahih* ifadesini kitabın asıl yazılma amacının, içinde bulunan sahih hadisler olduğuna dair yapılmış ek bir vurgu olarak görmektedir.¹⁴²

Ebu Şehbe'nin buraya kadar nakletmiş olduğumuz gerek tekrarlarla ilgili değerlendirmeleri gerek mu'allak hadislerle ilgili değerlendirmeleri İbn Hacer'den aldığı görülmektedir. İbn Hacer, *es-Sahîh*'in tanıtımı, özellikleri, esere yapılan eleştirilerin değerlendirilmesi vb. konuları *Fethü'l-bârî*'sine yazmış olduğu mukaddimesi olan *Hedyü's-sârî*'de zikretmektedir. Bu konuyla ilgili detayları da bu eserinde işlemektedir.¹⁴³

Ebu Şehbe'nin tüm bu zikrettiklerini, Buhârî'nin kendi eseri için “hangi şartları esas alarak yazdığı”nı söylememesini de dikkate alarak düşünmek gerekmektedir. Nitekim Buhârî, eserine hangi şartlarla hadis alacağını açıkça ifade etmemiştir.

¹³⁹ Buhârî, “*Kitâbü'l-buyû*”, 51.

¹⁴⁰ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 131.

¹⁴¹ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 132.

¹⁴² Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 132.

¹⁴³ İlgili bölüm için: İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Hedyü's-sârî mukaddimetü Fethi'l-bârî*, (Riyad: Dâru'l-feyha, 2000), 19-24.

bd) Müslim

Ebu Şehbe, Müslim'nin kimliği ve öğrenim hayatı ve ahlaki özelliklerine dair bazı bilgiler verir. Ona göre Müslim, eserlerinden de anlaşıldığı üzere mutaassıb ve gururlu bir kimse değildi. Hatta o bir sözünde şöyle demiştir: “*Bu kitabımı Ebu Züir’a er-Razi’ye (v.264/878) sundum. Onun bana illetli dediği hadisleri attım sahih dediklerini bıraktım.*”¹⁴⁴

Ebu Şehbe, Müslim'in, eserinin mukaddimesinde eserine aldığı herhangi bir hadisin ve ravisinin hangi şartlara uyması gerektiğine dair bilgi verdiğini ifade etmektedir.¹⁴⁵ Buhârî ve Müslim kitaplarına sahih hadisleri almış olup tüm sahih hadisleri toplama amaçları ise söz konusu olmamıştır. Nitekim bu konu ile alakalı olarak Müslim'e sahih olduğunu söylediği fakat kitabına almadığı hadis hakkında niye kitabına almadığı sorulunca şöyle cevap vermiştir: “*Ben, bildiğim tüm sahih hadisleri kitabıma almadım bilakis üzerlerinde icma edilmiş olanları aldım.*”¹⁴⁶ Ebu Şehbe, Müslim'in kitabında sıhhati eleştirilen birtakım hadisler olduğu için bazı âlimlerin Müslim'in bu sözüne itiraz ettiklerini söyler. O, bu konu hakkında İbnü's-Salah'ın şu cevabını aktarmaktadır: “*Buna iki şekilde cevap vermek mümkündür. Birincisi: Müslim'in burada kastettiği, kitabına bir hadisin sahih olması için icma edilen şartları temel alıp eserine o şartlara göre hadis almasıdır. Almış olduğu hadislerde bu şartlardan bazılarını halel geldiğini söyleyen âlimler olsa da Müslim, gâlib-i zannına ve kendi içtihadına uygun düştüğü için onları kitabına almıştır. İkincisi: Müslim'in, kitabında yer verdikleri, sikaların bizzat sened ve metninde ihtilaf ettiği hadisler olmayıp sadece ravilerinin güvenilirliği hususunda ihtilaf edilen hadislerdir.*”¹⁴⁷

Bazı âlimlere göre Müslim'in “hakkında icma edilen hadisleri aldım” sözüyle kastettiği şu dört âlimin icma ettiği hadislerdir: Ahmed b. Hanbel, Yahya İbn Ma'in, Osman b. Ebi Şeybe, Saîd b. Mansûr el-Horâsânî.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 177.

¹⁴⁵ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 179.

¹⁴⁶ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 177.

¹⁴⁷ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 177-178.

¹⁴⁸ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 177-178.

Ebu Şehbe, Müslim'in kitabında Buhârî'de olduğu gibi fıkhi istinbatlara girilmediğini, daha çok hadisin nakledildiği lafızlara dikkat edildiğini ve de bunun, esere bir ayrıcalık kattığını ifade etmektedir.¹⁴⁹

Ebu Şehbe, Buhârî'nin terâcimi/bab başlıklarını kendisi yazdığı halde Müslim'in bunu yapmadığını bu faaliyeti Nevevî'nin (v.676/1277) yaptığı bilgisini aktarır.¹⁵⁰ Ebu Şehbe, Müslim'in terâcim yazmamasının sebebi olarak şu iki ihtimali söylemektedir:

1-Kitabın uzamaması için.

2- Okuyan kimsenin terâcime odaklanmak yerine hadislere ve onlardan istinbata odaklanmasını istemesi.¹⁵¹

Ebu Şehbe'nin ifade ettiği üzere Buhârî ve Müslim'in eserlerinde toplam iki yüz on hadis eleştirilmiştir. Bunlardan yetmiş sekiz tanesi sadece Buhârî'nin eserinde geçmektedir. Otuz iki tanesi ikisinde ortaktır. Geri kalan yüz hadis de sadece Müslim'in eserinde geçmektedir. İbn Hacer, *Mukaddime*'sinde (*Hedyü's-sârî*) sadece Buhârî'nin eserine aldıkları ile Buhârî ve Müslim'in müttefekun aleyh olarak naklettikleri rivayetlere yönelik eleştirileri savunmuştur. Sadece Müslim'in eserinde geçenleri ise Nevevî cevaplandırmıştır. Bu eserde eleştirilen konular özet olarak şu şekildedir: Sika bir ravinin yerine başka bir sika ravinin konulması, hadiste ziyade veya noksan olup olmaması, vasl veya raf'ın birbiri yerinde kullanımı, müdelles raviden 'anane yolu ile nakil vb.¹⁵²

Ebu Şehbe, Müslim'in eserine yapılan eleştirilere verilen cevapları yerinde bulmakla beraber nadir de olsa bazı tenkidleri haklı görmektedir. Tenkidi haklı bulduğu hadislerinden biri "yerin ve göğün yaratılması" ile ilgili Ebu Hureyre'nin (ra) Hz. Peygamber'den (s.a.v.) naklettiği hadistir. Bu hadiste toprağın, yerin, göğün vb. şeylerin yaratılması gün gün ifade edilmekte olup toplam yedi günde yaratıldığı geçmektedir. Ebu Şehbe bu hadise birçok âlimin dikkat çektiğini ifade

¹⁴⁹ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 180-181.

¹⁵⁰ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 183-184.

¹⁵¹ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 183-184.

¹⁵² Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 187.

ederek aslında bunun merfû olmayıp Ebu Hureyre'nin (ra) Ka'bu'l-Ahbâr'dan naklettiği bir söz olduğunu ifade etmektedir.¹⁵³

Ebu Şehbe, İbnü's-Salah'ın Buhârî ve Müslim'den bir tanesinin dahi kitabına sahih muttasıl senetle almış olduğu hadisin söyleyenine (Hz. Peygamber, sahabe veya tabiin) nisbetindeki sıhhatinin kesin derecesinde gördüğünü aktarmaktadır. İbnü's-Salah'a göre ümmetin bu iki kitabı kabule layık gördükleri ve ümmetin icması da hatadan korunmuş olduğu için böyle bir sonuç çıkmaktadır. Ama İbnü's-Salah bu kitaplardaki hadislerin yakîn derecesinde bir sıhhate sahip olduğuna dair hükmünde Darekutni vb. âlimlerin eleştirdiği hadisleri istisna etmektedir.¹⁵⁴

Ebu Şehbe, İbnü's-Salah'tan farklı düşünen Nevevî'nin düşüncelerini de aktarmaktadır. Nevevî'ye göre Sahihayn hadisleri yakîn değil zan ifade etmektedir. Çünkü bu haberler usul gereği mütevatir olmayıp ahad haber kabilindedir ve zan ifade etmektedir. Ona göre Sahihayn ile diğer eserler arasında bir fark söz konusu değildir. Ümmetin kabule layık görmesi, iki eserdeki hadislerin herhangi bir araştırma olmadan amelin gerekli olması anlamına gelmektedir. Yoksa ümmetin bu iki eserle amel edilmesinde icma etmesi, içeriğindeki hadislerin bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözleri olduğunu kesin ve yakîn derecesinde ifade ettiği anlamına gelmemektedir.¹⁵⁵

Ebu Şehbe'ye göre doğru olan görüş İbnü's-Salah'ın görüşüdür. O, *Sahihayn*'da eleştirilen ve aralarında tearuz söz konusu olan hadisler hariç diğerlerinin söyleyenine nisbetinin sıhhati hususunda nazari (birtakım incelemelerle ortaya çıkan) ilim ifade ettiğini kabul etmektedir. İbn Hacer gibi birçok âlim de İbnü's-Salah'ın görüşündedir.¹⁵⁶

Ebu Şehbe, Nevevî'nin görüşüne karşı şu cevabın verildiğini ifade etmektedir: *“Âlimlerin ittifak ettiği husus Sahihayn'da olmasa bile sahih olan tüm hadislerle amelin gerekliliğidir. Durum böyle olunca Şeyhain'in herhangi bir ayrıcalığı*

¹⁵³ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 189.

¹⁵⁴ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 193.

¹⁵⁵ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 194.

¹⁵⁶ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 194-195.

kalmamaktadır. Bu yüzden icma, söz konusu bu iki eserde bulunan hadislerin kesinlik bildirdiğine dair oluşmuştur."¹⁵⁷

Burada yakından kastedilen mananın (%100) olduğu düşünülmesi doğru gözükmemektedir. Eğer (%100) seviyesine yakın bir kesinlik ifade ediliyorsa bu doğrudur. Fakat bu, amel etmenin zorunluluğunu da gerektirmemektedir. Çünkü hadisin sahih olması lâzîmî bir şekilde onun amel edilebilir olmasını gerektirmemektedir.

a- Ebu Davud

Ebu Şehbe'ye göre bir mezhebe bağlı olmaksızın bizzat kendisi müçtehid olan Ebu Davud, birçok kitap yazmakla beraber en fazla *Kitâbü's-sünen* adlı eseriyle meşhur oldu. Bazı âlimler kitaplarına hadis alırken kendilerini konu bakımından belirli bir alanla sınırlandırmazken Ebu Davud eserine sadece ahkâm hadislerini almıştır.¹⁵⁸ Ebu Davud, sıhhat bakımından ise -Buhârî ve Müslim'in aksine- eserine sadece sahih hadisleri almamış bunun yanında hasen ve zayıf hadisleri de almıştır. Eserindeki takip ettiği yöntemini Mekkelilere göndermiş olduğu mektubunda açıklamaktadır.¹⁵⁹

Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzi'nin (v.597/1201), Ebu Davud'un eserindeki hadislerden yaklaşık dokuz tanesini eleştirip mevzu saymıştır.¹⁶⁰ Ebu Şehbe, İbnü'l-Cevzi'nin hadisleri mevzu sayma hususunda mütesâhil olduğu tüm âlimler tarafından bilindiğini dolayısıyla mevzu saydığı hadislerin hakikatte mevzu olmama ihtimalinin de olduğunu söylemektedir. O, bu kitap üzerine es-Süyûtî'nin *et-Ta'akkubât 'ale'l-mevdû'ât* adlı bir eserinin olduğunu ve bu kitabın incelenmesiyle aslında İbnü'l-Cevzi'nin mevzû dediği bu hadisler hakkında tartışma ve münakaşanın olduğunu yani doğrudan mevzû hükmünün verilemeyeceğini zikretmektedir.¹⁶¹

Ebu Şehbe, el-Hattâbî'nin (v.388/998) de *es-Sünen*'de mevzu hadisin varlığını reddettiğini ifade eder ve onun şu sözlerini nakleder: *Ebu Davud'un kitabı sahih ve*

¹⁵⁷ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 194.

¹⁵⁸ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 221.

¹⁵⁹ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 223.

¹⁶⁰ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 226.

¹⁶¹ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 226.

hasen olmak üzere iki çeşit hadisleri barındırır. Sakîm (zayıf) hadisin ise birçok kısmı vardır. Zayıfın en kötüsü mevzû, sonra maklub, sonra da meçhuldür. Ebu Davud'un kitabı bunların hepsinden uzaktır.¹⁶² Bunun devamında ise Ebu Şehbe şu yorumu yapar: "Bu yüzden inceleme ve karşılaştırma işleminden sonra bu kitabın diğer sünenlerin önüne geçmesine ve i'timad edilen hadis kitaplarından sayılmasına mâni olacak bir şey göremiyoruz."¹⁶³

Sonuç itibariyle Ebu Davud'un *es-Sünen*'inde de bulunan hadislerin pek çoğu ihticaca elverişli iken ihticaca elverişli olmayanlar da vardır. İhticaca elverişli hadislerin zayıflığı hususunda da ihtilaflar içtihadî olduğu için Ebu Şehbe'nin benimsediği görüş tutarlı gözükmeyle beraber o hadisler üzerinde özel bir çalışma yapılmadan kesin kanıya varmak zor gözükmektedir.

b- Tirmizi

Ebu Şehbe, Tirmizi'nin kimliği ve öğrenim hayatı ve ahlaki özelliklerine dair bazı bilgiler verir. Hadis, tarih ve ilen alanında eserler telif etmiş olan Tirmizi'nin meşhur olduğu eseri *Sünenü't-Tirmîzî* diğer bir adıyla *Câmi'u-t-Tirmîzî* dir.

Ebu Şehbe'nin ifadesine göre Tirmizi, eserine sadece sahih hadisleri alma şartı koşmayıp hasen ve zayıf hadislerle de yer vermiştir.¹⁶⁴ O, kendisinin de ifade ettiği üzere kitabına iki hadis hariç ilim ehlinin amel ettiği hadisleri almıştır. O hadislerden birincisi: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öğlen ile ikindiye, akşam ile yatsıyı korku ve yolculuk olmadan cem' ettiğini bildiren hadis. İkincisi ise: Kişi dördüncü defa da alkol içerse onun öldürülmesini ifade eden hadistir.¹⁶⁵

Ebu Şehbe, *el-Câmi*'nin diğer hadis kitaplarından daha üstün olduğunu ifade eden Abdülazîz ed-Dihlevî'nin (v.1239/1824) şu gerekçelerini aktarmaktadır:

- 1) Tertibinin güzelliği ve tekrarların olmaması.
- 2) Âlimlerin görüşlerini zikretmesi ve her bir âlimin istidlal yönünü zikretmesi.
- 3) Hadislerin sahih, hasen, zayıf, garip, illetli vb. şekillerde çeşidini zikretmesi.

¹⁶² Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 226.

¹⁶³ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 226.

¹⁶⁴ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 244.

¹⁶⁵ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 245.

4) Râvilerin isim, künye ve lakaplarını rical ilmi ile alakalı bilgileri zikretmesi.¹⁶⁶

Ebu Şehbe, Tirmizi'nin eserinde bulunan otuz hadisi İbn'ül-Cevzi'nin tenkid ettiğini ve bu tenkidlere Suyûtî'nin cevap verdiğini ifade etmektedir. Ebu Şehbe, bu hadislerin çoğunun fedâil konusunda olduğunu ve İbnü'l-Cevzi'nin bazı değerlendirmelerinin doğru bazılarının ise yanlış olduğunu ifade etmektedir. O, kitabın her ne kadar zayıf hadis barındırsa da bu hadislerin, kitabın değerinden bir şey noksanlaştırmayacağını ifade etmektedir.¹⁶⁷

c- Nesâî

Nesâî Ebu Şehbe'nin ifade ettiği üzere Hz. Ali (ra) ve Ehli Beyt'in fazileti hakkında kitap yazdığı için Şiilikle itham edilmiştir. O, birçok eser yazmakla beraber *es-Sünenü's-sugra* isimli eseri ile meşhur olmuştur.

Ebu Şehbe'ye göre Nesâî, eserinde hadis lafızlarına çok dikkat eder hatta "haddesenâ" denilecek yerde "ahberanâ" dememeye dahi özen gösterir.¹⁶⁸ Nesâî önce *es-Sünenü'l-kübra* isimli eserini yazar ve Ramle hükümdarına hediye eder. Hükümdar, "Bu kitapta olan her hadis sahih midir?" diye sorunca Nesâî "Bazıları sahih bazıları hasen bazıları ise bunlara yakın." der. Hükümdar bu defa Nesâî'ye "Bu kitaptan sahih olanları diğerlerinden ayır (belirt)." der. Bunun üzerine Nesâî eserinde sahihleri açıklayıp buna *es-Sünenü's-sugra*'nın diğer ismi olan *el-Müctebâ mine's-sünen* ismini verir. Nesâî'nin bu eseri de diğer sünen eserleri gibi fikhî bab başlıklarına göre düzenlenmiş bir eserdir.¹⁶⁹ Ebu Şehbe'ye göre bazı âlimler, Nesâî'nin *es-Sünen* adlı eserini Buhârî ve Müslim'den sonra en sağlam kitap olarak görür. Ebu Şehbe *es-Sünen*'in derecesinin üstünlüğüne vurgu yaparken İbnü'l-Cevzi'nin bu kitaptaki hadislerden sadece on tanesini eleştirdiğini zikretmektedir.¹⁷⁰

Ebu Şehbe'ye göre İbnü'l-Cevzi'nin eleştirdiği hadis sayısı üzerinden sünen eserlerini sıraya koymak gerekirse o sıra en az eleştiriye tabi tutulandan başlanarak

¹⁶⁶ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 246-247.

¹⁶⁷ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 251.

¹⁶⁸ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 264.

¹⁶⁹ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 265.

¹⁷⁰ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 265-267.

şu şekildedir: *Sünen-i Ebu Davud*, *Sünen-i Nesâî*, *Sünen-i Tirmizi*, *Sünen-i İbni Mace*.¹⁷¹

Bu eserlerin sahipleri sadece sahih hadisleri alma gayesi ile eser yazmadıkları için hakikatte onların eserlerini bu şekilde üstünlük ifade eder tarzda sıralamaya koymak çok uygun gözükmemektedir. Ama kendi içlerinde eserin tertibi ve zikrettiği hadisler hakkındaki yargıları göz önünde bulundurularak bir sıralama yapmak daha doğru gözükmektedir.

d- İbn Mace

İbn Mace birçok eser telif etmekle birlikte en fazla meşhur olduğu eseri *Kitâbü's-sünen*'dir. Ebu Şehbe'nin ifade ettiği üzere İbn Mace, kitâbını oluştururken ana başlıklara diğer müelliflerin kitaplarında olduğu gibi *kitâp* ismi vermiştir. Kitabı toplam otuz iki *kitâb*'tan (ana başlıktan) oluşur. Bunların altında da toplam bin beş yüz bâb (alt başlık) vardır. Kitabında bulunan tüm hadislerin sayısı ise dört bindir.¹⁷²

Bazı âlimler Kütüb-i Sitte kitâpları içinde İbn Mace'nin *Sünen*'i yerine Malik'in *el-Muvatta* eserini sayar. Ama İbn'ül-Kayserânî el-Makdisî (v.507/1113) ile Abdülğani b. Abdilvâhid el-Makdisî (v.600/1203) literatürde İbn Mace'nin *Sünen* adlı eserine Kütüb-i Sitte'nin altıncı kitabı olarak yer vermiştir. *El-Muvatta*'da bulunan hadislerin büyük çoğunluğu diğer beş kitapta bulunması böyle bir kabulün yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır.¹⁷³ Ebu Şehbe'ye göre ise altıncı kitabın İbn Mace'nin *Sünen* adlı eseri yerine pek çok özelliği ile öne çıktığını ifade ettiği *el-Muvatta* olmasının daha doğru olacağıdır. O, bu görüşü ilk dillendirenin Ebü'l-Hasen Ahmed b. Razîn es-Sarâkustî (v.535/1141) olduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁴

I- Taberi

Ebu Şehbe'nin ifade ettiği üzere Hanbeli mezhebine mensup avamdan bazı kimseler Taberi'ye sıkıntılar çektirmiş olup bazıları da Taberi'nin Hz. Ali'nin (ra) faziletine dair ele aldığı risaleden dolayı onu Rafizilikle suçlamıştır. Ebu Şehbe,

¹⁷¹ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 266.

¹⁷² Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 279.

¹⁷³ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 279-280.

¹⁷⁴ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 280.

Taberi'nin bu şekilde suçlanmasının/cezaya çarptırılmasının yanlış olduğunu ve İslam'ın düşünce özgürlüğüne müsaade ettiğini ifade etmektedir.¹⁷⁵ Taberi en çok *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân* adlı eseri ile tanınmaktadır ve rivayet tefsiri alanında yazılmış en hacimli eserdir. Eserde merfû', mevkuf ve maktû' olmak üzere pek çok rivayet bulunmaktadır. Eserde Taberi'nin rivayetler arasındaki tercihleri, naslardan çıkan hükümlerin istinbat yönleri ve lügatla alakalı incelemelere girmiş olup kelimelerin manalarını açıklarken şiiirlerden de yararlanmışır.¹⁷⁶

Sonuç olarak Ebu Şehbe hadislerin tasnif edildiği dönemde yazılan başta Buhârî'nin *el-Câmi 'u's-Sahîh*'i ve Müslim'in *el-Câmi 'u's-Sahîh* eserlerinin içinde eleştirilen hadislerin var olduğu ve bu eleştirilerden pek çoğunun makbul eleştiri olmadığını ifade etmektedir. O, Buhârî'nin eserindeki eleştirilen hadisleri yukarıda da genel olarak ifade ettiğimiz üzere İbn Hacer gibi savunmaya çalışmaktadır. Yine Müslim'in eserine yapılan eleştirileri de değerlendiren Ebu Şehbe, yerin, toprağın vb. şeylerin yaratılması ile olan hadise yapılan eleştirilerin çok da yersiz olmadığını ifade etmektedir.

Ebu Şehbe, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* eserinde bulunan hadislerin sıhhati hususunda Süyûtî'den farklı düşünerek eserde zayıf hadislerin hatta uydurma hadislerin dahi var olduğunu ifade etmektedir.

Ebu Şehbe, Kütüb-i Sitte'den kabul edilen İbn Mace'nin *es-Sünen*'i yerine ekser âlimden farklı düşünerek altıncı kitabın Malik'in *el-Muvatta*'sı olduğu görüşünü benimsemiştir.

¹⁷⁵ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 295.

¹⁷⁶ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 296.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHAMMED EBU ŞEHBE NAZARINDA HADİS VE SÜNNET

3.1. Hadis ve Sünnet Tanımı

Ebu Şehbe'ye göre hadis kelimesi lügatte eskinin zıttı manasındadır. Muhaddislerin ıstılâhında ise; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz, fiil, takrirleri (onayları) ile yaratılışsal ve ahlâkî sıfatlarıdır. Mesela bize aktarılan, içinde aşırı uzun veya aşırı kısa boylu olmaması, insanların en cesaretlisi olması vb. bilgilerin bulunduğu haberler hadis olarak isimlendirilir. Buradaki takrirden kasıt, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzurunda bir şeyin yapılmasından veya böyle bir işin yapıldığına dair haberin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşmasından sonra O'nun (s.a.v.) da sükût ettiği olaylardır.¹⁷⁷

Sünnet ise lügatte yol ve gidilecek yer manasındadır. Buradaki yol iyi manada da kötü manada da kullanılır. Ama kayıtsız bir şekilde kullanıldığında iyi manası kastedilir. Muhaddislere göre sünnet, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz, fiil, takrir ve yaratılışsal ve ahlakî sıfatlarıdır. Bazı âlimler ise buna ekleme yapıp sahabenin, tabiinin söz ve fiillerinin de sünnete dâhil olduğu görüşünü benimsemiştir. Bu şekilde olduğunda hadis kelimesi ile eş anlamlıdır.¹⁷⁸

Sahabe ve tabiinin sözlerinin hadis diye anılmasında garipsenecek bir durum yoktur. Nitekim ıstılahların kullanımı ilim ehli arasında yaygınlık kazanmadığı sürece farklılıkların olması söz konusu olmaktadır. Bu meselede de özellikle hadis ifadeleriyle muhaddisler sahabe ve tabiinin sözlerini de kastettikleri olağan bir durumdur hatta ıstılahî olarak daha çok tercih edilen bir kullanımdır.

3.2. Hadis ve Sünnetin Dindeki Yeri

Muhammed Ebu Şehbe hadislerin dinde delil olduğu, onlarla dinî bir hükmün sâbit olabileceğini ifade etmektedir. O, hadislerin Kur'an'ın açıklayıcısı olduğu,

¹⁷⁷ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 15-16; Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 5-6.

¹⁷⁸ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 16; a.mlf., *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 6.

mücmel ifadelerini tafsil, müşkilini izah, mutlakını takyid ve umumunu tahsis ettiğini kabul etmektedir.¹⁷⁹

Ebu Şehbe, sahabenin ve tabiinin sünnetin dindeki bu yerini iyi bir şekilde bildiklerini, sahabenin sünnette olup Kur'an'da bir aslı olmasa bile onunla amel edilmesi hususunda icma ettiklerini ifade etmektedir.¹⁸⁰ Buna örnek olarak İbnü'l-Mübarek kanalıyla İmran b. Husayn'ın (v.52/672) “...Bırak şu hadisleri bize Kur'an'dan haber ver.” diyen kimseye söylediği şu sözünü nakletmektedir: *Sen ahmak bir adamsın. Sen öğle namazının dört rekât olduğunu, kıraatinin gizli bir şekilde yapılacağını(...)detaylı bir şekilde Allah'ın kitabında buluyor musun? Şüphesiz Allah'ın kitabı bunları detaylı anlatmamıştır. Bunları sünnet açıklamıştır.”*

Ebu Şehbe tâbiînden Mekhûl'un (ö.113/731) sünnetin beyan fonksiyonuna vurgu yapan şu sözünü de nakletmektedir: “Kur'ân'ın sünnete olan ihtiyacı, sünnetin Kur'ân'a olan ihtiyacından daha fazladır.”¹⁸¹

Bu konuda Ebu Şehbe'nin sıraladığı ve yorumunu yapmış olduğu ayetler şu şekildedir:

3.2.1. Delil Olarak Gösterdiği Âyetler:

1- “Biz sana da Kur'ânı indirdik. Tâki insanlara, kendilerine ne indirildiğini açıkça anlataşın ve tâki onlar da düşünüp anlasınlar.”¹⁸²

2- “Şüphesiz ki sen dosdoğru yola, göklerin ve yerin yegâne sahibi olan Allah'ın yoluna iletmekteşin. İyi bilin ki bütün işler sonunda Allah'a döner.”¹⁸³

Ebu Şehbe, bu ayetlerin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an'ı açıkladığını, kapalı olan yerlerini tafsil ettiğini vb. fonksiyonlarına işaret ettiğini söylemektedir.¹⁸⁴

3- “Her kime kitabı sağ elinden verilirse; o kolay bir hesaba çekilecektir.”¹⁸⁵

¹⁷⁹ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafası*, 1/47; a.mlf., *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 7.

¹⁸⁰ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafası*, 1/56.

¹⁸¹ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 9.

¹⁸² Nahl 16/44.

¹⁸³ Şu'ra 42/52-53.

¹⁸⁴ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafası*, 1/47.

¹⁸⁵ İnşikâk 84/7-8.

Ebu Şehbe, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ayette bulunan *kolay hesap* ifadesini, kulun hesap için Allah'ın huzuruna çıkarılıp amelleri sorgulanmadan bırakılması şeklinde tefsir ettiğini yani Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ayeti kavli olarak açıkladığını ifade etmektedir.¹⁸⁶

4- “*Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin.*”¹⁸⁷

Ebu Şehbe, hırsızın elinin kesilmesini ifade eden bu ayette çalınan malın miktarının ne kadar olacağı ve ayette geçen *el* ile tam olarak ne kastedildiğinin bilinmediğini zikredip oluşan bu kapalılıkların sünnet ile açıklandığını ifade etmektedir.¹⁸⁸

5- “*De ki Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin.*”¹⁸⁹

6- “*Ey iman edenler! Allah'a, Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin. Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz; Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resulüne arz edin. Bu, daha iyidir ve sonuç bakımından da daha güzeldir.*”¹⁹⁰

Ebu Şehbe, Meymun b. Mihran'a göre bu ayetteki Allah'a götürmekten maksadın onun kitabına başvurmak, peygambere götürmekten maksadın ise yaşıyorsa bizzat kendisine, vefat ettikten sonra ise sünnetine başvurmak olduğunu ifade etmektedir.¹⁹¹

7- “*Hayır; Rabbine andolsun ki aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip sonra senin verdiğin hükmü içlerinde bir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe iman etmiş olmazlar.*”¹⁹²

Ebu Şehbe bu ayetin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hem Kur'an'da hem de sünnette vermiş olduğu hükümleri içerdiğini, hatta sadece zahiren kabul etmenin

¹⁸⁶ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/47-48; a.mlf., *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 7-8.

¹⁸⁷ Mâide 5/38.

¹⁸⁸ Ebu Şehbe, *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 8.

¹⁸⁹ Ali İmran 3/31.

¹⁹⁰ Nisa 4/59.

¹⁹¹ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/52-53.

¹⁹² Nisa 4/65.

yetmeyeceği aynı zamanda onlara kalben rıza gösterip benimseme emrini de ifade ettiğini söyler.¹⁹³

8- “Her kim peygambere itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur.”¹⁹⁴

9- “Onun buyruğuna aykırı hareket edenler başlarına bir belanın gelmesinden veya can yakıcı bir azaba uğramaktan sakınsınlar.”¹⁹⁵

Bu ayetler hakkında Ebu Şehbe şu yorumu yapar: “Eğer Rasul’ün emri delil ve bağlayıcı olmasaydı ona muhalefetten dolayı ateşle tehditte bulunulmazdı.”¹⁹⁶

10- “Rasul size neyi verirse alınız neyi yasakladıysa ondan kaçınınız.”¹⁹⁷

Ebu Şehbe’ye göre bu ayet de Allah Rasulü’nün emrine tâbi olmanın ve onun yasakladıklarından kaçmanın gerekli olduğuna delildir.¹⁹⁸

Ebu Şehbe sünnetin Kur’an’ın açıklayıp müstakil olarak hüküm koyduğuna dolaylı olarak delalet eden ayetlere şunları örnek verir:

11- “İman edip de imanlarına zulmü bulaştırmayanlar var ya; işte güven onların hakkıdır. Doğru yolu bulmuş olanlar da onlardır.”¹⁹⁹

Ebu Şehbe bu ayeti delil olarak getirmekle Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kavli beyan fonksiyonuna vurgu yapmaktadır. Bu ayet nâzil olduğunda sahabe-i kirâm, Hz. Peygamber’e (s.a.v.): “Ya Rasulallah hangimiz nefsinde zulmetmez ki?” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de “O sizin zannettiğiniz gibi değil. Burada kastedilen şirktir. Siz Lokman’ın oğluna şu öğüdünü işitmediniz mi: ‘Yavrum! Allah’a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür.’²⁰⁰” buyurdu.²⁰¹

12- “Namazı kılın zekâtı verin.”²⁰²

Muhammed Ebu Şehbe sünnetin Kur’an-ı açıkladığına bu ayeti delil getirir ve eğer sünnet olmasaydı ayette geçen namaz kılma ve zekât verme emrinin yerine

¹⁹³ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/52-53.

¹⁹⁴ Nisa 4/80.

¹⁹⁵ Nur 24/63.

¹⁹⁶ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/53.

¹⁹⁷ Haşr 59/7.

¹⁹⁸ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/53.

¹⁹⁹ En’am 6/82.

²⁰⁰ Lokman 31/13.

²⁰¹ Buhârî, “Kitabü ehâdîsi’l-enbiyâ”, 41.

²⁰² Bakara 2/43.

getirilemeyeceği imasında bulunur. Gerekçe olarak da; Kur'an'da ne namazın rekât sayılarının ne de olmazsa olmazlarının zikredilmediğini söyler. Aynı şekilde zekât hakkında da ne zaman vacip olacağına, nisap miktarının ne kadar olduğuna, hangi maldan zekât verileceğine Kur'an'da değinilmediğini belirtir.²⁰³ Ebu Şehbe bu önemli ibadetin hakkı ile yerine getirilmesi için sünnetin vazgeçilemez bir mercî olduğunu vurgular.

13- *“(Savaştan) geri kalan üç kişinin de Allah tevbelerini kabul etti, yeryüzü genişliğine rağmen, onlara dar gelmiş ve vicdanları kendilerini sıkıktıkça sıkıkmıştı.”*²⁰⁴

Ebu Şehbe Kur'an-ı Kerim kıssalarında geçip isimleri ifade edilmeyen kimselerin anlaşılması için de sünnete ve rivayetlere bakmamız gerektiğini bundan dolayı sünnetin olmazsa olmazlığına vurgu yapmaktadır.²⁰⁵

3.2.2. Delil Olarak Gösterdiği Hadisler

1- *“Biliniz ki bana Kur'an ve beraberinde bir misli verilmiştir. Haberinizi olsun ki; yakın bir gelecekte (mal ve mevki ile mağrur olan) bir takım ahmak kimseler çıkıp koltuklarına yaslanarak şöyle diyecekler: ‘Size düşen Kur'an'a sarılmaktır. Onun helal dediğini helal, haram dediğini de haram sayınız.’ bilin ki; ehlî merkeplerin etleri, azı dişli vahşi hayvanların etleri, kendi rızasıyla bıraktığı dışında zimminin kaybettiği malı da helâl değildir. Her kime bir misafir gelirse ona düşen onu ağırlamaktır. Şayet ağırlamazlarsa bunun bedelini ondan alabilir.”*²⁰⁶

Ebu Şehbe bu konuda ilk olarak yukarıda metnini verdiğimiz meşhur erike hadisini delil getirmektedir. Ona göre burada öncelikli olarak iki durum ön plana çıkmaktadır:

Birincisi; Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Kur'an ve beraberinde bir mislinin verilmiş olması.

²⁰³ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/49; a.mlf., *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 8.

²⁰⁴ Tevbe 9/118.

²⁰⁵ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/50; a.mlf., *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 8-9.

²⁰⁶ Ebu Davud, “Kitâbü's-sünne”, 6, “Kitâbü'l-imâre”, 33.

İkincisi ise ileride birtakım kimselerin çıkacağı onların sadece Kur'an'ın helâl-harâm olarak belirlediğini kabul edeceğini başka bir yerden gelecek olanları helâl-harâm olarak kabul etmeyeceği.

Ebu Şehbe “*bana kitap ve beraberinde bir misli verildi.*” ifadesini açıklarken El-Hattâbi'den (v.388/998) şu nakilde bulunur: “...*İkincisi; Kur'an kendisine, okunan bir vahy olarak verilmiş, onun açıklaması olarak da bir misli daha verilmiştir. Yani Hz. Peygamber'e kitabı açıklama yetkisi verilmiştir. (Bu yetkiye dayanarak) hâs ifadeleri ta'mim, âmm olanları da tahsis etmekte olup kitaptaki kapalı ifadeleri açıklayarak zâid hükümler getirebilmektedir. Böylece sünnetin kabulü ve kendisiyle amel etmenin mecburiyeti aynen tilavet olunan Kur'an gibi olmaktadır.*”²⁰⁷

Ebu Şehbe, bu hadisin ilk devirlerde olduğu gibi son asırlarda da hadis olmadan sadece Kur'an'la yetinme düşüncesini savunan grupların olacağı bilgisini verdiği için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir mucizesine işaret ettiğini ifade etmektedir. O, bu kimselerin Kur'an'ın tam olarak anlaşılmasına ve Allah'ın muradının öğrenilmemesine yol açtıkları için dini yıkma gayelerinin olduğunu söyler.²⁰⁸

2- “*Hz. Peygamber (s.a.v.) Muaz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak gönderirken ona 'Sana bir dava geldiği zaman ne ile hüküm verirsin' diye sorar, Muaz (ra) 'Allah'ın kitabıyla' diye karşılık verir. Rasulullah 'ya orada bulamazsan' deyince Muaz: 'Rasulullah'ın sünnetiyle hüküm veririm' der. Hz. Peygamberin 'Orada da bulamazsan' demesi üzerine Muaz (ra) 'bütün gücümü sarfeder ictihad ederim' der. Bunun üzerine Hz. Peygamber Muaz'ın göğsüne vurarak şöyle dedi: 'Rasulü'nün elçisini Allah ve Rasulü'nün rızasına götüren şeylerde muvaffak kılan Allah'a hamdolsun.*”²⁰⁹

Ebu Şehbe'ye göre bu hadis de her hükmün Kur'an'da bulunmadığına, hüküm konusunda sünnetin de payının olduğuna işaret etmektedir.²¹⁰

Ebu Şehbe'nin üzerinde durduğu sünnetin hucciyeti konusu özellikle Şafii'den (v.204/820) sonra daha bir sistemleşmeye başlamıştır. Ebu Şehbe'nin Sünnetin

²⁰⁷ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/55.

²⁰⁸ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/55.

²⁰⁹ Tirmizî, “Ahkam”, 3.

²¹⁰ Ebu Şehbe bu konuda daha pek çok ayet ve hadis zikretmektedir. Özellikle “*Sünnet Müdafaası*” diye tercüme edilen eserde ilgili bölümlere müracaat edilebilir.

huciyeti konusunda zikrettiği delillerin pek çoğunu Şafii, *er-Risâle* adlı eserinde zikretmektedir.²¹¹

Çağdaş dönemde ise Ebu Şehbe'nin de kendisine atıf yaptığı Abdülgani Abdülhalık'a (v.1983) ait olan *Huciyetü's-sünne*²¹² eserinde bu deliller zikredilmektedir. O, eserinde Ebu Şehbe'den daha fazla bu konuyu detaylandırmaktadır.

Ebu Şehbe'nin getirmiş olduğu nakli ve akli deliller her ne kadar bazıları hakkında farklı değerlendirmeler ve konuya tam olarak delalet etmemesi bakımından eleştiriler²¹³ olsa da bu naslar, sünnetin dinde vazgeçilemez olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Ebu Şehbe'nin ifade ettiği üzere namaz ve zekât gibi aslî ibadetleri dahi biraz detaylı inceleyince sünnetten bağımsız olmadıkları görülmektedir.

Sünnetin delil olarak kabul edilmemesiyle dindeki tüm hakikatlerin buharlaşacağı çok açık bir gerçektir. “Kur'an'da geçen rükû ve secde ne demek, nasıl yapılır?” gibi soruların tek cevabı sünnet gibi dini, yaşantısal olarak gösteren bir kaynak ile açıklanabilir. Bu yüzden Ebu Şehbe'nin tespitleri yerindedir.

3.2.3. Sünneti Kur'an'a Arzı Meselesi

Sünnetin dinde delil olmadığına, sadece Kur'an'ın hüküm kaynağı olduğuna delil getirilen bir hadis vardır ve buna Arz Hadisi denmektedir. Bu hadisin Ebu Şehbe'nin de verdiği metni şu şekildedir: “*Size benden bir hadis gelirse Allah'ın kitabı ile karşılaştırın. Ona uygun düşerse alın, muhalif olursa terkedin.*”²¹⁴ Ebu Şehbe bu hadisin hadis imamlarını saf dışı bırakmak için zındıklar tarafından Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iftira edilerek uydurulduğunu söyler.²¹⁵ O, Şevkânî'den (ö.1250/1834) nakille benimsediği bu görüşün gerekçesi olarak da zaten bu hadisin bizzat kendisinin Kur'an'a aykırı olduğunu ve Kur'an'da olan “*Rasul size neyi*

²¹¹ Muhammed b. İdris eş-Şafii, *er-Risâle*, çev. Abdülkadir Şener – İbrahim Çalışkan (Ankara: TDV, 2017), 49-64.

²¹² Abdülgani Abdülhalık, “*Huciyetü's-sünne*”, (b.y.: Dâru'l-vefâ, 1987), 294-367.

²¹³ Bk. Mehmet Emin Özafşar, “Polemik Türü Rivayetlerin Gerçek Mâhiyeti”, *İslamiyât* 1/3 (1998), 19-48; Mehmet Apaydın, “Erike Hadisi'nin Bütünsel Yaklaşım Yöntemleriyle Tespiti”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 61/1 (2020), 87-174.

²¹⁴ Kaynağı ve detaylı bilgi için bk.: Mehmet Sabih Aydın, “Hadislerin Kur'an'a Arzı ile ilgili Rivayetlerin Tahric ve Tahlili”, *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 7/1 (2023), 52-71.

²¹⁵ Ebu Şehbe, *Fi rihâbi's-sünne*, 19, a.mlf., *A'lâmu'l-muhaddisîn*, 13.

verdiyse alınız, neyi yasakladıysa kaçınınız...”²¹⁶, “...de ki eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin...”²¹⁷ ve “...kim Rasule itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur...”²¹⁸ gibi ayeti kerimelerle çeliştiğini söyler.²¹⁹

Ebu Şehbe’nin kendisinden yararlandığı Abdülgani Abdülhalık da hadislerin Kur’an’a arzı ile ilgili farklı hadisler zikredip hepsinin zayıf olduğunu ifade etmektedir. Ebu Şehbe’nin ifade ettiği rivayet hakkında da Abdurrahman b. Mehdi’den (v.198/813-14) zındıkların uydurduğuna dair bir rivayet olduğunu nakletmektedir. Yine o, Şevkânî’den nakille bazı ilim ehlinin bizzat bu hadisi Kur’an’a arz ettiklerini bunu sonucunda rivayeti uydurma gördüklerini ifade etmektedir.²²⁰

Ebu Şehbe her ne kadar bu hadisi eleştirmiş ve zındıkların uydurmuş olduğunu ifade etse de *el-Vasît* adlı eserinde hadislerin uydurma olduğuna emareleri sayarken Kur’ân’la çelişmeme ilkesini de zikretmektedir.²²¹ Buradan anlıyoruz ki o, hadislerin Kur’ân’a arzını mutlak şekilde reddetmemekte olup böyle bir rivayetin sıhhatini kabul etmemektedir.

Bu rivayeti delil gösterip hadislerin Kur’ân’a arzını savunan ilim ehline pek rastlamasak da bazı âlimler arz işlemini gerçekleştirmiş hatta sahabe arasında ayetle çeliştiği zikredilerek reddedilen hadisler olmuştur. Bu konuda tafsilatlı bilgi için Bedreddin ez-Zerkeşî’nin *el-İsâbe li-îrâdi me’s-tedrekethü ‘Âişe ‘ale’s-sahâbe* eserine bakılabilir.

Önceden arz işlemiş yapılmış olmakla beraber şu an bunun önünün açılması uygun değildir. Nitekim ilmin azlığı ve modern dünyadan fazlaca etkilenme söz konusu olduğu için hadislerin heva ve hevese teslim edilmesi söz konusu olmaktadır.²²²

²¹⁶ Haşr 59/7.

²¹⁷ Ali İmran 3/31.

²¹⁸ Nisa 4/80.

²¹⁹ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafası*, 1/58.

²²⁰ Abdülgani Abdülhalık, “*Hucciyetü’s-sünne*”, 474-475.

²²¹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 338.

²²² Günümüzde arz işlemi yapanlar gerek Kur’an’ı gerek hadisleri anlama hususunda pek çok yanlışlıkların olduğunu görebiliyoruz. Bu yüzden arz meselesinin günümüzde uygulanması uygun değildir. Bu konuda “*Hayvanlardan beş tanesi vardır ki bunların her biri fasıktır. Harem bölgesinde olsun Hill (Harem dışı) bölgesinde olsun öldürülür: Karga, çaylak, akrep, sıçan ve kelb-i akur.*”

3.3. İsnad ve Önemi

Sözlükte “dayanmak, yaslanmak, itimat etmek” manasına gelen isnad, ıstılahta “*hadisi birbirine rivayet ederek sonrakilere ulaştırarak kimselerin yani râvilerin tarihi sırasıyla zikredildikleri kısım, râvi isimleri zinciri*”²²³ demektir.

Ebu Şehbe sahabe zamanında hadis nakledenlere, hadisi aldığı kimselerin kim olduğunu sorma işinin var olduğunu, sahabeye bazen bir haber ulaştığında o haberi kesinleştirmek için yemin ettirme vb. yöntemleri uygulamış olduklarını söyler.²²⁴

Tabiin ve sonraki dönemlerde ise isnad sormanın daha belirginleştiğini ifade eden Ebu Şehbe, onların sözlerinden şunları nakleder:

Sahih-i Müslim’de İbn Sîrîn’den şöyle nakledilir: “*Bu ilim dindir. Öyleyse dininizi kimden aldığınıza dikkat edin.*”²²⁵

Süfyan es-Sevri (v.161/729) şöyle der: “*İsnad, müminin silahıdır.*”²²⁶

Abdullah b. Mübarek (v.181/797): “*İsnad, dindendir. Şayet isnad olmasaydı dileyen dilediğini söylerdi.*”²²⁷

Ebu Şehbe Müslümanların sistemleştirmiş olduğu hadis naklinde isnad kullanımının önemini şu şekilde ifade eder: *Olay ve sözlerin nakli diyebileceğimiz*

(Müslim, “Hac”, 9.) hadisine yapılan yorum örnek olarak verilebilir. O yorum şu şekildedir: “...Görüldüğü üzere fasıklık günahını (hadisi uyduranlar) bazı hayvanlara yüklemişlerdir. Kur’an’da ise fasıklar hakkında şöyle denmiştir: ‘Andolsun ki sana apaçık bazı ayetler indirdik onları fasıklardan başkası inkâr etmez.’ Böylece dediklerine göre çaylak, akrep, sıçan vs. fasık olmakla ayetleri inkâr edenlerden olmuş oluyorlar. Fasıkların ise ahirette erişecekleri netice ise Kur’an’da helak olarak belirtilmiştir.” (Fereç Hüdür, *Kütüb-i Sitte’nin Eleştirisi ve Kur’an’a Arzu*, (İstanbul: Kur’an Araştırmaları, 2004), 219.)

Yorumu yapan kişi burada *fasık* kelimesinin manasından yola çıkarak hadisin uydurma olduğu iddia etmiştir.

Bu meselede İbn Manzûr(ö.711/1311) فسق kelimesinin lügavî manasının *çıkma* olduğunu ve bizim kullandığımız *fâsık* kelimesinin *Allah’ın itaatinde çıkan* manasında olduğu ifade etmektedir. Kelimenin lügavî manasını bu şekilde açıklayan İbn Manzûr, Araplar’ın fareye, delikten insanlar arasında çıktığı için *çıkan küçük varlık* manasında *füveysık* (فُوَيْسِق) kelimesini kullandıklarını ifade etmiştir. (İbn Manzûr, Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü’l-‘Arab*, (Beirut: Dâru Sâdır, 1300/1883), 10/308.)

Hadisleri Kur’an’a arz etme meselesi yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi günümüzde artık *heva ve heveslere* arz etme meselesine dönüşmüştür. Bu yüzden yapılması uygun değildir.

²²³ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, (İstanbul: İFAV, 2012), 275; Raşit Küçük, “İsnad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2001), 23/154.

²²⁴ Ebu Şehbe, *fi rihâbi’s-sünne*, 49.

²²⁵ Müslim, “Mukaddime”, 5.

²²⁶ Ebu Şehbe, *fi rihâbi’s-sünne*, 50.

²²⁷ Ebu Şehbe, *fi rihâbi’s-sünne*, 50.

*rivayet, her ne kadar İslamiyet'ten önce Araplarda var olsa da onlar, nakledilen bu haberlerin doğruluğunu araştırma ve teyit etme işine önem vermezlerdi. Onların İslam'dan sonra oluşan ve cerh-ta'dil şeklinde anılan yöntemleri yoktu... Bu yüzden naklettikleri rivayet ve haberlerin çoğu hurafe, nefsi rahatlatmak ve savaşa teşvik etmek için anlatılan birer hikâye idi. Ama olayların nakli meselesinde Müslümanlar, (naklettikleri bilgilerin) şer'î hükümler, helal ve haramın kaynağı Kur'an-ı kerim ve Sünneti Seniyye olduğunu, dolayısıyla rivayette ortaya çıkabilecek fazlalık ya da eksikliğin tehlikeli olduğunu bilirlerdi.*²²⁸

Ebu Şehbe, isnadın Allah'u-Teâlâ'nın (cc) bu ümmete vermiş olduğu bir özellik olduğunu belirtir.²²⁹ Bu görüşünü İbn Hazm'ın (v.456/1064) *el-Fasl fi'l-milel ve'n-nihal (el-Fisal)* adlı eserinden şu alıntıyı yaparak destekler: *Sikanın, sika bir raviden Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kesintisiz olarak ulaşacak şekilde nakli Allah'u Teâlâ'nın sadece Müslümanlar'a (Ümmet-i Muhammed) vermiş olduğu bir özelliktir. Her ne kadar pek çok Yahudi grup arada kopukluğu ifade eden mürsel ve mu'dal (isnadı kopuk) aktarımlar yapmış olsa da onların Musa'ya (as) yakınlığı bizim Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yakınlığımız gibi değildir. Bilakis onların Peygamberleri Musa (as) ile aralarındaki süre otuz asırdan veya bin beş yüz yıldan fazladır.*²³⁰ *Hristiyanlar'a gelince ise onlarda bu şekilde nakil söz konusu değildir. Sadece talağın tahrimi ile ilgili bir rivayet vardır; onun da kaynağında yalancı bir kimse bulunmaktadır.*²³¹

Ebu Şehbe, isnadın Müslümanlar tarafından daha sistematik ve sağlıklı bir şekilde kullanıldığı konusunda İbn Hazm ile aynı düşünen pek çok âlimden²³²

²²⁸ Ebu Şehbe, *Fi rihâbi's-sünne*, 43; a.mlf., *el-Vasît*, 48.

²²⁹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 48.

²³⁰ Bu kitabın dilimize tercümesinde burada İbn Hazm'ın asır kelimesiyle kastettiği elli yıl olduğu ifade edilmektedir. Bk. İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-Fasl*, çev. Halil İbrahim Bulut (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 1/1131.

²³¹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 48; a.mlf., *fi rihâbi's-sünne*, 44-45. İsa (aleyhisselam) İncili yazıya geçirmeden sadece tebliğ etmiş olup havarilerinden de tebliğ etmelerini istemişti. İncil, İsa (aleyhisselam)'dan sonra şifahi olarak aktarılmış olup onu gören kimselerin azalmasıyla yazıya geçirilme ihtiyacı doğmuştur. İncil yazarları İncil'i bu süreçte şifahi olarak aktarılan vaaz, ilmihal, kültür ve hitap ettikleri cemaatin problemlerini göz önünde bulundurarak kaleme almışlardır. (Ömer Faruk Harman, "İncil", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları 2000), 22/271.

²³² Bk. Raşit Küçük, "İsnad", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları 2001), 23/157.

biridir. Ebu Şehbe nakledilen sözlerin kimden alındığını sormak İslamiyet'ten önce gerek Araplar'da gerek diğer milletlerde var olduğu ama onlarda olan aktarımın sistematik halde olmadığı görüşündedir.

Ebu Şehbe'nin ifadelerini dikkate alarak isnad ve önemi konusunda şöyle bir sonuç çıkarmamız mümkündür: Tarihte haber aktarım felsefesi diyebileceğimiz isnad olgusu, Müslümanların elinde geliştiği kadar hiçbir millette gelişmemiştir.

3.4. Mana ile Rivayet

Hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerin, bizzat Hz. Peygamber'den duyulduğu şekliyle mi, yoksa bu sözleri kendisinden işiten sahabenin ve ardından onları nakleden ravilerin anladığı şekliyle mi rivayet edilmiş olduğu konusu oldukça önemlidir. Zira Müslüman âlimler nezdinde şer'î hükümlerin kaynağı olarak kullanılan bir hadis rivayetinin içeriğinde bulunan kelime veya ifadelerin her biri, bunlara dayanılarak verilecek olan hükümlerin tespitinde vazgeçilmezdir. Bazen rivayetteki bir kelimeye dayanılarak bir hüküm konulabilmekte olup aynı hadisin diğer tariklerinden yola çıkılarak da farklı hüküm konulabilmektedir.

Hadisle iştilal eden ilim erbabının da bildiği üzere farklı kaynaklarımızdaki hadisler, karşılaştırmalı olarak incelendiğinde bunların kaynaklara göre ve hatta aynı kaynak içindeki çeşitli tarikleri birbirleriyle aynı olmayan lafızlarla nakledildikleri görülmektedir.

Ebu Şehbe mana ile rivayetin cevazı hususunda âlimlerin, hadislerin mana ve lafızlarını tam kavrayamayan ve manayı bozan durumları bilmeyen yani hadis naklinden anlamayan kimsenin mana ile rivayetinin caiz olmadığına ittifak ettiklerini ifade etmektedir.²³³

Hadisin lafız ve manasında oluşabilen farklılıkları bilen mahir bir kimse tarafından nakledilmesinin caizliği hususunda âlimlerin ihtilaf ettiğini söyleyen Ebu Şehbe, farklı görüşleri şu şekilde maddeler halinde zikreder:

a- İlk dönem âlimlerinden -rivayet edildiğine göre- İbn Ömer (v.73/693), İbn Sîrîn ve Ebu Bekir er-Razi el-Hanefi (v.370/981) mana ile rivayete cevaz

²³³ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 144.

vermemektedir.²³⁴ Hatîb el-Bağdâdî ve Süyûtî de Ebu Şehbe'nin saymış olduğu bu gruptaki âlimlere eserlerinde yer vermiştir.²³⁵ Ancak *Tedribü'r-râvî* adlı eseri tahkik eden Muhammed Avvame, Ebu Şehbe'nin ve Süyûtî'nin saymış olduğu er-Razi el-Hanefî isimli âlimin aslında mana ile rivayete cevaz verdiğini ifade etmiştir.²³⁶

b- Birtakım kayıtlarla caizdir. Malik, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen (merfû') hadislerin mana ile nakline cevaz vermezken Hz. Peygamber (s.a.v.) haricinde nakledilen (mevkuf ve maktu') hadislerin mana ile nakline cevaz vermektedir. O, şu hadisle ihticac etmektedir: “*Nice fikh taşıyanlar vardır ki, kendilerinden daha fakih olanlara onu iletirler.*” Çünkü eğer bir râvî hadisi mana ile naklederse o hadisten hakiki manayı kaldırmış ve anlaşılmasını engellemiş olur.²³⁷ Hatîb el-Bağdâdî *el-Kifâye* adlı eserinde Malik'in bu konudaki sözlerini aktarmaktadır.²³⁸

c- Kişinin dini tebliğ sorumluluğu olduğu için hadisin lafzını unutsa da manasını aktarması gerekmektedir. Bu yüzden lafzı unutulunca mana ile rivayet söz konusu olabilir.²³⁹

d- Lafzı bilen kimsenin mana ile rivayeti caizdir. Çünkü lafzı bilirse manasını düzgün bir şekilde nakledebilir. Unutan için böyle bir şey söz konusu değildir.²⁴⁰

Ebu Şehbe bu konuda Ebu Bekr b. el-'Arabî'nin (v.543/1148) mana ile rivayetin sahabe haricindekilere caiz olmayıp sadece sahabeye caiz olduğunu, bu kapı herkese açılırsa hadisleri alırken herhangi bir güvenin kalmayacağını ifade ettiğini söylemektedir. Ebu Bekr b. el-'Arabî, sahabenin şu iki özelliği nedeniyle onlar için caiz olduğu düşüncesindedir: 1- Doğuştan ve fitratları gereği Arapça'nın fesâhat ve belâgatına sahip olmaları. 2- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fiillerini bizzat görüp, sözlerini işitmeleri. Onların bizzat olayları müşahede ettiklerini, hadislerin

²³⁴ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 145.

²³⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ma'rifeti usûli 'ilmi'r-rivaye*, (Mîr Ghamr: Dârü'l-hüdâ, 2002), 1/503; Süyûtî, “*Tedribü'r-râvî*”, 4/422.

²³⁶ Süyûtî, “*Tedribü'r-râvî*”, 4/423.

²³⁷ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 145.

²³⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 1/558-559,

²³⁹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 145.

²⁴⁰ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 145.

manalarını anlamada ve maksatları kavramada avantajlı olduklarını ifade etmektedir.²⁴¹

Ebu Şehbe bu konuda selef ve halef âlimlerin cumhurunun kabul ettiği, eğer ravi nakledeceği hadisin manasını iyi derecede biliyorsa mana ile rivayet etmesi caiz olması görüşünü benimsemiştir. Ebu Şehbe bunun sebepleri olarak şunları zikreder:

1- Sahabe ve selefın ilk âlimlerinin halleri bunu onaylar. Çünkü aynı manada olup farklı lafızlarla naklettikleri hadisler çok fazladır. Bunun tek sebebi onların lafızdan önce manayı temel almalarıdır.²⁴² Ebu Şehbe'den önce İbnü's-Salah da mana ile rivayetın caizliliğini ifade ederken Ebu Şehbe'nin zikrettiği bu sebebi söylemektedir.²⁴³

2- Abdullah b. Ükeyme el-Leysi'den merfû' olarak rivayet edilen hadis mana ile rivayetın caizliğine delildir. Hadis şu şekildedir: Dedim ki “*Ya Rasulallah! Senden bir hadis işitiyorum fakat senden işittiğim gibi nakledemiyorum ya bir kelime eksik veya bir kelime fazla oluyor. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: Şayet bir helâli harâm, bir harâmı helâl kılmıyor ve manada isabet ediyorsanız zararı yok.*” Ebu Şehbe bu hadis hakkında Hasan-ı Basrî'nin şu sözünü nakleder: “*Şayet bu hadis olmasaydı biz hadis rivayet etmezdik.*” Ebu Şehbe bu hadisin muzdarib olduğunu ve İbnü'l-Cevzi'nin eserine aldığını ama onun, hadisleri mevzu sayma hususunda mütesâhil davrandığı için mevzu saymasına itibar edilemeyeceğini ifade etmektedir.²⁴⁴ Ebu Şehbe'nin zikrettiği bu hadisin sahih olmadığını hatta mana ile rivayetın caizliği hususunda merfû' ve ihticaca mahal bir hadisin bulunmadığını ifade eden Muhammed Avvame, bu görüşte olanların farklı delillerinin olduğunu ifade etmektedir.²⁴⁵

3- Ebu Şehbe âlimlerin, dinin Arap olmayan kimselere tebliğ edilmesinin caiz olduğunda icma ettiğini zikredip şayet hadislerin başka dile çevrilmesi caiz ise Arapça lafızlarla açıklanmasının evleviyetle caiz olması sonucu çıkarmaktadır. Ebu Şehbe, İbn Hacer'in de bunu ifade ettiğini söylemektedir.²⁴⁶

²⁴¹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 145.

²⁴² Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 145.

²⁴³ İbnü's-Salâh, “*Ulûmu'l-hadîs*”, 214.

²⁴⁴ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 146.

²⁴⁵ Süyûtî, “*Tedribü'r-râvî*”, 4/430.

²⁴⁶ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 145-146.

Ebu Şehbe bunları aktardıktan sonra mana ile rivayete cevaz verenlerin bu şekilde rivayet konusunda hadisin içeriği açısından birtakım istisnalar getirdiklerini söyler. Birincisi: Hadis Allah'ın zâtı ve sıfatları gibi akâidle alakalı olmaması. İkincisi: Hadisin kendisi ile ibadet edilebilir olmaması. Mesela Teşehhüd ve zikirlerle ilgili hadisler. Üçüncüsü: Rivayet cevâmî'ul kelîm olmaması.²⁴⁷

Ebu Şehbe'nin bu meselede önemli gördüğü iki husus daha vardır. Birinci husus: Mana ile rivayet tartışmasının geçtiği konu, kitaplara henüz yazılmamış hadislerin nakli konusudur. Yani bir hadis artık kitaplara geçmişse Ebu Şehbe'ye göre mana ile rivayeti söz konusu olamaz. Çünkü bir kimse için mana ile rivayet etmesinin caiz görülmesi, lafızları aklında tutamamasından dolayıdır. Bir râvinin, kitaplara geçmiş olan hadisi, lafızlarını değiştirerek nakletme yetkisi yoktur. İkinci husus: Mana ile rivayet eden kimse için evla olan rivayetinin akabine *Ev nahvehu heze* (yahut buna benzer bir şey söyledi), *ev şibhühû* (yahut benzeri bir şey söyledi.) *ev karîben minhü* (yahut buna yakın bir şey söyledi) vb. ifadeleri getirmesidir.²⁴⁸

Ebu Şehbe mana ile rivayet meselesini şu cümlelerle noktalar “*önyargılı olanların dediği gibi mana ile rivayet dine ve sünnete herhangi bir zarar vermemiştir.*”²⁴⁹

Bu konuda da Ebu Şehbe'nin görüşünde etkili olan önemli kişiler olarak İbnü's-Salâh ve İbn Hacer'i görmekteyiz.

3.5. Mevzu Hadis

Tanım olarak mevzu hadis, “*söylemediği veya yapmadığı halde iftirayla Rasulullah'a (s.a.v.) ait olduğu söylenen söz.*”²⁵⁰ demektir. İnsanlar “*Her kim bilerek benim adıma yalan söylerse cehennemdeki yerini hazırlasın.*”²⁵¹ nebevî uyarıya rağmen farklı sebeplerle hadis uydurmaya yönelmiştir. Bunlara karşı koymak ve uydurulan hadisleri ayıklamak için âlimler tarafından farklı yöntemler uygulanmıştır. Ebu Şehbe, mevzu hadis ister helâl-harâm, ister fedâil, ister de

²⁴⁷ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 146-147.

²⁴⁸ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 147. Bu iki husus için de bk. Süyûtî, “*Tedribü'r-râvî*”, 4/444-445-448-449

²⁴⁹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 147.

²⁵⁰ Aydınlı Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 183.

²⁵¹ Buhârî, “*Kitabu'l-cenâiz*”, 33; Müslim, “*Mukaddime*”, 2.

tergîb-terhîble alakalı olsun fark etmez hiçbir şekilde mevzu olduğu beyan edilmeden nakledilmesinin caiz olmadığını, bunu nakleden kimsenin büyük günah işlemiş olacağını belirtir.²⁵² Yine o, birçok hadis âliminin mevzu hadisin mevzu olduğunu açıklamadan nakleden kimseye ta'zir cezası uygulanacağına hükmettiğini ifade eder.²⁵³

3.5.1. Mevzu Hadisin Ortaya Çıkışı

Hiz. Ömer döneminde genişlemesi hızlanan İslam Devleti, birçok ırktan ve dinden kimseyi İslam coğrafyası içine aldığını ifade eden Ebu Şehbe, tüm bu coğrafyalarda İslam'ı seçenler fazla olmakla beraber bazılarının hakikaten İslam'ı seçtiğini bazılarının da kendi dinlerinin izlerini taşıyarak İslam'a girdiklerini ifade etmektedir. Bunlardan bazıları ise sadece zahiren İslam'a girdiğini ifade edip içinde hala önceki dinine dönüş isteği bulunmaktaydı. Genişleyen İslam coğrafyasında farklı gayelerle dine girenler devam ederken İbn Sebe adındaki Yahudi ümmet arasında fitne çıkarmak için memleketleri gizliden gizliye dolaştığını ifade eden Ebu Şehbe, onun bunları Hiz. Ali ve ehli beyt taraftarı edası ile yaptığını ifade etmektedir. Yaptığı bu gezilerde kendine birçok taraftar topluyordu ki, o, Hiz. Osman'ın şehit edilmesi ile sonuçlanacak ve büyük fitnelerin başlamasına vesile olacak kişiydi. Ve yine Ebu Şehbe'ye göre bu gibi kişiler arasında kendi görüşlerini desteklemek gayesiyle hadis uydurmayı mübah sayan kimseler vardı.²⁵⁴

Muhammed Ebu Şehbe hadis uydurma faaliyetlerinin başlangıcının tahmini olarak hicri 40 yılına yani sahabenin küçüklerinin, tabinin de büyüklerinin dönemine denk geldiğini ifade eder.²⁵⁵ O, bu görüşünü İbn Sebe'nin uydurduğu h.40'lı yıllara denk gelen “*Her nebînin vasîsi vardır benim vasîm de Ali'dir.*” sözü ile destekler.²⁵⁶ Ebu Şehbe, İbn Sîrîn'in isnad sormakla ilgili şu sözünü nakleder: “*İnsanlar önceden isnad sormazlardı. Ne zaman ki fitne gerçekleşti o zaman*

²⁵² Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 321.

²⁵³ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 321.

²⁵⁴ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 326.

²⁵⁵ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 326.

²⁵⁶ Muhammed Ebu Şehbe, *El-İsrâiliyyât ve'l-mevdûât fi kütübi't-tefsîr*, (Kahire: Mektebetü's-sünne 1408/1987), 21.

insanlar 'Bize râvilerinizi söyleyin.' demeye başladılar. Ehli sünnet(ten birini)in hadisi ise kabul edilir. Bid'at ehli (nin hadisi) nden ise alınmazdı.”²⁵⁷

Hadis ilminde uydurma olgusu hakkında İbn Fellâte tarafında *El-Vad fi'l-hadîs* isimli eserde hadis uydurmanın ilk ne zaman başladığına dair üç görüş belirtmektedir. Kitapta üçüncü görüş olarak Ebu Şehbe'nin görüşünü zikretmekte ve değerlendirmektedir. O, Ebu Şehbe'nin görüşünün doğru olmadığını söyler. Çünkü Ebu Şehbe'nin delil aldığı ve uydurmanın ilk örneği olarak verdiği “*Her nebinin vasîsi vardır. Benim vasîm de Ali'dir.*” sözünü bu konuya delaletini yeterli bulmamaktadır. Kısaca İbn Fellâte, İbn Sebe'nin söylediği bu sözün, merfu olduğuna (Hz. Peygamber'e (s.a.v) isnad edildiğine) dair yeterli bilgi bulunmadığını, böyle diyebilmek için sarih delilin olması gerektiğini ifade etmektedir.²⁵⁸

İbn Fellâte kendi görüşü olarak da uydurmanın ilk olarak birinci asrın son üçte birlik diliminde (H.66'dan sonra) olabileceğini söylemektedir.²⁵⁹

3.5.2. Hadis Uydurmaya Sevk Eden Etkenler

Hadis uydurmanın farklı sebepleri vardır. Hadis uyduran kimse bu işi farklı amaçlar ve gayelerle yapabilir. Hadis uyduranların uydurma sebeplerini Ebu Şehbe, özetle şu şekilde tasnif eder:

a) Zındıklık: Bu kısımdaki kimseler şöhret, makam ve mevkinin Müslüman olarak elde edileceğini düşünerek İslam'a girmiş kimselerden oluşur. Bu gruptan bir kısımları da vardır ki İslam akâidini uzaktan bozamayacaklarını anlayıp içeriden müdahale etmek istemişler ve böylece insanların teveccühlerini kazanıp onların dinlerini daha kolay tahrif etme imkânı bulmuşlardır. Ebu Şehbe'nin de ifade ettiği gibi bir adam çıkıp kendisini Hz. Ali sevdalısı gösterip insanların teveccühlerini kazanıyordu. Sonra da peygamber adına hislere ve akla aykırı saçma sözler uyduruyordu. Böylece imanı zayıf kimseleri kandırıyor diğerlerini de dinden soğutuyordu. Örnek: “*Allah kendini yaratmak istediğinde atı yarattı ve onu*

²⁵⁷ Müslim, “Mukaddime”, 5.

²⁵⁸ Detaylı bilgi için bk. İbn Fellâte, Ömer b. Hasan, *el-Vad' fi'l-Hadîs*, (Beyrut: Müessesetü Menâhili'l-irfân 1981), 1/202.

²⁵⁹ İbn Fellâte, *el-Vad' fi'l-Hadîs*, 1/202.

koşturdu. Onun terinden de kendi nefsinin yarattı.”, “*Patlıcan her hastalığa devâdır.*”, “*Güzel yüze bakmak ibadettir.*”²⁶⁰

Süyûtî de *Tedribü’r-râvî* isimli eserinde zındıkların dini bozmak için hadis uydurduklarını ifade etmektedir.²⁶¹

b) Siyasi ihtilaflar: Ebu Şehbe, Şiiler ile Hariciler, Emeviler ile Abbasiler arasında olan ihtilafların da hadis uydurmada etkili siyasî gelişmeler olduğunu ifade etmiştir. O, örnek olarak şu rivayeti vermektedir: “Hammad b. Seleme dedi ki: ‘Bana Rafizi bir âlim dedi ki: Biz, toplanır bir şeyi güzel bulursak onu hadis olarak aktarırdık.’”²⁶²

c) Taassup: Ebu Şehbe’nin sıralamış olduğu hadis uydurma sebeplerinden biri de belli bir ırkın veya mekânın taraftarlığını yapmaktır. Bu kısımda bazı kimseler kendi dillerini övmek için hadis uydurmuştur. Mesela Farsçayı övmek için uydurulan hadislerden bir tanesi şu şekildedir: “*Allah kızdığı zaman vahyi Arapça, hoşnut olduğunda ise Farsça indirir.*” Bu söz Farsçayı övmek için hadis diye uydurulmuş bir sözdür. Yine Arapları öven Farslıları yeren hadisler de bu kabildendir.²⁶³

d) Kelamî ve fikhî ihtilaflar: Farklı fırkalar ortaya çıktıktan sonra âlimlerin de kendi aralarında bir taksimi oluştu: Ehli Sünnet, Mu’tezili, Cebri, Mürci’e vb. Bu âlimlerin aralarında “İman artar ve eksilir mi? Kur’an mahlûk mu değil mi?” gibi birtakım meselelerde ihtilaf vaki olmuştur. Bazı kimseler kendi görüşlerini desteklemek için birtakım hadisleri uydurmayı meşru gördüler. Hâlbuki onlar hakkında hadis uydurdukları meselelerin Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında olmadığını ve konuşulmadığını düşünememişlerdi. Ebu Şehbe’nin ifade ettiği gibi bu kısımdaki hadisler herhangi bir kişinin bakınca kolayca anlayacağı şekildedir. Mesela: “*İman söz (tasdik) ve ameldir, artar ve eksilir.*”²⁶⁴

Ebu Şehbe, hadis uydurmanın fikhî mezheplere mensub bazı kimseler tarafından kendi mezheplerini desteklemek amacıyla da yapıldığını ifade etmektedir. O, bu

²⁶⁰ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 329.

²⁶¹ Süyûtî, “*Tedribü’r-râvî*”, 3/473.

²⁶² Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 329.

²⁶³ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 329.

²⁶⁴ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 330.

türde uydurulan hadislere bakılınca nübüvvetten hiçbir nurun görülemeyeceğini ifade etmektedir. Bu şekilde uydurulan hadise örnek olarak şu hadisi vermektedir: “Ümmetimden Ebu Hanîfe denilen bir adam gelecek. O ümmetimin kandilidir. Yine ümmetimden kendisine Ebu İdris denen bir adam gelecek o da ümmetim için şeytandan daha şerli olacak.” Ebu Şehbe bu rivayet için “Hadis usulüne yeni başlayan bir kimse bile bu hadisin uydurulmuş olduğunda şüphe etmez.” demektedir.²⁶⁵

Süyûtî bazı kimselerin kendi görüşlerine delil olsun diye hadis uydurduklarını ifade etmektedir. Ve o, bu konuda bid’atinden dönen bir kimsenin söylediği şu sözü nakletmektedir: “Hadis aldığınız kimselere dikkat edin çünkü biz bir görüş benimseyince onu bir hadis formatına getirirdik.”²⁶⁶

e) İnsanların dikkatini çekme isteği: Bazı kimseler şöhret, makam elde etme ve de insanların dikkatini çekip onlardan hediye almak için hadis uydurur. Ebu Şehbe de birtakım kıssacıların insanların dikkatini çekmek için hadis uydurduklarını ve onlar vasıtasıyla ümmet arasına birçok uydurma, saçma ve İsrâilî bilgilerin girdiğini ifade etmiştir.²⁶⁷ Ebu Şehbe burada birçok Mevzûât kitabında karşılaştığımız bir olayı anlatmıştır. Olay şu şekildedir: Ahmet b Hanbel ve İbn Maîn bir gün mescitte namaz kılar. Bir vaiz vaazda şöyle der: “Bana Ahmet b Hanbel ve İbn Maîn dedi ki: Bize Abdürrezzak, o Ma’mer’den, o Kata’de’den, o Enes’den, o da Rasulullah’dan (s.a.v.) nakille dedi ki: Her kim ‘Lâ ilâhe ilallâh’ derse Allah onun her kelimesine gagası altından tüyleri mercandan olan bir kuş yaratır...” Adam bu kabilden uzun bir konuşma yaptı. Ahmet b. Hanbel ve İbn Maîn birbirine bakar ve İbn Maîn sorar: “Sen böyle bir şey naklettin mi? İbn Hanbel de “Hayır bunu ilk defa duyuyorum” der. Vaaz bittikten sonra o kimseyi çağırırlar. O da hediye verecekler zannederek gelir. Sorarlar: “Sana bunu kim nakletti” adam “Ahmet b Hanbel ve İbn Maîn” yanıtını verir. İbn Maîn de “Ben İbn Maîn bu da Ahmed b. Hanbel. Biz Rasulullah’ın (s.a.v.) hadisi olarak böyle bir şey asla duymadık.” der. Adam “Sen İbn Maîn misin?” der. İbn Maîn “Evet.” Adam; “Ben hep duyuyordum senin ahmak olduğunu artık teyid etmiş oldum. Yahu dünyada sizden başka Ahmet b Hanbel ve

²⁶⁵ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 330.

²⁶⁶ Süyûtî, “*Tedribü’r-râvî*”, 3/476.

²⁶⁷ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 330.

İbn Maîn yok mu? Ben şurada 17 tane Ahmet b Hanbel ve İbn Maîn isminde kişi sayarım.” der. İbn Hanbel de “Neyse bırakâlim şunu kendi haline” der.

Ebu Şehbe burada zikretmiş olduğu kıssa hakkında birtakım şüphelerinin olduğunu ifade etmektedir. Şüphesi ise bu kıssada iki imamın böyle bir kimseyi görüp de insanları uarmaması düşünölemeyeceğidir. Özellikle de Ahmed b. Hanbel gibi düşüncelerini söylerken korkmayan birinin herhangi bir kişiden çekinip orada sessiz kalması söz konusu olamaz. Ebu Şehbe daha sonra bu tereddüdünün doğru olduğunu Zehebi’den nakilde bulunan Nureddin ‘Itr’ın *Menhecü’n-nakd fi ‘ulûmu’l-hadîs* eserinde gördüğünü ifade etmektedir.²⁶⁸

Süyûtî bu kişilerin insanlara kıssalar anlatarak menfaat beklediklerini ifade etmektedir.²⁶⁹

f) İnsanları hayırlı amellere teşvik: Halkın dini yaşayışında sıkıntı gören kimse, insanların kötü fiilleri bırakıp iyi fiillere yönelmeleri için birtakım kimseler hadis uydurmuştur. İyi amelleri teşvik eden kötü amellerden uzaklaştıran hadislerin uydurulması Ebu Şehbe’nin de üzerinde durduğu gibi genel olarak cahil olan zâhidler ve mutasavvıflar tarafından gerçekleşmiştir.²⁷⁰ Bir takım zâhid kimseler insanların iyiliğe yönelmesi, kötülükten uzaklaşması için hadis uydurmayı mübah kabul etmiştir. Ebu Şehbe bu gibi kimselerin en tehlikeli kimseler olduğunu ifade etmektedir.²⁷¹

Süyûtî de bunlarla ilgili Nevevî’den nakille özellikle Kerrâmiye fırkasının insanları iyiliğe teşvik kötülüklerden uzaklaştırmak için hadis uydurduğunu ifade etmektedir.²⁷²

g) Meliklerin ve kralların hevasına uyma: Bu kısımdakiler melik ve krallara dalkavukluk için hadis uydurmuşlardır. Ebu Şehbe bu şekilde uydurulan hadise örnek olarak şunu verir: *Bir gün Mehdi güvercinle oynarken Gıyas b. İbrahim*

²⁶⁸ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 331.

²⁶⁹ Süyûtî, “*Tedribü’r-râvî*”, 3/478.

²⁷⁰ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 332.

²⁷¹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 332.

²⁷² Süyûtî, “*Tedribü’r-râvî*”, 3/466-469.

huzuruna girmiş. Hemen Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayetle şu hadisi nakletmiş: Müsabaka yalnızca okta, atta ve güvercindedir.

Bu hadisin aslı meşhur sünen kaynaklarında²⁷³ olmakla beraber Gıyas b. İbrahim, hadise Mehdi'yi razı etmek için *güvercin* ifadesini eklemiştir.

Ebu Şehbe'nin verdiği bu örneği benzer bir başlık altında Süyûtî de zikretmiştir.²⁷⁴

Görebildiğimiz kadarıyla bu konuda Ebu Şehbe ile Süyûtî'nin pek farklılığı söz konusu olmamakla beraber Süyûtî “çocukları tarafından hadislerinin arasına eklemeler olması sebebiyle uydurma hadis nakledenler”²⁷⁵ ve “insanların daha çok merakını celbetmek için hadisin senedini değiştirenler”²⁷⁶ diye iki başlık daha eklemektedir.

3.5.3. Mevzu Hadisin Emâreleri

Hadisin uydurma olduğu birkaç yolla anlaşılabilir. Bu yollardan bazıları gayet açık ve net, bazıları ise sadece bu ilimde derinleşmiş kimselerin anlayacağı şekildedir. Ebu Şehbe bunları dokuz başlıkta toplamıştır. Onlar şu şekildedir:

a) Hadis uyduran kimsenin itirafı: Hadis uyduran kimse bazen bizzat hadis uydurduğunu itiraf eder. Ebu Şehbe'nin ifade ettiği üzere hadis uydurduğunu itiraf etme iki türlü olur: Sarahaten ve hükmen. Sarahaten hadis uydurduğunu ifade etme konusu açıktır. Bu konuya örnek olarak Nuh b. Ebi Meryem'in hadis uydurduğunu itiraf etmesi verilebilir. Hükmen uydurduğunu ifade etmek ise şu şekilde olabilir: Bir kimse bir şeyhten hadis nakleder. Dinleyen de nakleden kimseye doğum tarihini sorar. O da bir tarih söyler. Dinleyen kimse, o şeyhin henüz râvi doğmadan vefat ettiğini anlar ve o kimsenin bu hadisi uydurduğunu anlar. Şöyle de olabilir: Bir hadis talebesi hadis âliminin falanca şehre asla girmediğini bilir. Bir kimse de o âlimden o şehirde hadis aldığını nakletse dinleyen râvi yine anlar ki bu nakilde bulunan, uydurmacıdır. Çünkü şeyh hayatında hiç oraya girmemiştir. Tabi bu gibi

²⁷³ Nesâî, “Kitâbü'l-hayl”, 14; İbn Mace, “Kitâbu'l-cihat”, 44.

²⁷⁴ Süyûtî, “*Tedribü'r-râvî*”, 3/477-478.

²⁷⁵ Süyûtî, “*Tedribü'r-râvî*”, 3/478

²⁷⁶ Süyûtî, “*Tedribü'r-râvî*”, 3/481

meseleleri bilmek kolay olmayıp bunun için râvilerin doğum ve vefat tarihleri, ilim aldığı ve rihleye çıktığı yılların bilinmesi gerekmektedir.²⁷⁷

Süyûtî de bazı hadislerin, nakledenlerinin itirafıyla uydurma sayıldığını ifade etmektedir. O, bunlara örnek olarak hadis uydurduğunu itiraf eden Meysere'nin Kur'an'daki surelerin fazileti ile uydurduğu hadisleri vermektedir.²⁷⁸

b) Hadis lafzının kusurlu oluşu, belâgattan uzak olması: Hz. Peygamber (s.a.v.) Arap bir aile doğup böyle bir çevrede büyümüş olup çok fasih bir lisana sahip idi. Son derece fasih bir dile sahip olan birinden fasâhatten uzak, sıradan bir insanın bile söylemeyeceği sözün sâdir olması mümkün değildir. Ebu Şehbe de hadisin lafızlarında kusur olup belâgattan uzak olmasını mevzu hadislerin emaresi olarak saymaktadır. Ebu Şehbe, bu konuda hicri 31 yılında vefat etmiş olan Er-Rebî' b. Huseym'in şu sözünü nakleder: “*Hadislerde sahih olduklarını ifade eden gündüzün ışığı gibi bir ışık vardır.*” Benzer manada İbnü'l-Cevzi'nin sözü de şu şekildedir: “*Münker hadisten dolayı hadis öğrencisinin tüyleri ürperir, kalbi rahatsız olur.*”²⁷⁹

Süyûtî, Zerkeşi'den (v.794/1392) nakille lafzın kusurlu olmasının mutlak manada hadisin uydurulmuş olacağına delil olamayacağını söylemektedir. Çünkü ravinin o hadisi mana ile nakletmiş olma ihtimali var olduğunu ama bizzat ravi Rasulullah'ın (s.a.v.) lafzıyla naklettiğini söylerse ve o hadisin lafzında kusurluluk söz konusu ise o zaman uydurma denebileceğini ifade etmektedir.²⁸⁰

c) Hadisin manasında olan düşüklük: Rasulullah (s.a.v.) Allah'tan aldığı vahyi insanlara tebliğ eder. Allah'u-Teala'nın vahyini insanlara getiren onu açıklayan bir peygamberin zıtlık barındıran şeyler veya düşük manada olan bir söz söylemesi düşünülemez. İnsan karşılaştığı olayları akıl süzgecinden geçirerek benimser veya benimsemez. Akıl insanın dış alemi anlaması için bir vasıta. Bu yüzden bir peygamberin de insanın aklına muhâlif olan şeyleri söylemesi düşünülemez. Ebu Şehbe şerî'atin öğretilerinin insan aklına aykırı olmayacağını ifade eder.²⁸¹ O, bu konuyla ilgili İbnü'l-Cevzi'nin söylemiş olduğu şu sözü nakleder: “*Şu söz ne kadar*

²⁷⁷ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 335.

²⁷⁸ Süyûtî, “*Tedribü'r-râvî*”, 3/427.

²⁷⁹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 336.

²⁸⁰ Süyûtî, “*Tedribü'r-râvî*”, 3/433.

²⁸¹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 337.

*güzelidir: 'Akla aykırı, nakle zıt, asıllara ters bir hadis gördüğünde bil ki o mevzudur.'*²⁸² Ebu Şehbe, bu tür hadislere teşbih ve teccim ifade eden hadislerin örnek olabileceğini söyler.

Ebu Şehbe'nin bu başlık altında naklettiği bazı hadisler şu şekildedir: “*Rabbimi Arafat'ta kırmızı devenin üzerinde gördüm.*”, “*Nuh'un gemisi Ka'be'yi tavaf etti ve Makam'ı-İbrahim'de iki rekât namaz kıldı.*” Bu sözler Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'in (ö.182/789) asılsız sözlerindedir.

d) Hadis içinde akıllı insandan sadır olmayacak abartı ve mübalağaların bulunması: Bazı kimseler insanları ibadete teşvik etmek veya bir günahı sakındırmak için hadis uydurur. Bunlar teşvik edecekleri ve sakındıracakları zaman mübalağaya da bol bol başvururlar. Bazı hadislerde küçük bir amele çok fazla sevap verildiği, küçük günah diyeceğimiz bir amele de çok fazla ceza verildiği ifade edilmektedir. Ebu Şehbe hadislerde aşırı abartıların bulunmasını, uydurma olduğuna işaret eden emarelerden birisi olarak sayar.²⁸³ Yine bu işi en çok kıssacı ve mutasavvıfların yaptığını söyler.²⁸⁴ Buna örnek olarak da şu hadisi zikreder: *Her kim "Lâ ilâhe ilallâh" derse, Allah onun için yetmiş bin dili olan, her dilinde yetmiş bin lügat olan bir kuş yaratır ve (bu kuş) o kimse için istiğfar eder.*²⁸⁵

Ebu Şehbe'nin mübalaa ve toptancılık içeren hadislere vermiş olduğu örnekler İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *el-Menâru'l-münîf* adlı eserinde de geçmektedir.²⁸⁶ İbnü'l-Kayyim bu konuda ve diğer konularda bolca örnek vermektedir. Süyûtî de bazı kimselerin küçük bir işe çok büyük sevap veya günah verileceğini haber veren hadislerin uydurulduğunu söyleyip özellikle kıssacıların bu konuda çok fazla hadis uydurduklarını nakletmektedir.²⁸⁷

e) Te'vil kabul etmeyecek derecede duyu organlarına ve duygulara muhalif olması: Ebu Şehbe bu konuda şu hadisleri örnek olarak verir:

²⁸² Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 337.

²⁸³ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 337.

²⁸⁴ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 337.

²⁸⁵ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 337-338.

²⁸⁶ Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-münîfî's-sahîh ve'd-da'îf*, thk. Abdülfettah Ebu Gudde (Halep: Mektebü'l-matbû'âtî'l-islâmiyye, 1970/1390), 50.

²⁸⁷ Süyûtî, “*Tedribü'r-râvî*”, 3/436.

- *“Pathıcan her derde devadır.”* Ebu Şehbe tecrübe ve duyu organlarının bu hadisi yalanladığını ifade etmektedir.

- *“Mercimeğe sarılın. Çünkü o kalbi yumuşatan, gözyaşını arttıran, yetmiş nebinin kutsal gördüğü mübarek bir yiyecektir.”* Ebu Şehbe bu hadisi mercimek satan birinin mercimeğine değer katmak için uydurmuş olabileceğini ifade etmektedir.

- *“Yüzüncü yıldan sonra doğanlara Allah’ın ihtiyacı yoktur.”* Böyle bir şeyin olması da söz konusu değildir. Çünkü yüzüncü yıldan sonra birçok ilim ve din adamı vardır.

- *“Bir adam hadis naklederken aksırsa bu, onun doğruluğuna işarettir.”* Yalan hadisleri naklederken aksıran insanların var olması da bu hadisin Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sözü olmayacağını gösterir.²⁸⁸

Ebu Şehbe’nin vermiş olduğu bu örnekler ve yorumları büyük oranda İbn Kayyim el-Cevziyye ile aynıdır.²⁸⁹

f) Te’vil kabul etmeyecek derecede Kur’an’ın, mütevatir sünnetin ve meşhur sünnetin zahirine ve de icmaya aykırı olması: Ebu Şehbe bir hadisin Kur’an, mütevatir sünnet, meşhur sünnet ve icmaya aykırı olmasını da uydurma alametlerinden saymaktadır.

- Kur’an’a aykırı olanın örneği: *“Zinadan doğma çocuk cennete giremez.”* Bu hadis Kur’an’ın şu ayetine zıttır: *“Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez.”*²⁹⁰

- Mütevatir sünnette aykırı örneği. *“Size bir hadis nakledilirse ve o hadis doğruysa ben onu söylesem de söylemesem de onu kabul edin.”* Bu hadis *“Her kim bilerek benim adıma yalan söylerse cehennemdeki yerini hazırlasın.”*²⁹¹ hadisine zıttır.

²⁸⁸ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 338.

²⁸⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru’l-münîf*, 51-52

²⁹⁰ Fatır 35/18.

²⁹¹ Buhârî, “Kitabu’l-cenâiz”, 33; Müslim, “Mukaddime”, 2.

- Meşhur sünnete aykırı olan hadise örnek olarak bekârlığı teşvik eden hadisleri verir. Ebu Şehbe bu hadislerin Rasulullah'dan (s.a.v.) kavlen ve fiilen sabit olan sahih hadislere aykırı olduğunu ve üstelik Rasulullah'ın (s.a.v.) kendisinin bizzat evlendiğini söyleyerek reddeder.²⁹²

Süyûtî, İbnü'l-Cevzi'den nakille hadisin akla aykırı olması onun uydurma olduğunu söyler. Süyûtî burada örnek olarak “*Nuh (as)'un gemisi Ka'be'yi yedi defa tavaf etti ve Makam-ı İbrahim'de iki rekât namaz kıldı.*” ve “*Allah, atı koşturdu, terletti ve onun terinden kendini yarattı.*” örneklerini vermektedir.²⁹³

- İcmaya aykırı olan hadise örnek ise şudur: “*Her kim Ramazan'ın son cuma günü farz namazları kılarsa, yetmiş yıla kadar kılmadığı namazların yerine geçer.*” Bu ve buna benzer hadisler icmâya aykırı oldukları için bâtil ve yalandır. Ebu Şehbe'nin ifade ettiği üzere bu namazların, yetmiş senelik kazanın yerine geçmesi değil bir senenin kazalarını bile kapatması mümkün değildir.²⁹⁴

g) Hadisin, Allah'u-Teâla'nın yeryüzünde koyduğu kevnî kurallara aykırı olması: Ebu Şehbe bu kısma örnek olarak ‘Ûc b. ‘Ûk hadisini verir. O hadiste ‘Ûc b. ‘Ûk'un üç bin zira olduğu ve tufan sularının onun topuklarına kadar gelmediği anlatılır. Diğer bir örnek ise üçüncü asırda sahabe olduğunu iddia eden kimselerin ortaya çıkmasını ifade eden haberler Allah'u-Teâla'nın yaratmada koymuş olduğu kurallara aykırıdır.²⁹⁵

h) Hadisin içinde tiksindirici ve saçma şeylerin bulunması: Rasulullah (s.a.v.) normal bir kimsenin söylemeyeceği saçmalıkta sözleri söylemekten berîdir. Ebu Şehbe bu kısma şu örneği vermektedir: “*Beyaz horoz benim dostum, dostumun dostu ise Cibril'dir.*”, “*Tüyleri kırılmış güvercin ediniz. Çünkü o cini çocuklarımızdan uzaklaştırır.*”

1) Hadis râvisinin kendi mezhebini destekler tarzda hadis nakletmesi: Ebu Şehbe'ye göre râvi kendi mezhebine revaç kazandırmak için kendi mezhebini destekler tarzda hadis nakletmesi de hadisin uydurma olmasının karinelerindedir.

²⁹² Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 338-339.

²⁹³ Süyûtî, “*Tedribü'r-râvî*”, 3/443.

²⁹⁴ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 339.

²⁹⁵ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 339.

O, burada Râfîzî²⁹⁶ olan râvinin Hz. Ali'yi öven, Mürçî'î²⁹⁷ olan birinin irca ile ilgili, Kaderî²⁹⁸ olan râvinin kaderle ilgili hadisler nakletmesi, o hadisin uydurma olduğunun karinelerinden biri olduğunu söyler. Hz. Ali hakkında nakledilen şu hadisi örnek verir: Hz. Ali der ki: *Ben Rasulullah (s.a.v.) ile birlikte ümmetten henüz kimse yokken beş (veya yedi) sene ibadet ettim.*²⁹⁹

Süyûtî de ehli beytin fazileti hakkında nakledilen herhangi bir hadisin, Râfîzî bir kimse tarafından nakledilmesinin o hadisin uydurma olmasına işaret olarak zikretmektedir.³⁰⁰

3.5.4. Mevzu Hadisin Yol Açtığı Durumlar

Ebu Şehbe uydurma hadislerin yol açtığı birtakım olumsuzluklara dikkat çekmiştir. Ona göre uydurma hadislerin olumsuz sonuçları şunlardır:

a- Siyasî ve mezhep fırkaların büyümesi: Ebu Şehbe'ye göre mezheplerin uydurma hadisler gibi bir dayanakları olmasaydı varlıklarını sürdürmeleri mümkün değildir. Mesela Şia eğer hadis uydurmaları söz konusu olmasaydı ne bu kadar yayılabilir ne de devamlılık sağlayabilirdi. Aynı şekilde Mürçie, Kaderiye, Hariciler ve benzerleri kendi mezheplerini desteklemek için hadis uydurmuş olmasalardı mezhepleri kabul görmez ve özellikle hadis ilmini bilmeyen avam nazarında bir itibarları olmazdı. Bu sıkıntı hala ümmet arasında devam etmektedir. Uydurdukları hadisler, ümmeti birbirinden ayırıp düşmana karşı zelil duruma düşürmektedir.³⁰¹

b- Din düşmanlarının dini eleştirmelerine neden olacak açık oluşturması: Ebu Şehbe'ye göre hadislerin sahihini zayıfından ayıramayan bir takım tefsirci ve tarihçilerin, kitaplarına almış oldukları rivayetler, birçok müsteşrik ve din

²⁹⁶ Gulat'ı Şia'nın kollarından biridir. Hz. Ebu Bekir (ra) ve Hz. Ömer'in (ra) imametini reddedip onları ve diğer bir kısım sahabeyi tekfir ederler. (Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 339 dip.)

²⁹⁷ İman varsa amelî önemsemeyen ve "Kâfire kulluğu fayda vermediği gibi Mümine de imanlı iken günah işlemesi zarar vermez." diyen bir gruptur.

²⁹⁸ "Kul kendi fiilini kendi yaratır." diyen bir firkadır.

²⁹⁹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 339-340.

³⁰⁰ Süyûtî, "*Tedribü'r-râvî*", 3/436

³⁰¹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 340.

düşmanlarının İslam ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rivayetleri ile dalga geçmesine sebep olmuştur.³⁰²

c- Akâide verdiği zarar: Hadis uydurma meselesi aynı zamanda itikadî olarak da savrulmaya ve ayrılığa sebep olmuştur. Ebu Şehbe teşbih ve tecsim ifade eden hadislerin bu kabilden olduğunu ve bunlar sebebiyle bazı kimselerin Allah'ın bir cisim olduğunu benimsediklerini zikreder. Bu kısma verdiği diğer bir örnek de: “Şayet biriniz bir taşın karşı hüsnü zanda bulursa o taş o kimseye fayda verir.” Bu gibi uydurma hadisler sebebiyle bazı budala kimseler Allah'u-Teâla'ya güvenmeyi, ona sırtını dayamayı bırakıp bir takım cansız mahluklara yönelmiş ve onlardan faydayı celb, zararı defetmesini beklemiştir. Ebu Şehbe böyle hadisleri benimseyen kimselerin apaçık bir sapıklık içinde olduklarını söylemiştir.³⁰³

d- Bid'atlerin çoğalması: Ebu Şehbe birçok bid'atin kaynağının mevzu hadisler olduğunu söylemektedir. Bunlara örnek olarak da Regâib ve Şâbanın 15. Gecesine özel namazları vermektedir.³⁰⁴

e- Amelerde gevşeklik ve günahların kolaylaşmasına vesile Olması: Yukarıda saydığımız birtakım hadis uydurucuları, insanları iyi amellere teşvik etmeye, kötü amellerden uzaklaştırmaya çalışmak için hadis uydurmuşlardır. Bunun kötü sonucu olarak Ebu Şehbe bu hadislerin insanları ibadete daha çok teşvik etmesinin aksine onları daha çok günahlara sevk etme sonucunu doğurmuştur. Çünkü çok sevap getiren bir amel işlemek insanları amelinde güvenip başka amel işlememeye veya günahlara daha çok cüretkâr davranmaya sevk edebilmektedir. Ebu Şehbe insanları cömertliğe teşvik etmek için uydurulan bir hadisin insanları daha çok günaha karşı cüretkâr yapabileceğini söylemektedir. Örnek olarak şu hadisi verir: *Cömert, fâsık dahi olsa Allah'ın dostudur. Allah'a, cömert bir fâsık, cimri olan âbitten daha sevimli gelir.*³⁰⁵

³⁰² Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 340-341.

³⁰³ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 341.

³⁰⁴ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 342.

³⁰⁵ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 342. Benzer bir rivayet Tirmizî'de şu şekilde geçmektedir: *Cömert Allah'a ve cennete yakın ateşten ise uzaktır. Cimri Allah'a ve cennete uzak ateşe ise yakındır. Cahil olup cömert olan abid olup cimri olandan Allah'a daha sevimidir.* (Tirmizî, “Kitâbü'l-birr ve's-sıla”, 40.)

f- Faydalı bir işin yapılmasına engel olan batıl inançları üretmesi: İnsan bazen faydalı bir iş yapmak ister ama birtakım uydurma hadisler onun bu işi yapmasına mâni olur. Ebu Şehbe burada birtakım insanların falanca gün yolculuğa çıkmanın veya falanca gün bir iş yapmanın zarar verdiğine ve uğursuz olduklarına inanmalarını mevzu hadisin zararlarından bir tanesi olarak görür. Burada örnek olarak şu hadisi verir: “*Çarşamba günü işlerde devamlılığın olmadığı gündür.*” İnsanların bu gibi mevzu hadislere bakarak gerek dünyevi gerekse uhrevi işlere girişmekten yüz çevirdiklerini ifade eder.³⁰⁶

g- Kitaplarına mevzu hadis alan âlimler, hadislerin mevzu olduğunu söylemeden nakletmeleri sebebiyle mevzu hadis yaygınlık kazanmıştır: Bir sonraki başlıkta da işleneceği gibi bazı âlimler kitaplarına mevzu olduğunu ifade etmeden mevzu hadisleri almış ve bu şekilde mevzu hadisler toplumda yaygınlaşmıştır. Ebu Şehbe de bu gibi kimselerin kitaplarına aldıkları mevzu hadislerin mevzuluğunu ifade etmedikleri için insanlar arasında daha çok yaygınlık kazanmasına vesile olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁷

3.5.5. Hadis Kaynakları Dışındaki Bazı Kaynaklarda Mevzû Hadis Kullanımı

Bazı âlimler kitap yazarken eserlerine almış oldukları hadislerin mevzu olduğunu ifade etmemiştir. Birçok eserde olduğu gibi daha sonraları bu eserlerin tahriçleri yapılmıştır. Kitapların tahriçli basılmaları içerlerinde bulunan hadislerin sahih, zayıf veya uydurma olduğunu öğrenme açısından son derece önem arz etmektedir.

Ebu Şehbe hadis ilmi dışında diğer İslamî ilimler alanında yazılmış eserlerde mevzu hadis kullanımını özel başlıklar altında değerlendirmiştir. Biz de Ebu Şehbe'nin bu konuya bakışını kısaca özetleyelim:

Ebu Şehbe ilk dönem tefsirlerinde İsrailiyattan çokça rivayet bulunduğunu ifade eder. O, bu tefsirlere örnek olarak Sa'lebi (v.427/1035) ve Vahidi'yi (v.468/1076) verir. Bu âlimlerin tefsirlerinde ve diğer birçok tefsirde özellikle surelerin faziletine dair mevzu hadisler bulunduğunu ifade eder.³⁰⁸

³⁰⁶ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 342.

³⁰⁷ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 342-343.

³⁰⁸ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 346.

Ebu Şehbe kitaplarına mevzu hadis almayan müfessirlere örnek olarak İbn Kesir (v.774/1373), Fahrettin er-Razi (v.606/1210), Âlûsi (v.1924) ve Muhammed Abduh'u (v.1905) verir. Ebu Şehbe zayıf hadis içermemesi bakımından en iyi tefsir kaynağının İbn Kesir'in tefsiri olduğunu ifade eder.³⁰⁹ Bu tespit hicri X. Asırda yaşayan Süyûti tarafından da ileri sürülmüştür.³¹⁰

Ebu Şehbe bazı tefsirlerde geçen mevzu kıssalara örnek olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) Necm suresini okurken “*Gördünüz mü Lat’i, Uzza’yı ve üçüncüleri olan Menat’i*” ayetine gelince Şeytan onun lisanına şu sözleri attı: “*İşte bunlar yüce kuşlardır, şefaati de elbette ki umulur.*” şeklinde olan rivayet; Harut ve Marut yeryüzüne inen iki melek olduğu ve Zühre isminde bir kadına tâlip olup o kadınla günaha girdikleri. Sonra bu kadın “Zühre” diye bilinen yıldıza çevrildiğine dair rivayet; Hz. Davud Urya isimli kumandanının hanımıyla evlenmek için Urya’yı öldürtüp hanımıyla evlendiğine dair rivayet; Yusuf’un (as) kadın kendisine yaklaştığında şalvarını çözdüğünü ifade eden rivayet; Eyyub’un (as) insanların kendisinden nefret edeceği şekilde hastalandığını ifade eden rivayetleri vermektedir.

Ebu Şehbe bunları akla ve sahih nakle aykırı olan hurafe kıssalar olduğunu ifade etmektedir.³¹¹

Ebu Şehbe müteahhir âlimlerin fetva verirken delil olarak kullandıkları hadislerin senetlerini pek vermediklerini, mütekaddim dönem âlimlerinin ise sened vermeye özel bir itina gösterdiklerini ve hadislerin sened veya tahrirlerini zikrettiklerini ifade eder.³¹²

Fıkıh veya Fıkıh Usulü kitaplarında bulunup kaynağı zikredilmeyen veya derecesi ifade edilmemiş hadislere doğrudan güvenilmemesi için uyarı Ebu Şehbe, bu konudaki uydurma rivayetlere örnek olarak “*Rasulullah (s.a.v.) beni burnum kanarken gördü ve ‘abdestini tekrar al.’ dedi.*” rivayetini verir ve bu hadisin senedinde hadis uyduran Amr b. Halid el-Vâsîtî olduğunu söyler. Diğer

³⁰⁹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 347-348.

³¹⁰ Süyûti, “*Tedribü’r-râvî*”, 3/492.

³¹¹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 350.

³¹² Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 352.

örnekte “*Bir dirhem kan (akması) nedeniyle namaz iade edilir.*” rivayetini verir ve Buhârî’nin bu hadise bâtil dediğini söyler.³¹³

Ebu Şehbe güzel ahlak ve insanlara öğüt için yazılan kitaplarda zayıf, mevzu ve münker hadislerin bulunduğunu ve özellikle *İhyâü Ulûmi’-d-dîn*, *Kûtül-Kulûb*, *Gunyetü’-t-Tâlibîn*, *Bustânü’l-Ârifîn*, *Nüzhetü’l-Mecâlis* vb. kitaplarda zayıf ve uydurma hadisler olduğunu ifade eder.

Ebu Şehbe bu gibi kitaplarda geçen Rasulullah’dan (s.a.v.) aklın faziletine dair nakledilen hadislerin münekkidler tarafından kabul edilmediğini; aynı şekilde belli hafta ve gecelerde kılınacak namazlara dair de sahih hadislerin vârid olmadığını Irâkî’den nakille söyler.³¹⁴

Mevzu ve münker hadis bulduran kitaplarla iştilal eden vaiz ve kıssacılara Ebu Şehbe’nin tavsiyesi şu şekildedir:

“*Bu konuda üzerime düşen bir vazife olarak görüyor ve vâiz, mürşid, imam, hatib, müellif ve konuşmacı kardeşlerime şu nasihatta bulunmak istiyorum: ‘Bu kardeşlerimiz biraz önce saydığımız kitaplarda³¹⁵ zikredilen hadislerin sahih olduğuna tam itimad etmesinler. Her ne kadar müellifleri çok değerli kimseler olsa da onlar hadis imamı, hadis tenkidçisi veya hadislerin sahih ve illetini bilen kimseler değildir. İtimad edilen birçok Sünen kitabı vardır. Mesela: Kütüb-i Sitte, Muvatta, Ahmed b. Hanbel’in Müsned’i, et-Tergîb ve’t-Terhîb ve Riyazü’s-Sâlihîn vb. Eğer kardeşlerim bu kitaplara kaynak olarak alırsa o zaman Allah ve Rasulünü razı etmiş, hakkı yükseltip bâtili zelil etmiş olurlar.*”³¹⁶

Ebu Şehbe, burada birtakım eserleri tavsiye ederken bunların içinde bulunan rivayetlerin ekserisini dikkate alarak tavsiye ettiğini düşünüyoruz. Yoksa örnek olarak vermiş olduğu eserlerin içeriğinde bulunan tüm hadislerin sahih olmadığını Ebu Şehbe de kabul etmektedir. Nitekim ‘*A’lâmü’l-muhaddisîn* adlı eserinde İbn Mace’nin *Sünen*’i hakkında şöyle demektedir: “...Buraya kadar söylediklerimizin özeti olarak İbn Mace’nin eserinde sahih, hasen ve zayıf hadis bulunmaktadır. Bu

³¹³ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 353.

³¹⁴ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 354.

³¹⁵ Es-Sühreverdî’nin eseri olan ‘*Avârifü’l-me’ârif*, Ebu Nu’aym’ın eseri olan *el-Hilye* vb.

³¹⁶ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 355.

yüzden araştırmacı ve fetva veren kimselerin bu kitaptaki hadisleri ancak araştırıp sıhhatini öğrendikten sonra almaları gerekmektedir.”³¹⁷

Buradan anlıyoruz ki Ebu Şehbe toplum nazarında veya âlimler nazarında itibarı olan bir kitapta zikredilen hadislerin toptancı bir şekilde kabul etmediğini ve her ilmî kitapta zikredilen hadislerin özel bir araştırmaya tabi tutulmasının gerekli olduğunu düşünmektedir.

3.5.6. Âlimlerin Mevzu Hadislerle Mücadeledeesi

Hadis uydurma faaliyetlerinin ilk ne zaman başladığı hakkında ihtilaf bulunduğunu ifade etmiştik. Ebu Şehbe Allah’u Teâlâ’nın bu ümmete hadisleri ve sünneti muhafaza etmek ve sahihini zayıfından ayırmak için her asırda birçok âlim gönderdiğini ifade etmektedir. O, bu konuda Abdullah b. Mübarek’ten hadis âlimlerinin bu alanda çok iyi çalıştığını ifaden şu sözü nakleder: *Şayet bir adam seher vaktinde bir hadis uydurmaya niyetlense; sabaha, insanların kendisine “kezzâb” dediğı halde girer.*³¹⁸

Ebu Şehbe hadislerin sahihini mevzûundan ayırmak için âlimlerin göstermiş olduğı gayretleri birkaç başlık altında toplar:

a- Hadislerin tedvini: Hadislerin tedvini resmî olarak Ömer b. Abdülazîz’in (v.101/720) emri ile başladı. O, hadislerin yok olmasından endişe ettiğini ifade ederek Ebu Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm (v.120/738) ve Muhammed b. Şihab ez-Zühri (v.124/742) başta olmak üzere farklı memleketlerde bulunan âlimlere buldukları yerdeki hadisleri toplamasını emretti. Bu emirle beraber ilerleyen süreçlerde rihle diye uzun ilim yolculukları da yaygınlaşmıştır. Rihleler sonucunda 3. asrın sonlarına doğru hadis ve sünnetlerin büyük çoğunluğu yazıya geçirilmişti. İbn Ebi Şeybe’nin *Musannef*’i, Malik’in *Muvatta*’sı, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’i ve Kütüb-i Sitte yazarları bu dönemde eserlerini yazmışlardı.³¹⁹

³¹⁷ Ebu Şehbe, *A’lâmu’l-muhaddisîn*, 282-283.

³¹⁸ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 359.

³¹⁹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 359.

b- Cerh Ta'dil İlminin Oluşturulması: Ebu Şehbe âlimlerin hadis uydurmaya karşı aldığı diğer bir tedbir olarak cerh-ta'dil ilmi çerçevesinde yapılan değerlendirmeleri zikretmektedir.

Hadis râvilerinin güvenilir olup olmadıklarına dair yapılan çalışmalar Ebu Şehbe'ye göre başka hiçbir din ve millette görülmemiştir.³²⁰

Âlimlerin bu alanda çok fazla çalışma yapması ve eserler yazması hadis râvilerinin güvenilirliklerini öğrenmek için bize büyük bir saha oluşturmaktadır. Âlimler incelemeler kolay yapılması için raviler hakkında farklı farklı çalışmalar yapmıştır. Ebu Şehbe onlardan bazılarının eserlerine sadece zayıf râvileri, bazılarının sadece güvenilir ravileri, bazılarının ise her iki türden raviyi içerdiğini ifade etmektedir.³²¹ İbn Hibban'ın (v.354/965) *ed-Du'afâ'* ve *'l-metrûkîn* adlı eseri ve İbn 'Adiyy'in (v.365/976) *El-Kâmil* adlı eseri sadece zayıf râvileri ele alan eserlere örnek vermektedir.³²²

c- Mevzu Hadislerin Kaynaklardan ya da Halk Dilinden Tespitlerinin Yapılarak Tasnif Edildiği Eserlerin Oluşturulması: Ebu Şehbe, âlimlerin sadece sahih hadislere yönelmeyip mevzu hadislere dair de kitap telif etmelerini, mevzu hadisin sahih hadisler arasına girmesine engel teşkil eden tedbirler arasında saymıştır. Yani bunu yaparak insanların mevzu hadisleri derli toplu bir eserde bulmaları ve onlara karşı dikkatli olmaları sağlanmıştır.

Ebu Şehbe mevzu hadisleri barındıran eserleri ikiye ayırmış: Müstakil olarak mevzu hadisleri toplamak için kaleme alınmış eserler ve alanı sadece mevzu hadislerle sınırlı olmayıp her türlü hadisi içeren eserler.

Mevzu hadisleri toplayan âlimler farklı başlıklar altında kitapları tasnif etmiştir. Örnek olarak şunları zikrederim:

Cûzekâni'nin (v.543/1148) *Kitâbü'l-ebâtil* adlı eseri. Ebu Şehbe bu eserde tesahülün olduğunu ifade etmektedir.³²³

³²⁰ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 360.

³²¹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 360.

³²² Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 360

³²³ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 361.

Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. el-Cevzi (v.597/1201) *el-Mevdûât* adlı eseri. Ebu Şehbe bu kitapta da tesahülün bulunduğunu, müellifin mevzu olmayanı mevzu saydığı için bu kitaba bakan kimselerin rivayeti iyi araştırması gerektiğini söylemektedir.³²⁴

Ali b. Muhammed b. Ârrâk (v.963/1526) *Tenzîhü's-Şerî'a 'ani'l-Ehâdîsî'l-Merfû'a*, 'Aliyyü'l-Kârî (v.1014/1605) *el-Mevdû'ât*. Ebu Şehbe bu kitapta mevzu olmayan rivayetlerin olduğunu söylemektedir.³²⁵

O, alanı sadece mevzu hadislerle sınırlı olmayan kitapları ise ikiye ayırır: Halk arasında meşhur olan hadisleri toplayan eserler ve tahrir eserleri.³²⁶

Ebu Şehbe halk arasında meşhur olan hadisleri toplayan eserlere, es-Sehâvî (v.902/1497) *el-Makâsîdü'l-Hasene fi'l-Ehâdîsî'l-Müştehire*, İsmail b. Muhammed b. el-'Aclûnî (v.1162) *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîli'l-İlbâs* vb. eserlerini örnek verirken; tahrir eserlerine ise, Hafız Cemalüddin Abdullah b. Yusuf Ez-Zeylâ'î (v.762/1360) *Nasbu'r-Raye fi Tahrîci Ehâdîsî'l-Hidaye* vb. eserleri örnek vermektedir.³²⁷

Ebu Şehbe yukarıda saydığımız üç maddede yapılan işlemleri, âlimlerin uydurma hadislerle mücadele ve onları sahih sünnetten ayırma gayretleri olarak görmektedir.

3.6. Zayıf Hadisin Nakli ve Onunla Amel Edilmesi Meselesi

Ebu Şehbe, İbn Salah³²⁸ ile aynı tanıımı yaparak senedin ittisali, ravilerin âdil ve zâbit olması, hadisin şazdan ve illetten âri olması gibi konularda sahih ve hasen hadis seviyesinde olmayan tüm hadislerin zayıf olduğunu ifade etmektedir.³²⁹ Ebu Şehbe, zayıf hadisin kırk dokuz çeşidinin olduğunu ve onların hepsinin yukarıda vermiş olduğumuz tanımına uyduğunu ifade etmektedir. O, zayıf hadis çeşitlerinden bazılarını şöyle sıralar: Mürsel, munkatı', mu'allak, müdelles, şaz,

³²⁴ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 361.

³²⁵ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 361.

³²⁶ İstılahta tahrir: "Bir hadisin veya bir kitaptaki hadislerin kaynak eserlerdeki yerlerini tespit ederek değişik yönlerden değerlendirmesini yapma ve bu şekilde yazılan eser." (Aydınlı Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 300-301)

³²⁷ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 360-361.

³²⁸ İbnü's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadîs*, 41.

³²⁹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 276.

münker, metruk, mu'allel, muzdarip, müdrec, maklub ve son olarak da zayıf hadisin en kötüsü olarak ifade ettiği mevzu hadis.³³⁰

Zayıf hadis konusunda özellikle onları nakletmenin ve onlarla amel etmenin caizliği gündeme gelmektedir. Zayıf hadis çeşitlerinin en alt seviyede olan mevzu hadisin durumunu beyan edilmeden nakledilmesini, harâm-helâl, tergîb-terhib, kıssa, vaaz ve tefsir alanlarında itibara alınmasının ve amel edilmesinin caiz olmadığını söyleyen Ebu Şehbe, bunun sebebi olarak da bu hadislerin uydurma ve yalan olduğunu ifade etmektedir. Ona göre kim bunlarla amel ederse dine dinde olmayan bir şey eklemiştir.³³¹

Ebu Şehbe, zayıf hadisin diğer çeşitlerinin rivayet edilmesi ve onlarla amel edilmesinin caizliği hususunda farklı görüşlerin olduğunu belirtir. O, İbn Salâh'ın mevzu hadis haricindeki zayıf hadislerin zayıf olduğunu beyan etmeksizin nakletmenin caizliği görüşünde olduğunu ifade etmektedir. İbnü's-Salah bu rivayetlerin Allah'u Teâla'nın sıfatları, helal-haram ifade eden şer'i hükümler veya akaide dair olmayıp vaaz, kıssa ve terhib-tergîb gibi konularda olması kaydını da koymaktadır.³³²

Ebu Şehbe'nin İbnü'l-'Arabî el-Mâlikî'den yaptığı nakle göre ise o, zayıf hadisle amel meselesinde helal-haram veya fedâil gibi hiçbir konuda amel edilemeyeceğini söylemektedir.³³³

Ebu Şehbe bazı imamların, zayıf hadisin zayıf olduğunu beyan etmeksizin nakledilmesi ve amel edilebilmesi için şu şartları öne sürdüklerini söyler: a) Hadisin Allah'ın (cc) sıfatlarıyla, Kur'an tefsiriyle ve helal-haram konuları ile alakalı olmayıp kıssa, vaaz, fedâilü'l-a'mâl vb. konularda olması gerekmektedir. b) Hadisteki zaafın aşırı şiddetli olmaması. Yani yalancılardan naklettiği hadis, rivayette çokça hatası bulunan kimsenin naklettiği hadis vb. hadislerden olmaması gerekmektedir. c) Dinde bir aslının bulunması. Yani dine yeni bir şey eklemeyip dini temeli olan bir şeyi desteklemesi gerekmektedir. d) Bununla amel eden kimsenin bu hadisin kesinlikle sabit olduğuna dair bir inancının olmaması,

³³⁰ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 276.

³³¹ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 277.

³³² Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 277.

³³³ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 278.

kendisinin sadece ihtiyat kabilinde yaptığına inanması gerekmektedir. e) Zayıf hadis kendisinden daha kuvvetli bir delille zıtlık teşkil etmemesi gerekmektedir.³³⁴

Ebu Şehbe'ye göre ise uydurma seviyesinde olmayan zayıf hadislerin, zayıf olduğunu beyan etmeksizin nakletmek caiz değildir. Çünkü Ebu Şehbe günümüzde insanların hadis bilgisinin az olduğu ve hadisin sıhhatini öğrenmeye kabiliyetlerinin olmadığını ifade etmektedir. O bu konuda genelde görüşlerini benimsemiş olduğu İbnü's-Salah ve Süyûtî'den farklı düşünmektedir. Nitekim İbnü's-Salah, Allah'u-Teâla'nın sıfatları, helal-haram ve akaid gibi konular haricindeki zayıf hadislerin zayıflığını beyan etmeksizin nakletmenin caiz olduğunu ifade etmektedir.³³⁵ Süyûtî de İbnü's-Salah gibi mevzû seviyesinde olmayan zayıf hadislerin zayıflığını ifade edilmeksizin rivayet etmenin caiz olduğunu ve Allah'u-Te'âlâ'nın sıfatları, helal-haram gibi konular haricinde olanlarla da -faziletli ameller vb.- amel etmenin caiz olduğunu ifade etmektedir.³³⁶

Ebu Şehbe zayıf hadisle amel hususunda bu iki âlimin görüşleri ile benzeşmektedir. O, farklı tariklarla desteklenen hadislerle fedâil vb. konularda amel etmenin caiz olduğunu ve herhangi bir hadisle desteklenmeyen ve şeriatte aslı olmayan hadislerle ise fedâil konusunda dahi amel etmenin caiz olmadığını benimsemektedir.

³³⁴ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, 278.

³³⁵ İbnü's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadîs*, 103

³³⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 3/522.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EBU ŞEHBE'NİN TARTIŞILAN BAZI HADİSLERE DAİR YAKLAŞIMI

4.1. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Sihir Yapıldığına Dair Hadis

Sihir sözlükte “*bir şeyi olduğundan başka türlü göstermek, aldatmak, oyalamak; birinin ilgisini çekmek, gönlünü çelmek.*”³³⁷ manalarına gelmektedir. Sihrin yapılması dinen caiz olmayıp büyük günahlardan sayılmıştır.³³⁸

Hz. Peygamber'e (s.a.v.) de sihir yapıldığına dair hadisler Buhârî ve Müslim başta olmak üzere birtakım hadis kitaplarında geçmektedir. Ebu Şehbe'nin de alıntılanmış olduğu metin³³⁹ şu şekildedir: “*Benî Zûreyk'ten*³⁴⁰ *Lebid b. el-'Asam denilen birisi, Rasulullah'a (s.a.v.) sihir yapmıştı. Öyle ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) bunun etkisiyle yapmadığı bir şeyi, yaptığını zannediyordu. Nihayet bir akşam, benim yanımda bir müddet dua etti ve: 'Ey Âişe! Allah'ın isteğime icâbette bulunduğunu, farkettiler mi? Yanıma iki kişi geldi. Birisi başucuma, diğeri de ayakucuma oturdu. Biri diğeri, (beni kastederek), bu adamın sıkıntısı nedir? diye sordu. Öbürü: O'na sihir yapılmış, dedi. Diğeri: Kim sihir yapmış? deyince, öteki: Lebid b. el-'Asam, cevabını verdi. Öbürü, tekrar; sihiri nereye yapmış? diye sorunca, öbürü; Bir saç teli ile hurma tohumu içerisine, diye karşılık verdi. Diğeri de peki şimdi nerededir? şeklindeki sorusuna da. Zervân kuyusunda, cevabını verdi' dedi. Daha sonra, Rasulullah (s.a.v.), ashabından bir grup ile oraya, gitti geldi. Sonra da: 'Ey Âişe! Kuyunun suyu, sanki kına rengi gibi bulanıktı; hurma tohumlarının tepesi de şeytanların kafası gibiydi' dedi. Ben de 'Ey Allah'ın Rasulü! Onu çıkarttın mı?' diye sordum. Bana; 'Allah Teâla beni âfiyete kavuşturduktan sonra insanların arasında bir fitne olmaması için onu*

³³⁷ İlyas Çelebi, “Sihir”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları 2009), 37/170.

³³⁸ Buhârî, “Kitâbu'l-vesâyâ”, 23; Ebu Davud, “Kitâbu'l-vesâyâ”, 10.

³³⁹ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafası*, 2/147-148.

³⁴⁰ Ensar'dan Hazrec kabilesinin bir kolu.

*çıkartmadım. ' dedi. Sonra da kuyunun kapatılmasını emretti ve kuyu doldurularak, kapatıldı.'*³⁴¹

Bu hadiste Rasulullah'a (s.a.v.) büyü yapıldığı ve bundan Rasulullah'ın (s.a.v.) etkilendiği ifade edilmektedir. Ebu Şehbe bu hadise yöneltilen eleştirileri birkaç maddede toplar. Kısaca şu şekildedir: a) Hadis ahad bir haberdir. Ahad haberler itikadî konularda delil olmaz. Bir peygamberin sihirden etkilenmesi aklî fonksiyonlarını yitirmesi onun masumiyetini zedeleyecek bir meseledir. Bu yüzden peygamberlerin ismeti itikadî bir mesele olup Rasulullah'a (s.a.v.) sihir yapıldığını haber veren hadis de zannî delille sabit olduğu için bu hadis kabul edilemez. b) Rasulullah'a (s.a.v.) sihir yapıldığını ifade eden hadis, Rasulullah'a (s.a.v.) sihir yapılmadığını ifade eden şu ayete aykırıdır: *"Zâlimler, inananlara: 'Siz sadece büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz' dediler. (Ey Muhammed!) Senin hakkında bak nasıl da temsil getirdiler de (haktan) saptılar. Artık onlar doğru yolu bulamazlar."*³⁴² c) Rivayette ifade edildiği gibi Rasulullah (s.a.v.) bir şeyi yapmadığı halde yaptığını zannetmesi; onun, tebliğ etmediği halde tebliğ etti gibi zannetmesine, kendisine bir şey inmediği halde indiği düşüncesine yol açacağı için Rasulullah'a (s.a.v.) sihir yapılmadığını iddia edenler vardır.³⁴³

Muhammed Ebu Şehbe bu hadise karşı yapılan itirazları yukarıda da zikrettiğimiz gibi tek tek saydıktan sonra cevaplarını şu şekilde zikreder.

1) Ebu Şehbe ilk olarak hadiste geçen "yapmadığı halde yaptığını zannetme" meselesini ele alır. Ona göre rivayet ilk bakışta Rasulullah'ın (s.a.v.) tebliğine bizzat etki yapabilir gibi anlaşılmaktadır. Fakat rivayette "yapmadığı halde yaptığı" ifadesi kapalı olarak geçmektedir. Ama Ebu Şehbe buradaki kapalılığın Süfyan b. Uyeyne tarikıyla gelen sahih rivayette açıklığa kavuştuğunu ifade etmektedir. Süfyan b. Uyeyne hadisinde Hz. Aişe'den rivayetle şu şekilde gelmektedir: *"Rasulullah'a (s.a.v.) sihir yapılmıştı. Öyle ki, hanımları ile cinsî münasebette bulunmadığı halde, bulunduğunu zannederdi."*³⁴⁴ Kadı İyaz da bu hadisin şerhinde: *"Rasulullah (s.a.v.), daha evvel cinsî temasa dair iktidarı konusunda ünsiyet ettiği*

³⁴¹ Buhârî, "Kitabü bed'ül halk", 11; Müslim, "Kitâbü's-selâm", 17; İbn Mace, "Kitâbu't-tıb", 45.

³⁴² Furkan 25/8-9.

³⁴³ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 2/151.

³⁴⁴ Buhârî, "Kitâbu't-tıb", 49.

dinçliği hisseder, ancak eşine yaklaştığı zaman bağlanmış (sihir yapılmış) kimselerde olduğu gibi bunun kaybolduğunu fark ederdi.”

Ebu Şehbe hadisin yukarıda zikrettiğimiz şekilde anlaşılmasının doğru olacağını dolayısıyla da burada Rasulullah’ın (s.a.v.) tebliğini etkileyecek bir durumun söz konusu olmadığını ifade etmektedir.³⁴⁵

2) Furkan suresi 8 ve 9. ayete zıt düşmesine gelince Ebu Şehbe burada herhangi bir zıtlığın olduğunu kabul etmemektedir. Çünkü ona göre bu ayeti kerimede müşriklerin “*Siz sadece büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz*” sözleri ile kastettiği, Rasulullah’a (s.a.v.) bir müddet tesir edip daha sonra Allah’ın şifa verdiği bir sihirlenme değildir. Bilakis kâfirlerin kastetmiş olduğu sihir, Rasulullah’ın (s.a.v.) getirmiş olduklarının vahiy olmayıp her söylediğinin bir hayal ve cinnet eseri olduğudur. Bu yüzden Ebu Şehbe’ye göre ayette müşriklerin yaptığı “*büyülenmiş bir adam*” ithamı ile konumuz hadisinin bir alakası söz konusu değildir.³⁴⁶

3) Hadisin ahad bir haber olduğu, “ismet”in ise inançla alakalı olduğunu ifade eden görüşe ise Ebu Şehbe, bu hadisin ismeti zedelemeyeceğine vurgu yaparak açıklamalar yapar. Nasıl ki Musa’nın (as) sihirbazların iplerini ve bastonlarını canlı bir yılan şeklinde tahayyül ettiği ayetle sabitse ve biz buna bakıp Musa’nın (as) ismetine hanel geldiğini söylemiyorsak, aynı Rasulullah (s.a.v.) için de geçerlidir. Musa’nın (as) ipleri ve bastonları yılan şeklinde gördüğü ayeti kerimede³⁴⁷ ifade edilmektedir. Sonuç olarak Ebu Şehbe Rasulullah’ın (s.a.v.) dini konularda hata, tağyir ve tebdilden korunduğunu; dünya işlerinde ise böyle bir durumun söz konusu olmadığını ifade etmektedir.³⁴⁸

Özetle sihir hadisine yöneltilen “Ahad haber olduğu için inanca konu olmaması, Kur’an’a aykırı olması, Nebi’nin (s.a.v.) tebliğine zarar verecek olması” gibi eleştirilere Ebu Şehbe’nin verdiği cevaplarda İbn Hacer, Kâdı İyâd ve Nevevî gibi âlimlerin verdiği cevaplarla paralellik arz etmektedir.³⁴⁹ Bir Peygamber nasıl ki

³⁴⁵ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 2/153.

³⁴⁶ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 2/154.

³⁴⁷ Taha 20/21.

³⁴⁸ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 2/154.

³⁴⁹ İhsan Arslan, “Rasûlüllah’a Yapılan Sihir Rivâyeti Hakkında Bir Araştırma”, Ekev Akademi Dergisi 53 (Güz 2012), 102-103.

birtakım hastalıklara maruz kalması, uhudda dışının kırılması vb. sıkıntılar görmesi onun peygamberliğine hanel getirmiyorsa, aynı şekilde sadece gündelik hayatta bir takım maddi sıkıntılar göreceği bir büyüden etkilenmesi de mümkündür. Ülkemizde yapılan çalışmalarda da böyle bir şeyin varlığının inkâr edilmesinin doğru olmadığı hatta inkârının akılla alay edilmesi olarak ifade edilmektedir.³⁵⁰ Bu çalışmaların üzerinde durmuş oldukları önemli mesele bu büyülenmenin asla vahye bir etkisinin olmadığıdır.³⁵¹ Ebu Şehbe'nin görüşlerini aktarmış olduğumuz âlimlerin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere hiçbiri “vahye etki eden bir büyü”yü kabul etmemektedir.

4.2. Sinek Hadisi

Hadis kaynaklarımızda “Zübab Hadisi” diye meşhur olmuş hadisin Ebu Şehbe'nin de almış olduğu³⁵² metni şu şekildedir: “*Birinizin yemek kabına sinek düştüğü zaman tamamını batırsın, sonra çıkarsın zira bir kanadında hastalık diğerinde de şifa vardır.*”³⁵³ Hadis, yemeğe düşen sineğin yemeğe batırılmasını emretmektedir.

Ebu Şehbe bu hadisi Buhârî, Ebu Davud, Nesâî ve İbn Mace'nin naklettiğini söyledikten sonra geçmişte bu hadisin senedine dair hiçbir âlimin eleştirisini görmediğini zikreder.³⁵⁴ Bununla beraber hadisin metnine yönelik el-Hattabî'nin (v.388/998) de gündeme getirdiği şu şekilde tenkidlerin var olduğunu söyler: “*Mikrop kaynağı olan sinek nasıl olur da şifa olur, Allah, hastalık ve şifayı nasıl olur da bir yerde birleştirir, sinek akıl sahibi mi ki bir kanadını diğerine takdim etsin?*”³⁵⁵

Yine bu hadise yapılan eleştirilerden biri de “*Hz. Peygamber (s.a.v.) pislikte yaşayan sineğin nasıl olur da yemeğe düştüğünde daldırıldıktan sonra*

³⁵⁰ Kâmil Çakın, “Peygamberimize Büyü Yapılması İle İlgili Rivayetler (İdeoloji İle Realitenin Çatışma Alanına Bir Örnek)”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Dergisi 22/1 (2017), 50.

³⁵¹ İhsan Arslan, “Rasûlullah'a Yapılan Sihir Rivâyeti Hakkında Bir Araştırma”, 108-109; Çakın, “Peygamberimize büyü yapılması ile ilgili rivayetler”, 52.

³⁵² Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/295.

³⁵³ Buhârî, “Kitabü bed' il halk”, 17; Buhârî, “Kitabü't-Tıb”, 58; Nesâî, “Kitabü'l-'fera'ı ve'l-'atıra”, 11; İbn Mace, “Kitabü't-Tıb”, 31.

³⁵⁴ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/295-296.

³⁵⁵ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 1/296.

*çıkarılmasını söylüyor. Hâlbuki bu sinek birçok hastalığı taşıyor?”*³⁵⁶ şeklindedir. Ebu Şehbe bu hadisin metnine önceden de eleştiri yapıldığını ve İbn Kuteybe'nin (v.276/889) de *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs* adlı eserinde bunlara değindiğini ifade etmiştir.³⁵⁷

Ebu Şehbe bu hadis hakkında oldukça fazla eleştiri olduğunu göz önünde bulundurarak hadis hakkında değerlendirmelerini uzun tutmuştur ve hem hadis âlimlerinden hem de doktorlardan nakiller yaparak bunu açıklamaya çalışmıştır.

Ebu Şehbe, hadisin metnine yönelik tenkidlere cevap veren İbn Kuteybe ve İbnü'l-Cevzi'nin şu sözlerini nakleder: “Bu rivayetlerde şaşılacak bir taraf yoktur. Çünkü arı ağzıyla bal yaparken, zehrini altından atar; öldürücü yılanların zehri (panzehir olan) etleri ile karışmış bulunur ve gözü parlatmak için sinek, sürmeyle birlikte göze çekilir.”³⁵⁸

Ebu Şehbe Mısır'da Hediyyetü'l-İslamiyye Cemiyetinin düzenlediği bir konferansta konuşan bir doktorun şu sözlerini paylaşmaktadır: *Sinek, muhtelif hastalıkları yayar ve mikroplarla dolu atık maddeler üzerine konar. Bir kısmını vücudu ile taşırken bir kısmını da yer. Bunun üzerine vücudunda tıp bilginlerinin bakteriyofaj diye isimlendirdikleri zehirli bir madde oluşur ki bu madde birçok hastalık mikrobunu öldürür. Bu bakteriyofaj olduğu müddetçe mikropların canlı kalması ve insan vücuduna zarar vermesi imkânsızdır. İki kanadından birisinin özelliği bakteriyofajı başka bir yerine taşımaktır. Binaenaleyh sinek bir yiyecek ve içeceğe düştüğü zaman taşıdığı mikropları da bırakır ancak bu mikrobu uzaklaştıracak ve insanı ondan koruyacak en yakın şey yine sineğin kanadına yakın bir yerde karnında taşıdığı anti mikroptur. Hastalık varsa devası da yakınındadır.”*³⁵⁹

Buradan sineğin aslında bir kanadında zehir barındırdığı ve karın bölgesinde diğer kanadına yakın bir yerde ise bu zehrin panzehri bulunduğu anlaşılacakla birlikte onun verdiği bu bilgilerde kaynak vermediği için bilgilerin teyit edilmesi

³⁵⁶ Ebu Şehbe, *Difâ'un*, 338-339.

³⁵⁷ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafası*, 2/134; bk: Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs*, thk. Ebu Üsâme Selim b. 'Îd el-Hilâli (Mısır; Riyad: Dâru İbni'l-Kayyîm; Dâru İbni'l-'Affân, 1430/2009), 429.

³⁵⁸ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafası*, 2/135, bk: İbn Kuteybe, *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs* 430-431.

³⁵⁹ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafası*, 1/297.

mümkün gözükmemektedir. Ebu Şehbe İngiltere’de “*Tıbbi Deneyler*” dergisinin 1927 tarihli 1307. sayısında yayımlanan şu yazıyı aktarmıştır: “*Sinek bazı hastalıklar bulunan bir yerden mikrop yedi. Bir müddet sonra bu mikroplar ölerək yok oldu. Sinekte ise bakteriyovac denilen zehirli bir madde oluştu. Şayet sinekten bir parça alınarak tahlil edilse hastalık yapan dört çeşit mikrobu yok eden bu madde elde edilir.*”³⁶⁰ Vermiş olduğu bu bilgi de eski bir kaynağa dayandığı için derginin aslını internet ortamında bulamadık.

Ebu Şehbe bu alanda çalışmalar yapan Dr. Mahmut Kemal ve Dr. Abdül Mün’im Hüseyin’in araştırmalarını aktarır. Biz de o çalışmalardan bir kısmını aktaracağız.

“...İlmî kaynakların haber verdiğiğie göre Almanya’da Hall Üniversitesi öğretim üyelerinden biri olan Brifield, 1871 yılında karasineğine *Embozamoski* denilen mantarların (*fungous*) *intomoftrali* familyasından *sicomaysis* cinsinin *ficomaysis* türünden bir parazitin musallat olduğunu tesbit etmiştir. Söz konusu mantar, hayatını sineğin karnındaki yağ tabakasında geçirmektedir. Önceleri içi boş yuvarlak kabarcıklar şeklinde olan bu bakteri daha sonra karın bölgesine uzayarak hava boşlukları vasıtasıyla dışarı çıkıyor. Bu şekilde sineğin dış kısmında bir tabaka oluşturuyor. Bu safha bakterinin üreme safhasıdır. Yumurtaları kabarcığın içinde toplanarak patlatacak bir duruma geliyor. Daha sonra kuvvetli bir şekilde parçalanarak yumurtaları boşluğun etrafında 2 cm dağılıyor. İçindeki sıvı da etrafa serpilmiş oluyor.

Pencere kenarında ölmüş bir sineğin etrafında daima bu mantarların yumurtalarına rastlamak mümkündür. İçinden yumurtaların çıktığı uzunca kabarcık, sineğin üçüncü ve son kısmında karnı ve sırtı üzerinde bulunur. Bu, arka üçüncü kısmı sinek herhangi bir yere konduğu zaman dengesini sağlamak ve uçmaya hazır olmak için yüksekte tutar. Kabarcığın parçalanması biraz önce de belirttiğimiz gibi boşluktaki sıvının kuvvetlice fişkırmasından sonra meydana gelir. Bu bazen kabarcığın etrafındaki fazla sıvıdan da oluşabilir.

Parçalanma esnasında sıvıdan ve yumurtalardan mantarın bir stoplazma parçası çıkar. En büyük parazitoloji uzmanı Prof. Lanciron’un da 1945 yılında

³⁶⁰ Ebu Şehbe, *Difâ’un*, 346; Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaaası*, 1/297.

ortaya koyduğu gibi sineğin dokularında yuvarlak kabarcıklar şeklinde yaşayan bu bakteriler aynı zamanda hastalık taşıyan haşereleri yok eden kuvvetli bir enzim salgularına sahiptir...³⁶¹

Bu bilgileri aktardıktan sonra Ebu Şehbe'nin kendi yorumu da şu şekildedir: *“Sineğin kolera, tifo ve dizanteri gibi mikropları bulaştırmasına gelince. Bu mikroplar sadece sineğin ayaklarından ve dışkisından bulaşır. Bu husus bakteriyoloji ile ilgili tüm kaynaklarda yer aldığı için burada konu ile ilgili kaynakları vermeye gerek görmüyoruz. Bütün bunlardan hareketle diyebiliriz ki; sinek bir yiyeceğe konduğu zaman tifo, kolera ve dizanteri gibi hastalıkları yapan mikropları ayakları ile taşımış olacaktır. Ancak antibiyotik maddeler ihtiva eden parazitler sineğin ayaklarıyla taşıdığı mikropları öldürme gücüne sahiptir. Sineğin karnı üzerinde bulunan ve antibiyotik ihtiva eden kabarcık şeklindeki bu parazitler iç boşluğu baskı altına alan sıvı, dokunmadan parçalanmaz. Parçalanınca da sıvı ve yumurtaları dağılır. Böylece hadis-i şerifin manası ortaya çıkmış oluyor. Hadis, sinek bir yemeğe konduğu zaman ayakları ve dışkısıyla taşıdığı hastalık yapan mikropları etkisiz hâle getirmek için sineğin tamamının batırılması gerektiğini bildiriyor. Ayrıca bu bulgular hadisteki ‘sineğin bir parçasında hastalık diğer kısmında da şifa vardır.’ ifadesini doğruluyor ki, bu da karnında bulunan parazitlerin taşıdığı antibiyotik maddeler olup etrafındaki sıvının etkisiyle parçalanıp dağılır.”³⁶²*

Ebu Şehbe, İbnü'l-Kayyim gibi³⁶³ tıbbi nebevinin vahiy olduğunu kabul etmekte olup Zübab Hadisi'nin de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir mucizesi olduğunu ifade etmektedir. O, bu konuda âlim ve doktorlardan yaptığı nakillerle basiretli bir araştırmacının bunları okuduktan sonra hadisın sıhhatine dair bir şüphesinin kalmayacağını belirtmiştir.³⁶⁴

Bunlara ek olarak Ebu Şehbe bu hadiste geçen “sineğin yemeğe batırılıp çıkarılması sonra da yemeğin yenmesi”ne dair emrin vücut bildirmediğini sadece

³⁶¹ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafası*, 1/299-300.

³⁶² Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafası*, 1/301-302.

³⁶³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî, *Zâdü'l-me'âd fi hedyi hayri'l-'ibâd*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1998), 4/33.

³⁶⁴ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafası*, 2/142.

ta'lim ve tavsiye kabilinden olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁵ Buradan bir kimse, sineği çıkarmış olduğu yemeği tiksineyip yemek ister ise bu şekilde yemesini, ama tiksinti olmuş ise o yemeği yememesinde mahzurun olmadığı anlaşılmaktadır.

Ebu Şehbe'nin sinek hadisine bakışı bu alanda çalışma yapan İbrahim Molla Hatır'ı da etkilemiş gözükmektedir. Molla Hatır bu konudaki hadislerin senedlerini vererek tüm bunların incelenmesi sonucunda hadisin son derece sahih olduğunu ifade etmektedir.³⁶⁶ Yine o, Ebu Şehbe'nin dediği gibi bu hadisin emri vucûb değil emri irşâd olduğunu, o kaptan yemek isteyenin bu şekilde yemesinin tavsiye edildiği sonucunu çıkarmıştır.³⁶⁷ Ebu Şehbe'nin buradaki tavrı bu hadisi geçmişte savunun İbn Kuteybe gibi kimselerle büyük oranda benzeşmektedir. Ebu Şehbe'nin bilimsel diye vermiş olduğu kaynaklara internet ortamında arama yapmamıza rağmen ulaşamadığımızı da ifade etmek isteriz. Bunun sebebi kaynak verdiği dergilerin tarihlerinin çok eski olması olabilir.

Bunların yanında günümüzde bu hadise gerek metin gerek sened metin yönünden birtakım tenkidler yöneltmiştir. Metnine yönelik tenkidlerin pek çoğunu Enbiya Yıldırım'ın *Hadislerde Metin Tenkidi* eserinde zikredilmektedir. Yıldırım, "sinek hadisi"ni savunun kimselerin genel olarak Ebu Şehbe ile benzer bir savunma yaptıklarını söylemektedir.³⁶⁸ Hadisin sened yönünden incelenmesi ve ravi tenkidleri de Osman Oruçan'ın *Hadis ve Bilim*³⁶⁹ eserinde zikredilmektedir. O, eserinde Ebu Şehbe'nin aksine hadisin senedlerinin hiçbirinin elverişli konumda olmadığını ve Molla Hâtır'ın bu hadisin ravilerini değerlendirmede objektif olmadığını ifade etmektedir.³⁷⁰

4.3. İsrâiliyyât Hristiyan Kaynaklarından Alındığı İddia Edilen Hadisler

Ebu Şehbe Yahudi ve Hristiyan kaynaklarından birtakım bilgilerin İslamî kaynaklara geçtiğini kabul etmektedir. O, İbn Kesir, ez-Zehebî, İbn Teymiyye, el-

³⁶⁵ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 2/142.

³⁶⁶ Halil İbrahim Molla Hâtır, *El-İsâbe fi sıhhati hadisi 'z-zübâbe*, (Riyad: Dâru'l-kıble li's-Sekâfeti'l İslamiyye, 1438/2016), 94.

³⁶⁷ Molla Hâtır, *el-İsâbe*, 185.

³⁶⁸ Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi* (İstanbul: Rağbet, 2009), 550.

³⁶⁹ Osman Oruçan *Hadis ve Bilim* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 331-353.

³⁷⁰ Osman Oruçan, *Hadis ve Bilim*, 350.

‘İrâki ve İbn Hacer gibi pek çok âlimin eserlerinde konuyla ilgili değerlendirmelerin bulunduğunu ifade etmiştir.³⁷¹ Ona göre âlimlerin bu haberleri incelerken yapmış oldukları son derece sağlam değerlendirmeler, bu haberlerin hadis diye anlaşılmasına engel olmuştur.³⁷²

Ebu Şehbe, el-‘İrâki’nin “*Dünya sevgisi her hatanın başıdır*” rivayetini İsrailiyat’tan geçen rivayete örnek olarak verdiğini; İbn Teymiyye’nin ise; “*Beni ne yer ne de gök kuşatamadı. Fakat beni mü’min kulunun kalbi ihâtâ etti.*” rivayetini örnek olarak verdiğini ifade etmektedir.³⁷³

Ebu Şehbe, Yahudi, Hristiyan ve İslamî kaynaklarda ortak olarak var olan bir bilginin/emrin İslam’a diğerlerinden geçtiğini söylemenin insafsızlık olacağını söyler. Nitekim tevatürle her türlü tahriften korunmuş Kur’an’da dahi bu kitaplarda ve dinler var olan bilgiler vardır. Bu yüzden ona göre hadislerde de Yahudilik ve Hristiyanlıkla bağdaşan bilgilerin bu iki dinden geçtiğini söylemek yanlıştır.³⁷⁴

Ebu Şehbe, Semavî Şeriatlerin kaynağının aynı olması söz konusu olduğu için böyle benzerliklerin bulunmasını normal karşılar. Böyle bir vâkıânın olduğuna örnek olarak da şu ayetleri zikreder:

- “*Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!*” diye Nûh’a emrettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrâhim’e, Mûsâ’ya ve İsâ’ya emrettiğini size de din kıldı.³⁷⁵

- *Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberlere, “Şüphesiz, benden başka hiçbir ilâh yoktur. Öyleyse bana ibadet edin” diye vahyetmişizdir.*³⁷⁶

- *Sana da kendinden önceki kitapları doğrulayıcı ve onları kollayıp koruyucu olarak bu kitabı gerçekte indirdik.*³⁷⁷

Ebu Şehbe, Ahmed Emin’den nakille Goldziher’in Tevrat ve İncil’de geçiyor gerekçesiyle eleştirdiği birtakım hadislerle örnekler vererek bunları savunmaktadır.

³⁷¹ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 2/14.

³⁷² Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 2/14.

³⁷³ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 2/15.

³⁷⁴ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, 2/15; Ebu Şehbe, *Difâ’un*, 253,254.

³⁷⁵ Şûra 42/13.

³⁷⁶ Enbiya 21/25.

³⁷⁷ Maide 5/48.

Aşağıda Ebu Şehbe'nin gündeme aldığı bu rivayetlerden/savunduğu iki örnek incelenecektir.

4.3.1. Sadakaların Gizli Verilmesi

Sağ elinin verdiği sadakayı, sol eli bilmeyecek kadar gizleyen kimse, (kıyâmet gününde Allah'ın himâyesinde olacaktır.)³⁷⁸

Ebu Şehbe, Ahmed Emin'den nakille Goldziher'in bu hadisin Hristiyan kaynaklardan İslamî kaynaklara geçtiğine dair iddiasını nakletmektedir.

Ebu Şehbe'ye göre ise sadakaların gizli verilmesi hükmünün herhangi bir dine has olmadığını, tüm dinlerin, üzerinde ittifak ettiği bir esas olduğunu belirttikten sonra konu ile alakalı şu ayeti zikreder: *Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel! Fakat onları gizleyerek fakirlere verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına da keffâret olur. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.*³⁷⁹

Sonuç olarak burada Tevrat ve İncil'de nakledilen bir bilginin İslam'a oradan sızdığını söyleyemeyiz.³⁸⁰

4.3.2. Fakirliğin Övülmesi

“Ümmetimin fakirleri zenginlerinden beş yüz sene önce cennete girecektir.”

Ebu Şehbe, fakirleri övdüğü ve Tevrat ve İncil'den alındığı Goldziher tarafından iddia edilen bu hadisin Ahmed b Hanbel'in *Müsned*'i, Tirmizi ve İbn Mace'nin sünen eserlerinde geçtiğini ve Tirmizi'ye göre bu hadisin hasen-sahih olduğunu ifade etmektedir.³⁸¹ Ebu Şehbe fakirliğin övülmesi meselesinin sadece diğer dinlerde olmayıp tüm şerî'atlerde kabul edilen bir görüş olduğunu dolayısıyla da bu hadise Tevrat ve İncil'den alınmıştır diye ithamda bulunulmasının yanlış olduğunu ifade etmektedir.

Ebu Şehbe “İsrâiliyyâtan alınmıştır” denilerek birtakım hadislerin kolay bir şekilde mevzû addedilmesine karşıdır. Bunun gerekçesi olarak da şariatlerin

³⁷⁸ Buhârî, “Kitâbu'l-ezân”, 36; Tirmizi, “Kitâbü'z-zühd”, 44.

³⁷⁹ Bakara 2/271.

³⁸⁰ Ebu Şehbe, *Sünnet Müdafası*, 2/17.

³⁸¹ Ebu Şehbe, *Difâ'un*, 257.

kaynağının aynı olduğunu bundan dolayı da benzerliğin mümkün olduğunu söylemektedir.

SONUÇ

Hadis-sünnet tartışmalarının yoğun olarak gerçekleştiği zamanlardan biri 20.yy, ülkelerden biri ise Mısır'dır. 1914-1983 tarihleri arasında Mısır'da yaşayan Muhammed Ebu Şehbe bu tartışmaların içinde aktif olarak bulunmuştur.

Yaptığımız bu çalışmada amacımız Muhammed Ebu Şehbe'nin hadis-sünnet konularına bakışını genel olarak tespit etmeye çalışmak ve bununla da hadis savunusundaki yöntemini belirlemektir. Onun eserlerinden çıkardığımız sonuç, sünni âlimlerin yorum ve düşüncelerinin dışına pek çıkmadığıdır. Hadis ve sünnet savunusunda İbnü's-Salâh, İbn Hacer ve Süyûtî gibi başat isimlerden çok fazla etkilenmeler görünmektedir. Ebu Şehbe, tartışmalarda genelde hadisleri savunucu bir konumda bulunmuştur.

Tezimiz Ebu Şehbe'nin hadis anlayışını ortaya koymak olduğu için onun hadis usulü alanında yazmış olduğu kitapları inceledik. Çalışmamızı yaparken Ebu Şehbe'nin hadis-sünnet tanımları ve hadis-sünnetin anlaşılmasında vazgeçilmez unsur olan sahabe'nin sünneti korumasına dair bakışını ele almaya çalıştık. Sahabe ile alakalı olarak hadislerin yazılmasının caizliliği meselesine bakışı üzerinde duruldu. Yine sahabe konusunda en önemli meselelerden olan sahabe'nin adaleti meselesine onun ehli sünnet âlimleri gibi baktığını ve sahabe'nin Hz. Peygamber (s.a.v.) adına asla yalan söylemeyeceklerine inandığını, buna dair görüşlerini ve delillerini zikrettik.

Ebu Şehbe'nin sahabe sonrasında yazılan hadis eserleriyle ilgili değerlendirmeleri incelenmiştir. O, özellikle Kütüb-i Sitte diye isimlendirilen kitapların güvenilirliğini kabul etmektedir. Fakat Ebu Şehbe "bir hadis Kütüb-i Sitte'de varsa sahihtir" gibi sığ bir düşünceye gitmemiş olup bunlarda zayıf hadislerin varlığını ifade etmiştir. Ayrıca Ebu Şehbe Kütüb-i Sitte diye adlandırılan ve İbn Mace'nin *es-Sünen*'inin de bulunduğu bu kitapları genel kabülden farklı düşünerek aslında bu kitap yerine Malik'in *el-Muvatta* adlı eserinin olmasının daha uygun olacağı görüşünü benimsemiştir.

Ebu Şehbe sünnetin hucciyeti meselesinde de İmam Şafii'den ve kendisine atıf yaptığı Abdülğani Abdülhalik'tan etkilenmiş olup getirmiş olduğu delil ve yorumları bu âlimlerle büyük oranda benzetmektedir.

Ebu Şehbe'nin, görebildiğimiz kadarıyla Süyûtî ve İbnü's-Salâh'ın düşüncelerinden ayrıldığı noktalardan biri günümüzde bazı insanların hadisleri sahih ve zayıfını ayırmayı bilmedikleri için zayıf hadislerin zaafını ifade etmeden nakledilmesinin caiz olmadığı meselesidir. Ebu Şehbe zayıf hadislerin tefsir, fıkıh ve vaaz kitaplarında geçmesinden fazlaca rahatsızdır. Öyle ki özellikle vaaz kitaplarından istifade etmek isteyen kimseleri özellikle bu konuda uyarmaktadır. Ayrıldığı diğer bir nokta ise Süyûtî'nin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde tüm hadislerin makbul olduğu, zayıf olanların da hasene yakın olduğu görüşüdür. Ebu Şehbe bu görüşü isabetli bulmayarak *Müsned*'de mevzu hadislerin varlığını da kabul etmektedir.

Ebu Şehbe günümüzde eleştirilen hadislere vermiş olduğu cevaplarda önceki ulemanın yolunu izlemiştir. Mesela Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sihir yapıldığına dair olan hadisin sıhhatli olduğunu benimseyip onun farklı âlimlerden görüşlerle vukuunu savunmuştur. Yine hadis-bilim meselelerinde en çok tartışılan hadis olan "sinek hadis"inde de savunan pozisyonda bulunmuştur. O, bu hadisin metnine yapılan tenkidi İbnü'l-Cevzi'den de nakiller yaparak makul cevaplar vermiştir. Fakat Ebu Şehbe sened hususunda hiçbir âlimin eleştirisini görmediğini söyleyip senedinde eleştirilen ravilerden bahsetmemiştir. Bu hadisin sened tenkidi meselesinde iki zıt sonuca ulaşılan İbrahim Molla Hâtır'ın *el-İsâbe*'si ile Osman Oruçhan'ın *Hadis ve Bilim* eseri karşılaştırılırsa meselenin hakikati gün yüzüne çıkaracağını umuyoruz.

Son olarak şunu ifade edelim ki Ebu Şehbe'nin eserlerinde yapmış olduğu alıntılara doğrudan atıf yapmaması bizim çalışmamızı zorlaştırmıştır. Bazen atıf yaptığı kitabın ismini verirken bazen ise sadece kitabının sonunda, kaynak aldığı kitapların içinde zikretmekle yetinmektedir. Onun döneminde atıf sisteminin bu zamanda olduğu gibi gelişmemesi ile yapmış olduğu mazur görülebilir.

KAYNAKÇA

Abdülğani Abdülhalik. *Hucciyetü's-sünne*. b.y.: Dâru'l-vefâ, 1987.

Apaydın, Mehmet “Erîke Hadisi'nin Bütünsel Yaklaşım Yöntemleriyle Tespiti”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 61/1 (2020), 87-174.

Arslan, İhsan. “Rasûlüllah'a Yapılan Sihir Rivâyeti Hakkında Bir Araştırma”. Ekev Akademi Dergisi 53 (Güz 2012), 91-110.

Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul: İFAV, 6. Basım, 2012.

Babanzâde, Ahmed Nâim. *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi* 13 Cilt Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1982.

Beyânelislam.net, “الشبهة السابعة الطعن في الإعجاز العلمي لحديث ولوغ الكلب في الأنية”, Erişim 9 Haziran 2023. الشبهة السابعة الطعن في الإعجاز العلمي لحديث ولوغ الكلب في الأنية. (bayanelislam.net)

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahihu'l-buhârî*. Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1. Basım, 1423/2002.

Çakın, Kâmil. “Peygamberimize Büyü Yapılması İle İlgili Rivayetler (İdeoloji İle Realitenin Çatışma Alanına Bir Örnek)”. Fırat Üniversitesi İlahiyat Dergisi 22/1 (2017), 25-54.

Çelebi, İlyas. “Sihir”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 37/170-172. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Ebu Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü Ebi Dâvûd*. Riyad: Daru's-selâm, 1420/1999.

Ebu Şehbe, Muhammed b. Muhammed. *A'lâmu'l-muhaddisîn*. Kahire: Merkezü kütübi's-şarkî'l-evsat, 1962.

Ebu Şehbe, Muhammed b. Muhammed. *Difâ'un 'ani's-sünne ve raddü şübehi'l-müsteşrikîn ve'l-küttâbü'l-mu'âsırîn*. Kahire: Mektebetü's-sünne, 1989.

Ebu Şehbe, Muhammed b. Muhammed. *El-İsrâiliyyât ve'l-mevdûât fi kütübi't-tefsîr*. Kahire: Mektebetü's-sünne, 1408/1987.

Ebu Şehbe, Muhammed b. Muhammed. *el-Medhal li dirâseti'l-kur'âni'l-kerim*. (Riyad: Dâru'l-livâ', 1987), 495.

Muhammed b. Muhammed Ebu Şehbe, *es-Sîretü'n-nebeviyye fî davi'l-kurâni ve's-sünne*. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-kalem, 1412/1992.

Ebu Şehbe, Muhammed b. Muhammed. *el-Vasît fi 'ulûmi ve mustalahi'l-hadîs*. Cidde: 'Âlemü'l-ma'rife, 1983.

Ebu Şehbe, Muhammed b. Muhammed. *Fi rihâbi's-sünneti'l-kütübi's-sihâhi's-sitte*. Kahire: Mecme'u'l-buhûsi'l-islamiyye, 1995.

Ebu Şehbe, Muhammed b. Muhammed. *Sünnet Müdafaası*. Çev. Mehmet Görmez - M.Emin Özafşar. 2 Cilt. Ankara: Rehber Yayıncılık, 1. Basım, 1990.

Harman, Ömer Faruk. “İncil”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 22/270-276. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fî ma'rifeti usûli 'ilmi'r-rivaye*. Mit Ghamr: Dâru'l-hüdâ, 2002.

İbn Fellâte, Ömer b. Hasan, *el-Vad' fî'l-Hadîs*. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü Menâhili'l-irfân, 1981.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Hedyü's-sârî mukaddimetü fethi'l-bârî*. Riyad: Dâru'l-feyha, 2000.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *İthâfû'l-mehera bi fevâidi'l-mübtakire min etrâfi'l-aşera*. 19 Cilt. Medine: Mücemmau'l-Melik Fehd li Tıbbâti'l-Mushafi'ş-Şerîf, 1415/1994.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-Fasl*. çev. Halil İbrahim Bulut. 3 cilt. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2017.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *el-Menâru'l-münîf fî's-sahîh ve'd-da'îf*. thk. Abdülfettah Ebu Gudde. Halep: Mektebü'l-matbû'âtî'l-islâmiyye, 1970/1390.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd*. thk. Şuayb Arnavut. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1998

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Te'vilü muhtelifi'l-hadîs*. thk. Ebu Üsame Selim b. 'Îd el-Hilâli. Mısır; Riyad: Dâru İbni'l-Kayyım; Dâru İbni'l-'Affân, 1430/2009

İbn Mace, Muhammed b. Yezid b. Mace Ebu Abdillâh el-Kazvînî. *Sünenü ibn mace*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1. Basım, 1424/2003.

İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır. 1300/1883.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. *Ulûmu'l-hadîs*. Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1986/1406

İslamweb.net. “*el-Şeyh Muhammed Ebu Şehbe fârisi min firsâni's-sünne*”. Erişim 9 Haziran 2023. www.islamweb.net. الشيخ محمد أبو شهبة.. فارس من فرسان السنة - موقع مقالات إسلام ويب (islamweb.net)

Kandemir, M. Yaşar. “el-Müsned”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 32/104-105. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Küçük, Raşit. “İsnad”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 23/154-159. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Muhammed Mücîr el-Hatîb. Vemîdu'z-zikrayât mea üstâzi'l-ecyâli'l-'allâmeti'l-muhaddis Nureddin Itr. İslami Araştırmalar Dergisi 45 (2021), 209-218.

Muhammed Mustafa el-Âzamî. *Menhecü'n-nakd 'inde'l-muhaddisîn ve yelîhi't-temyîz*. b.y.: Mektebetü'l-Kevser, 1990/1410.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. el-Câmi'u's-sahîh, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî. b.y.:1427/2006.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb b. Ali. b. Sinan Ebu Abdirrahman. *Sünenü'n-nesâî*. Riyad: Dâru'l-hadâra li'n-neşr ve't-tevzî', 2. Basım, 1436/2015.

Oruçhan, Osman. "*Hadis ve Bilim*". Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Özafşar, Mehmet Emin. "Polemik Türü Rivayetlerin Gerçek Mâhiyeti". *İslamiyât* 1/3 (1998), 19-48.

Özaydın, Abdülkerim. "İbn Kesir, Ebü'l-Fida". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 20/132-134. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Öztekin, Adil. *Modern Dönem Hadis Çalışmalarında Metin Tenkidi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Er-Râmhürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd el-Fârisî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*. thk. Dr. Muhammed Accac el-Hatîb. b.y.: Dâru'l-fikr, 1404/1984.

Es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî, *Tedrîbü'r-râvî fî şerhi takrîbî'n-nevâvî*. 5. Cilt. thk. Muhammed Avvame. Medine: Dâru'l-yüsr; Dâru'l-minhâc, 2016/1437.

Eş-Şâfi, Muhammed b. İdris. er-Risâle. çev. Abdülkadir Şener – İbrahim Çalışkan. Ankara: TDV, 2017.

Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd), *Sünenü't-tirmizî*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle. 1436/2015.

Yıldırım, Enbiya. *Hadiste Metin Tenkidi*. İstanbul: Rağbet, 2009.

ÖZGEÇMİŞ